

Біліца

О.А.Калініченко

Декоративна ДЕНДРОЛОГІЯ

*Рекомендовано
Міністерством освіти
і науки України*

Навчальний посібник
для студентів вищих навчальних закладів,
які навчаються за спеціальністю
«Садово-паркове господарство»

КИЇВ
«ВИЩА ШКОЛА»
2003

УДК 582.4:630*27(075.8)
ББК 43.4я73
К17

*Гриф надано Міністерством
освіти і науки України (про-
токол від 27 грудня 2002 р.
№ 14/18.2–2459)*

Рецензенти: д-р біол. наук, проф. *С. І. Кузнецов* (Національний ботанічний сад ім. М. М. Гришка НАН України) і д-р с.-г. наук, проф. *А. Ф. Гойчук* (Міністерство аграрної політики України)

Редакція літератури з природничих наук
Редактор *В. С. Зацарний*

Калініченко О. А.
К17 Декоративна дендрологія: Навч. посіб. — К.: Вища шк., 2003. — 199 с.: іл.
ISBN 966-642-145-3

Викладено загальні відомості про деревні декоративні рослини, їхні біологічні й екологічні особливості. Наведено схему дендродекоративного районування території України, дано кліматичну характеристику кожного району та підрайону.

Описано в систематичному порядку 195 найдекоративніших місцевих та інтродукованих в Україні деревних видів за схемою: декоративні якості, район природного зростання, реакція виду та вплив факторів зовнішнього середовища, використання виду та його декоративних форм у різних типах декоративних насаджень та в різних дендродекоративних районах країни.

Для студентів вищих навчальних закладів, які навчаються за спеціальністю «Садово-паркове господарство». Може бути корисним інженерно-технічним працівникам, які займаються проєктуванням, озелєненням і благоустроєм населених пунктів.

УДК 582.4:630*27(075.8)
ББК 43.4я73

ISBN 966-642-145-3

© О. А. Калініченко, 2003

ПЕРЕДМОВА

Дендрологія (від грец. dendron — дерево і logos — вчення, наука) — наука про деревні рослини, їхню морфологію, систематику, екологію, фітоценологію, географію та використання в народному господарстві.

Особливістю декоративної дендрології є те, що вона вивчає декоративні деревні рослини, тобто ті, які мають оригінальну будову крони, текстуру кори, листя, красиві та різнобарвні квітки, тривале і рясне цвітіння та здатність виживати в умовах інтенсивного антропогенного навантаження.

За сучасних умов бурхливого розвитку житлового і промислового будівництва, суцільної урбанізації, розширення видобутку й переробки корисних копалин особливої актуальності набуває проблема оптимізації міських територій. Вирішення цієї проблеми крім інших заходів передбачає створення у населених пунктах стабільного рослинного покриву, складовою частиною якого є деревні рослини.

Археологічні дослідження засвідчують, що в Україні деревні дикорослі рослини почали вводити в культуру близько 4 тис. років до н. е. переважно з метою отримання продуктів харчування. Цим була започаткована зміна природного ландшафту на культурний.

Певний вибух в окультуренні ландшафту на території України відбувся у XVIII—XIX ст., коли було інтродуковано багато деревних видів з інших країн і континентів та почали закладати ботанічні сади, дендропарки, дендрарії в Харкові (1804), Краснокутську (1809), Ніжині (1820), Києві (1839), Львові (1852), Одесі (1867), Чернівцях (1877), Асканії-Новій (1885), Устимівці (1893) та інших населених пунктах. Однак справжніми перлинами садово-паркового мистецтва, якими й нині пишається Україна, є дендропарк «Софіївка» в Умані (1796), дендропарк «Олександрія» в Білій Церкві (1793), Тростянецький дендропарк у Чернігівській області (1834) та Нікітський ботанічний сад в Автономній Республіці Крим

(1820). Ці осередки інтродукції рослин з часом стали джерелом деревних видів для декоративних насаджень.

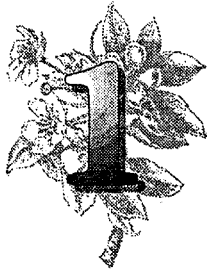
Декоративні насадження відіграють дуже важливу роль у міському будівництві та благоустрої населених пунктів. Вони є одним з найефективніших шляхів покращання умов проживання мешканців міст, селищ та сіл. Завдяки декоративним насадженням у населених пунктах поліпшуються архітектурно-художній вигляд і мікроклімат, знижується забруднення та йонізується повітря, зменшується шум.

Ефективність виконання декоративними насадженнями своїх функцій значною мірою залежить від правильного добору деревних рослин для тих чи інших типів насаджень. Це важливе завдання під час створення декоративних насаджень допомагає вирішувати декоративна дендрологія.

Декоративна дендрологія дає змогу архітекторам, проектувальникам садово-паркових об'єктів та інженерно-технічним працівникам, які реалізують проекти і здійснюють експлуатацію декоративних насаджень, пізнати і найраціональніше використати декоративні якості деревних рослин у садово-парковому будівництві.

У книзі розглянуто різноманітність декоративних якостей деревних видів та їхніх форм: розміри рослини, форму і текстуру кори стовбурів, будову і форму крон, орнамент і забарвлення листя, форму і колір квіток та плодів. Пропонуються способи використання деревних видів та їхніх форм у різних видах декоративних насаджень і в різних дендродекоративних районах країни.

Стійкість і довговічність декоративних насаджень населених пунктів досягаються переважно за рахунок місцевих деревних рослин як найбільш пристосованих до умов України. Їм у посібнику віддано перевагу. З числа інтродуцентів описано лише ті, які добре пристосувалися до умов тих чи інших регіонів України, мають високі декоративні якості та широко використовуються або можуть бути використані для озеленення.

ЗНАЧЕННЯ ДЕКОРАТИВНИХ НАСАДЖЕНЬ ДЛЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

1.1. ВПЛИВ НАСАДЖЕНЬ НА ТЕПЛОВИЙ РЕЖИМ

Декоративні насадження у містах і селищах виконують різноманітну роль. Вони поліпшують їхній архітектурний вигляд, сприяють кращій організації культурного обслуговування населення, знижують швидкість вітру, регулюють тепловий режим, очищають і зволожують повітря, поглинають шум. З декоративними насадженнями тісно пов'язане функціональне зонування міських територій, система транспортних і пішохідних магістралей, прокладання інженерних комунікацій. Крім того, насадження впливають на формування забудови території та художню виразність архітектурних ансамблів. Парки, сади, бульвары, сквери входять до планування структури міста і є обов'язковими елементами культурного ландшафту.

Насадження деревних рослин у населених пунктах та на прилеглих до них територіях — найкраще середовище для відпочинку мешканців міст і селищ. Декоративні насадження є одним з основних засобів докорінної зміни природних умов цілих районів та ефективного поліпшення умов життя міських жителів.

Клімат будь-якої території характеризується кількістю опадів, температурою повітря, світловим і вітровим режимами, інтенсивністю й тривалістю сонячної радіації, атмосферним тиском. Кліматичні фактори прямо чи опосередковано впливають на умови життя, санітарно-гігієнічну ситуацію та побут людей. Організм людини дуже чутливо реагує навіть на незначні мікрокліматичні зміни. Першою реакцією на зміну мікроклімату є тепловідчуття людини, яке тісно пов'язане з тепловим режимом, вологістю та рухом повітря. Людина відчуває навіть невеликі коливання цих факторів. Її самопочуття поліпшується або вона відчуває дискомфорт.

Спостереженнями встановлено, що в зоні декоративних насаджень улітку температура повітря на 10—12% нижча, а взимку дещо вища, ніж на неозелених територіях. Зелені насадження впливають і на прилеглі території. Зона цього

впливу залежить від розмірів зеленого масиву та від складу рослин у цьому масиві. Вплив зелених насаджень на температуру повітря навколишнього середовища зумовлюється тим, що кропи рослин, поглинаючи і відбиваючи в атмосферу частину сонячної енергії, зменшують нагрівання поверхні ґрунту. Крім того, вони самі влітку менше нагріваються і швидше охолоджуються, ніж асфальт, бетон, цегла, а взимку — менше охолоджуються і виділяють певну частку енергії.

Здатність листя дерев і кущів пропускати, поглинати та відбивати (альbedo) сонячну енергію наведено в табл. 1.

Як випливає з наведених даних, ефективність впливу зелених насаджень на температуру навколишнього середовища значною мірою залежить від видового складу деревних рослин та від площі насаджень, які вони утворюють. Найефективніше захищають від теплової енергії деревні рослини з великими листками й високими показниками альbedo листків. При цьому велике значення має також характер розміщення листя в кроні. Наприклад, мозаїчне розміщення листя в кроні бука забезпечує майже повне поглинання та відбиття сонячної енергії.

Слід зазначити, що площа, яку затінюють різні види дерев, залежить від площі проекції їхніх крон та висоти рослин. Широкі, низько розташовані кропи краще затінюють поверхню ґрунту, ніж вузькі кропи та кропи, що високо підняті над поверхнею ґрунту.

Таблиця 1. Вплив деревних видів на зміну загальної кількості сонячної енергії, отриманої листям, % (за даними Л. Б. Лунца)

Вид рослини	Прозорість листків	Поглинання енергії	Відбиття енергії (альbedo)
Береза повисла	6,5	55,5	38,0
Бузок угорський	5,0	63,0	32,0
Вільха клейка	5,0	58,0	37,0
Глід сибірський	1,0	62,0	37,0
Горіх маньчжурський	1,0	71,0	28,0
Дуб черешчатий	8,5	41,0	50,0
Каштан кінський звичайний	10,0	38,5	51,5
Клен гостролистий	6,0	44,0	50,0
Липа кримська	5,0	72,0	23,0
Осика	9,5	29,0	61,5
Тополя бальзамічна	5,5	55,0	39,5
Черемха звичайна	2,0	78,5	19,5
Яблуня сибірська	10,0	36,5	53,5

1.2. ВПЛИВ НАСАДЖЕНЬ НА ШВИДКІСТЬ ВІТРУ

Ефективність насаджень у зменшенні швидкості вітру можна спостерігати на прикладі лісових полезахисних смуг. Встановлено, що відстань дії лісових смуг залежить насамперед від їхньої висоти й конструкції. Найчастіше ця дія поширюється на відстань, що дорівнює 20–30 висотам лісосмуги.

У містах і селищах ефективність дії декоративних насаджень дещо інша, що зумовлюється передусім наявністю забудови. Так, зелені насадження влітку протидіють суховіям, які дмуть уздовж вулиць, а взимку зменшують «жалючість» холодних вітрів.

1.3. ВПЛИВ НАСАДЖЕНЬ НА ВОЛОГІСТЬ ПОВІТРЯ

Кількість сонячної енергії, що досягає поверхні Землі, значною мірою залежить від вологості повітря, яка зменшує прозорість атмосфери. У результаті зміни вологості повітря змінюється тепловідчуття людини. За рахунок поверхні листків дерев і кущів, трав'янистих рослин збільшується площа, з якої відбувається випаровування вологи в 20 і більше разів. Тому озеленення територій підвищує вологість повітря. Причому, чим більші масиви зелених насаджень, тим більша вологість повітря в них. Експериментально встановлено, що в лісі відносна вологість повітря на 36 %, а в парку – на 27 % вища, ніж у дворі біля будинку.

Підвищення відносної вологості повітря майже завжди сприймається людиною як зниження температури, і навпаки. Наприклад, підвищення відносної вологості повітря на 15 % сприймається організмом людини як зниження температури на 3,5 °С.

1.4. ВПЛИВ НАСАДЖЕНЬ НА СКЛАД ПОВІТРЯ

Деревні рослини у процесі фотосинтезу поглинають вуглекислий газ і виділяють кисень. Отже, вони оздоровлюють та поліпшують склад повітря. За підрахунками, 1 га насаджень поглинає за годину 8 кг CO₂, тобто таку саму кількість, яку виділяє за цей період 200 чоловік. Звідси можна було б обчислити, що норма насаджень на одну людину дорівнює 50 м². Однак вуглекислий газ надходить у повітря не тільки під

час дихання людей, а й від інших живих істот, після згоряння палива та в результаті інших процесів. Тому, щоб утримувати склад повітря у збалансованому стані, загальна площа насаджень у перерахунку на одного жителя має бути значно більшою. Вважають, що середній рівень озеленення території або співвідношення площі зелених насаджень різного призначення до загальної площі забудови має становити на Поліссі, в Прикарпатті, Закарпатті та Лісостепу України 45 %, а в Степу та на Південному березі Криму – 50 %. Норми зелених насаджень на одного жителя міста неоднакові не тільки для різних зон, а й для міст з різною чисельністю мешканців.

Важлива роль у декоративних насадженнях відводиться видовому складу рослин. Різні види дерев мають неоднакову ефективність у процесі газообміну. Наприклад, ефективність газообміну в модрина польської в 1,18 раза, у сосни звичайної в 1,64, у липи широколистої в 2,54, у дуба звичайного в 4,5 і в тополі берлінської в 6,91 раза більша, ніж у ялини звичайної. Тому під час створення декоративних насаджень треба враховувати газообмінну ефективність деревних рослин, оскільки від цього залежить склад повітря та рівень його забруднення димом, золою, сажею, пилом, газами, які потрапляють у дихальні шляхи людини і завдають шкоди її здоров'ю.

Встановлено, що середня концентрація сірчистого газу в озелененій зоні на відстані 500 м від джерела забруднення зменшується в 2 рази, сірководню — в 3 рази, оксидів азоту — в 12 разів порівняно з неозеленою зоною. Доведено також, що запиленість повітря серед зелених насаджень значно нижча, ніж у житлових кварталах та промислових районах міст. Відомо, що листя різних видів дерев затримує неоднакову кількість пилу. Наприклад, запиленість берези в 2,5 раза, а хвойних дерев у 30 разів більша, ніж запиленість осики. Крім того, запиленість повітря залежить від відстані до джерела забруднення, сезону року, видового складу, типу і конструкції зелених насаджень та їхньої площі. У повітрі великого парку з густими насадженнями вміст пилу менший, ніж у парку такого самого розміру, але з розрідженим насадженням.

Зелені насадження відіграють істотну роль і у вертикальному провітрюванні середовища. Різний тепловий режим озелених і забудованих територій підсилює вертикальні потоки повітря, отже, сприяє переміщенню газів у верхні шари атмосфери.

Деревні рослини у декоративних насадженнях населених пунктів не тільки поліпшують навколишнє середовище, а й самі зазнають тих негативних змін, які відбуваються в повітрі. Від цих змін залежить довговічність насаджень та ефек-

Таблиця 2. Дія фітонцидів різних рослин на хвороботворні бактерії
(за даними Б. П. Токіна)

Вид рослини	Тривалість експозиції, що зумовлює загибель бактерій, хв	Вид рослини	Тривалість експозиції, що зумовлює загибель бактерій, хв
Береза повисла	22	Лавр благородний	15
Горіх волоський	18	Смородина чорна	10
Граб звичайний	7	Тис ягідний	6
Дуб пухнастий	6	Тополя срібляста	25
Кедр атласький	3	Черемха звичайна	5
Клен		Чубушник звичайний	5
гостролистий	12	Ялівець козацький	10
татарський	20		

тивність виконання ними відповідних функцій у населених пунктах. Реакцію деревних рослин на зміни складу повітря оцінюють за їхньою газо- і димостійкістю.

Заслужовує на увагу й фітонцидна здатність деревних рослин, від якої залежить кількість хвороботворних організмів у повітрі (табл. 2).

1.5. ВПЛИВ НАСАДЖЕНЬ НА ЗМЕНШЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ МІСЬКОГО ШУМУ

Під час руху транспортних засобів та діяльності деяких промислових підприємств у містах створюється певний шум. Рівень інтенсивності його вимірюється в децибелах (дБ). Верхнім порогом болювого відчуття інтенсивності шуму є 40 дБ. За даними Л. Б. Лунца, більшість транспортних засобів створюють інтенсивність шуму, більшу за поріг болювого відчуття, дБ: тролейбуси — 66—76, легкові автомобілі — 66—86, автобуси — 64—90, вантажні автомобілі (1,5 т) — 70—90, вантажні автомобілі (5 т) — 80—98, мотоцикли — 72—84, трамваї — 75—90, літаки — 130—140.

Голосний і тривалий шум негативно впливає на центральну нервову систему та психіку людини. З'являються ознаки втоми, знервованості, роздратованості, частішими стають пульси і дихання, підвищується кров'яний тиск, знижується працездатність.

Здатність крон деревних рослин поглинати та розсіювати енергію звуку — дійовий засіб зменшення шуму. Встановлено, що листяні породи дерев поглинають 26 % звукової енергії, відбивають і розсіюють — 74 %. Шум на-вулиці, забудованій

високими будинками, без насаджень у 5 разів більший, ніж на такій самій вулиці, обсаджений уздовж тротуарів деревами. Інтенсивність шуму на озелених тротуарах у 10 разів менша, ніж на неозелених.

Отже, зелені насадження з відповідним видовим складом деревних рослин є ефективним засобом оздоровлення навколишнього середовища населених пунктів.

1.6. АРХІТЕКТУРНО-ПЛАНУВАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЕКОРАТИВНИХ НАСАДЖЕНЬ

Багатство декоративних властивостей деревних рослин та їхня здатність змінюватися в часі створює необмежені можливості для формування зовнішнього вигляду озелених територій населених місць. Завдяки насадженням можна краще поєднати в одне ціле деякі будівлі та їх групи, а житлові будинки й адміністративні установи — в цілісний комплекс або квартал.

Декоративні насадження поліпшують архітектурний вигляд міст, надають їм кольорової різноманітності, створюють об'ємно-просторовий силует. Крім того, насадження можна використовувати для регулювання руху транспорту та пішоходів, влаштування острівців безпеки, маскування непривабливих об'єктів та деяких елементів міста.

Завдяки великому архітектурно-планувальному і санітарно-гігієнічному значенню декоративні насадження є однією з основних складових частин, які створюють комплекс міста чи селища. Тому озеленення міст, яке пов'язане з цілим рядом архітектурно-художніх, планувальних, інженерно-технічних, біологічних, культурно-освітніх та інших питань, має враховуватися під час комплексної забудови територій.

ПРИРОДНІ УМОВИ І ДЕНДРОДЕКОРАТИВНІ РАЙОНИ УКРАЇНИ

2.1. ПРИРОДНІ УМОВИ

Територія України дуже різноманітна за своїми природно-кліматичними умовами і є складною системою природно-географічних комплексів різного значення.

У північній частині країни від її східних до західних кордонів широкою смугою пролягає Українське Полісся, яке характеризується найбільшою зволоженістю, де переважають дерново-підзолисті та болотні типи ґрунтів і змішані ліси. Південніше Полісся розміщена лісостепова зона — рівнина, порізана долинами річок, балками та покрита чорноземами, сірими лесовими ґрунтами, на яких ростуть дубово-широколистяні ліси. На південь від лінії Балта — Кременчук — Зміїв простяглися українські степи з чорноземами, які поступово переходять у каштанові ґрунти. У гірській частині Криму переважають бурі лісові ґрунти, а в Карпатах — опідзолені лісові буроземи, на яких ростуть здебільшого букові та дубові ліси.

Клімат України загалом помірно континентальний, а на Південному березі Криму — субтропічно-середземноморський. Континентальність клімату зростає із заходу на схід. З півночі на південь літні та зимові температури підвищуються, а кількість опадів та відносна вологість повітря, навпаки, зменшуються. Серед природних ресурсів України кліматичні ресурси, насамперед сонячне тепло і волога, посідають вагомe місце. Тепло на горизонтальну поверхню надходить у вигляді прямої і розсіяної сонячної радіації (табл. 3).

Макимум прямої сонячної радіації припадає на липень, мінімум — на грудень. Річні її зміни збігаються зі змінами хмарності. Значну частку тепла на поверхню землі приносять і розсіяна радіація.

Середня річна температура повітря на території України коливається в широких межах. Так, на північному сході країни вона становить 5,4 °С і поступово зростає в південно-західному напрямі. На Крайньому Півдні і на Закарпатті вона дорівнює 9–10 °С, на Південному березі Криму — 12–13 °С. У більшості областей найхолодніший місяць — січень, найтеплі-

Таблиця 3. Кількість теплоти, що надходить на горизонтальну поверхню, кДж/см²

Населений пункт	Місяць												За рік
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Пряма сонячна радіація													
Київ	2,9	6,3	13,8	16,7	30,1	34,7	34,7	30,5	20,5	11,3	2,9	1,7	206,1
Одеса	2,9	5,8	15,5	27,2	41,8	46,0	64,5	41,8	32,2	13,4	4,6	2,9	298,6
Пряма і розсіяна (сумарна) сонячна радіація													
Київ	10,5	17,6	30,1	39,8	59,9	66,1	63,6	54,4	37,7	22,6	9,2	6,7	418,2
Одеса	12,1	17,6	31,0	50,2	67,0	68,2	79,5	67,0	46,0	28,0	11,3	8,4	486,3

ший – липень. Рекордні значення абсолютного мінімуму мінус 42 °С зареєстровано у Львівській, а значення абсолютного максимуму плюс 41 °С у Черкаській та Луганській областях.

Важливим показником можливості культивування деревних рослин у декоративних насадженнях різних регіонів України є їхній тепловий режим і особливо тривалість теплового періоду та періоду вегетації. Для деревних рослин вони насамперед зумовлюються датами переходу температури повітря через 0 °С і плюс 5 °С навесні та восени (табл. 4).

Холодостійкі деревні рослини в Україні починають вегетацію тоді, коли середня добова температура повітря стійко переходить через 0 °С, а теплолюбні – коли середня добова температура повітря перевищує плюс 5 °С. Така закономірність зберігається і в датах завершення вегетації рослин. Теплолюбні види рослин завершують вегетацію до переходу осінніх середніх добових температур через 0 °С, а в холодостійких – листопад часто відбувається після настання приморозків мінус 2–3 °С і більше.

Період між весняними та осінніми приморозками становить тривалість безморозного періоду (табл. 5). Що триваліший теплий період і що вища за цей період середня температура за умови достатньої забезпеченості іншими факторами, то кращі умови складаються для вегетації деревних рослин і тим багатший та різноманітніший їхній асортимент для озеленення населених місць.

На території України сума температури понад плюс 5 °С, якою обмежується період вегетації у більшості деревних рослин помірного й помірно холодного поясів, зростає від 2700–2900 °С на північному заході та півночі до 3500–3900 °С на Південному березі Криму (табл. 6).

Таблиця 4. Середні багаторічні дати переходу температури повітря через 0 °С

Зона, регіон	Весна		
	0 °С	5 °С	10 °С
Полісся	6–28.03	3–13.04	25–29.04
Лісостеп	5–27.03	1–12.04	20–30.04
Степ			
північний	8–24.03	30.03–11.04	18–25.04
південний	11.02–11.03	21.03–03.04	15–25.04
Карпати	23.02–19.03	17.03–15.04	12.04–1.05
Південний берег Криму	—	9–19.03	15–18.04

Зона, регіон	Осінь		
	0 °С	-5 °С	-10 °С
Полісся	13.11–1.12	19–31.10	26.09–3.10
Лісостеп	11.11–4.12	20.10–3.11	28.09–8.10
Степ			
північний	13.11–6.12	20.10–3.11	1–15.10
південний	2–31.12	21.10–9.11	14–29.10
Карпати	16.11–16.12	6–24.11	18.09–20.10
Південний берег Криму	—	27–29.12	1–12.11

Таблиця 5. Тривалість безморозного періоду

Зона, регіон	Середня тривалість безморозного періоду, дів	Середня багаторічна тривалість періоду з температурою повітря понад		
		0 °С	5 °С	10 °С
Полісся	140–170	230–270	190–205	150–160
Лісостеп	150–180	230–275	190–210	155–170
Степ				
північний	150–195	230–275	190–220	160–180
південний	155–225	270–340	220–245	175–195
Карпати	110–190	240–295	180–240	125–190
Південний берег Криму	225–255	—	275–290	200–210

Зниження температури повітря до 0 °С і нижче в теплу пору року істотно впливає на тривалість періоду вегетації деревних рослин, а часто і на їхню декоративність. Найпізніші приморозки навесні було зареєстровано 13 червня 1950 р. у Львівській області (мал. 1), а найперші осінні — відмічено

Таблиця 6. Сума позитивних температур повітря на території України

Зона, регіон	Сума температур повітря понад		
	0 °C	5 °C	10 °C
Полісся	2800—3000	2700—2900	2400—2600
Лісостеп	2800—3400	2700—3300	2400—2900
Степ			
північний	3000—3700	3000—3600	2800—3300
південний	3600—4000	3500—3900	2100—3500
Карпати	2300—3800	2100—3700	1700—3300
Південний берег Криму	4300—4500	4100—4200	3700—3900

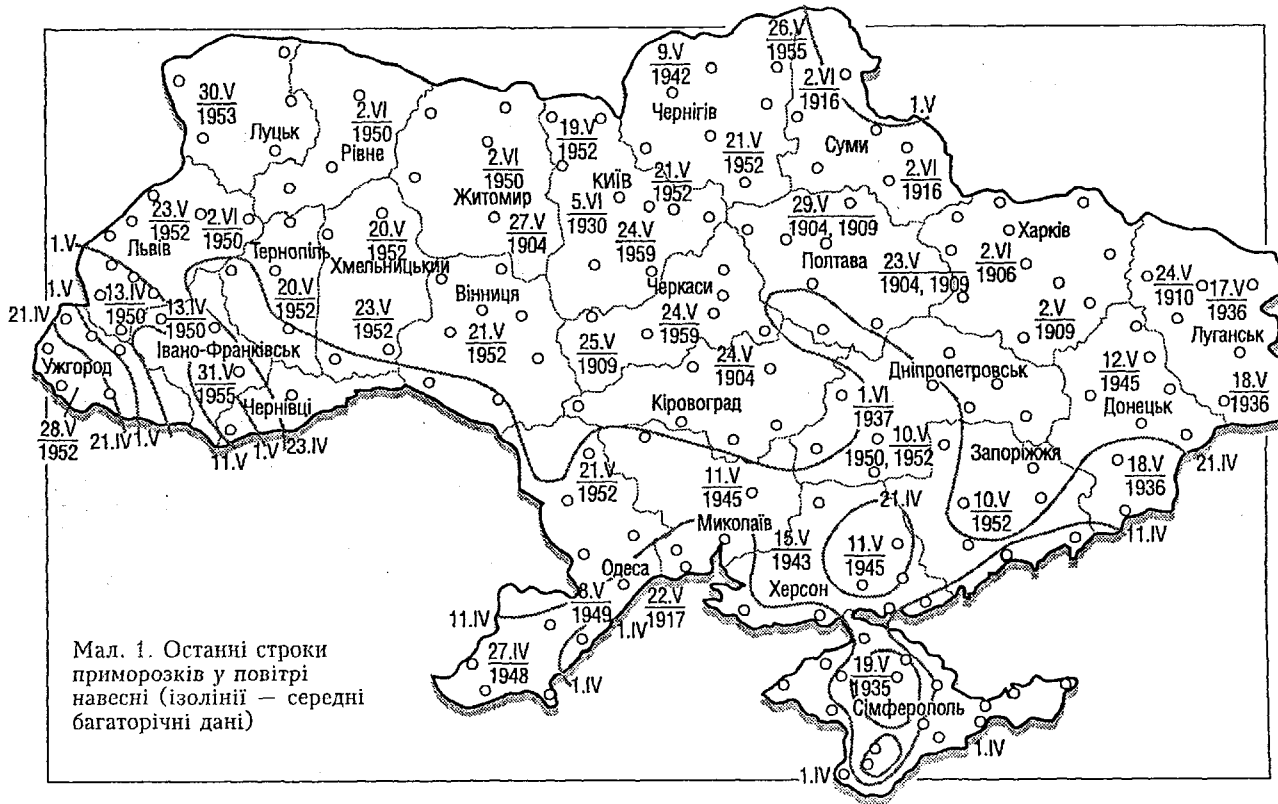
31 серпня 1900 р. на території нинішньої Луганської області (мал. 2).

Ймовірність та інтенсивність приморозків, а також тривалість безморозного періоду залежить від фізико-географічних умов місцевості. У долинах та улоговинах інтенсивність приморозків може бути на мінус 2—5 °C більшою, а тривалість безморозного періоду на 25—40 діб меншою, ніж на відкритій місцевості.

Однією з умов можливого використання деревних рослин у декоративних та інших насадженнях є достатнє забезпечення їх вологою. Рослини використовують переважно ту вологу, яка надходить із ґрунту. Основним джерелом вологи в ґрунті є опади. На Поліссі їх за рік випадає в середньому 510—610 мм (1мм опадів дорівнює 1м³ води на 1 га), в Лісостепу — 455—690, в північному Степу — 405—525 і у південному Степу — 315—500 мм. Найбільше опадів випадає в Карпатах — 605—1410 мм (табл. 7).

Таблиця 7. Кількість опадів у різних зонах і регіонах України (за даними метеорологічних станцій)

Зона	Середня багаторічна сума опадів, мм				
	За рік	Холодні місяці (IV—III)	Теплі місяці (IV—X)	Січень	Липень
Полісся	510—610	150—195	355—490	25—35	65—105
Лісостеп	455—690	130—205	320—515	25—40	60—110
Степ					
північний	405—525	125—190	230—340	20—40	45—65
південний	315—500	120—175	180—320	25—45	25—60
Карпати	605—1410	130—525	405—1000	20—85	65—130
Південний берег Криму	425—635	300—400	225—240	55—95	30—40

Анна

Отже, між зонами країни та між окремими її регіонами опади розподіляються нерівномірно. Крім того, не вся волога, яка потрапляє на поверхню ґрунту, акумулюється в ньому. Лише певна частина вологи ґрунту є доступною для рослин. Значну роль у житті рослин відіграють і посушливо-суховійні явища. Накопиченню та збереженню вологи в ґрунті озеленювачами надається виняткова важливість, і це враховують під час добору асортименту деревних рослин для декоративних насаджень.

Комплексною оцінкою умов зволоження будь-якої території є *гідротермічний коефіцієнт*, який обчислюють як співвідношення суми опадів до суми температур повітря понад 10 °С за той самий період, зменшене в 10 разів.

За значеннями гідротермічного коефіцієнта територію України поділяють на чотири зони: з оптимальним зволоженням, слабкопосушлива, посушлива і дуже посушлива.

Зона з оптимальним зволоженням (ГТК = 1,3...1,6) охоплює райони, розміщені на захід від лінії Овруч — Житомир — Білопілля — Вінниця — Чернівці.

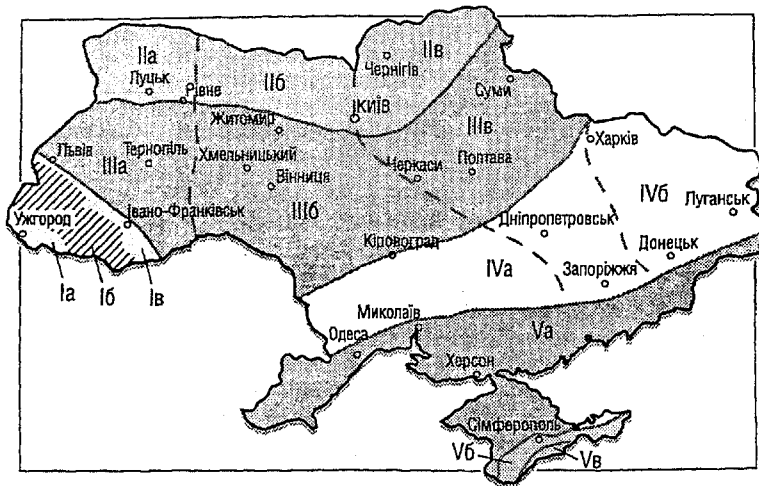
Слабкопосушлива зона (ГТК = 1...1,3) розташована південніше зони з оптимальним зволоженням і на півдні обмежується лінією Куп'яньск — Харків — Полтава — Кіровоград — Бобринець — Гайворон — Затишся (Одеська обл.).

Посушлива зона (ГТК = 0,7...1,0) на півдні обмежується лінією Маріуполь — Мелітополь — Михайлівка (Запорізька обл.) — Миколаїв — Біляївка (Одеська обл.). Сюди входять деякі південні та степові райони Криму, що прилягають до гірських масивів.

Дуже посушлива зона (ГТК = 0,4...0,7) розташована південніше посушливої зони і характеризується найгіршими природно-кліматичними умовами для декоративних насаджень населених пунктів у межах України.

2.2. ДЕНДРОДЕКОРАТИВНЕ РАЙОНУВАННЯ

Можливість використання деревних рослин у декоративних насадженнях визначається їхніми вимогами до умов місця зростання та рівнем негативної дії на них екологічних факторів того чи іншого району. Вирішальне значення при цьому мають кліматичні та ґрунтові фактори, рівень забруднення навколишнього середовища. Серед кліматичних факторів провідна роль належить температурі. З нею пов'язані такі властивості деревних рослин, як морозо-, зимо-, посухо- та жаростійкість.

Мал. 3. Дендродекоративні райони України:

I. Карпатський: а) Закарпаття; б) Гірські Карпати; в) Передкарпаття;
II. Польський: а) Західне Полісся; б) Центральне Полісся; в) Східне Полісся;
III. Лісостеповий: а) Західний Лісостеп; б) Центральний Лісостеп;
 в) Східний Лісостеп; **IV. Північностеповий:** а) Дніпровсько-Бузький; б) До-
 нецький; **V. Південностеповий:** а) Приморський; б) Гірський Крим;
 в) Південний берег Криму

Для належних росту і розвитку деревним рослинам потріб-
 не світло, волога та певний вміст у ґрунті органічних речовин
 і мінеральних солей. Наприклад, сосна звичайна може рости
 на відносно бідних, сухих і піщаних ґрунтах, дуб звичайний і
 ясен звичайний — на достатньо зволужених, багатих і підкисле-
 них, а рододендрон жовтий та верес — на лужних ґрунтах.
 Отже, щоб отримати високодекоративні, довговічні насадження,
 підбирають асортимент деревних рослин для конкретних умов
 та для певного району культивування. З цією метою територія
 України поділена на 5 дендродекоративних районів та 14
 підрайонів (мал. 3). Кожний із них характеризується своїми
 природно-кліматичними умовами, різною придатністю для
 зростання місцевих та ітродукованих деревних рослин
 (табл. 8).

2.3. ВІДНОШЕННЯ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН ДО ФАКТОРІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Зовнішній вигляд, розміри і довговічність, які є важливими
 декоративними ознаками деревних рослин, значною мірою
 залежать від впливу зовнішнього середовища. Під тривалим

Таблиця 8. Кліматичні показники дендродекоративних районів України

Район, підрайон	Коефіцієнт зволоження	Відносна вологість повітря, %	Середня кількість посушливих днів	Абсолютний мінімум температури повітря, °С	Середня кількість днів із відлигами	Сума температури понад +5 °С	Останній мороз у повітрі, дата	Перший мороз у повітрі, дата
1. Карпатський: Закарпаття	1—1,2	55—61	35	-30...35	50—60	3200	21.04	11.10—21.11
Гірські Карпати	—	—	—	—	—	—	—	—
Передкарпаття	1—1,2	60	30	-30...35	45—50	2800	21.04	11.10—21.10
2. Поліський: Західне Полісся	1—1,2	60	30	-30...35	45	2800	21.04	11.10—21.10
Центральне Полісся	1—1,2	60	30—40	-30...35	40	2700	21.04 (15.05)	11.10 (20.09)
Східне Полісся	1—1,2	60	30—40	-35...40	35	2700	21.04 (1.05)	11.10 (11.09)
3. Лісостеповий: Західний Лісостеп	1—1,2	60	30	-30...35	45—50	2800	21.04 (20.05)	11.10 (17.09)
Центральний Лісостеп	0,75—1,0	54	35—45	-30...40	35—45	2900	21.04 (25.05)	11.10 (9.09)
Східний Лісостеп	0,75—1,0	52	40—50	-35...40	30—35	3000	21.04 (02.06)	11.10 (11.09)
4. Північностеповий: Дніпровсько-Бузький	0,5—0,75	43	50—60	-30...35	45	3300	21.04 (11.05)	11.10 (30.09)
Донецький	0,5—0,75	44	60—65	-35...45	35	3300	21.04 (02.06)	11.10 (31.08)
5. Південностеповий: Приморський	до 0,5	60	70—90	-25...35	55—70	3700	11.04 (29.04)	11.11 (17.09)
Гірський Крим	—	—	—	—	—	—	24.03 (23.05)	11.11
Південний берег Криму	до 0,5	60	90	-15...20	70	3800	21.03	21.11

впливом факторів зовнішнього середовища у рослин виробилися певні біологічні особливості та сформувався зовнішній вигляд, що дає їм змогу виживати у відповідних умовах.

Якщо умови зовнішнього середовища дуже відрізняються від потреб рослин, то вони погано ростуть і розвиваються, втрачають декоративність, можуть загинути. Тому під час підбору рослин для декоративних насаджень треба знати не тільки природно-кліматичні умови дендродекоративного району чи підрайону, а й відношення деревних рослин до факторів зовнішнього середовища. При цьому розрізняють два поняття: середовище знаходження та умови існування деревних рослин.

Середовище знаходження, або зростання, — сукупність усіх факторів, які оточують рослину у певному місці. До таких факторів належать клімат, ґрунт, рельєф, тваринний і рослинний світ, діяльність людини.

Умови існування — це елементи зовнішнього середовища, необхідні для життя і нормального розвитку рослин. Умови існування рослин та взаємозв'язок між рослинами і навколишнім середовищем, в якому вони зростають, вивчає розділ біології, який називають *екологією рослин*. Елементи зовнішнього середовища, що впливають на живі організми, називають *екологічними факторами*. Вони й складають середовище знаходження, або умови зростання, рослин.

Здатність рослин пристосовуватися до зовнішнього середовища досягається у процесі еволюції і закріплюється в генотипі. Екологічний діапазон пристосувальних можливостей виду називають *нормою екологічної реакції виду*. Рослини, які мають широку екологічну реакцію, називають *ейріекологічними*, а рослини з вузькою нормою екологічної реакції — *стеноекологічними*.

2.3.1. ГРУПИ РОСЛИН ЗА ЇХ ВИБАГЛИВІСТЮ ДО КЛІМАТИЧНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ

Тепло. Температурний режим земної поверхні змінюється від екватора до полюсів — Північного і Південного. Відповідно до цього на Землі формується рослинність. Біля екватора ростуть теплолюбні деревні види, а ближче до полюсів — холодостійкі. Теплові умови, як і рослинність, характеризуються широтною зональністю і висотною, або вертикальною, поясністю.

Різні види рослин для свого росту і розвитку потребують неоднакову кількість тепла. Різке відхилення температури від оптимальної негативно впливає на життєві процеси в

рослинних організмах і може призвести до пошкодження окремих органів, втрати декоративних якостей і навіть загибелі рослин.

За здатністю витримувати в природних умовах мороз деревні рослини поділяють на п'ять груп:

- 1 — *дуже морозостійкі* (витримують морози 45–50 °С і більше);
- 2 — *морозостійкі* (витримують морози 25–45 °С);
- 3 — *відносно морозостійкі* (витримують морози 10–25 °С);
- 4 — *неморозостійкі* (витримують не тривалі морози до 10 °С);
- 5 — *теплолюбні* (пошкоджуються навіть короткотерміновими морозами).

Здатність деревних рослин протистояти дії морозів залежить від їхніх біологічних, анатомо-морфологічних і фізіологічних особливостей, стадії розвитку, віку та умов місцезростання.

Деревні рослини по-різному реагують на дію не тільки низьких, а й високих температур повітря і ґрунту. Реакцію рослин на дію високих температур називають *жаростійкістю*. Жаростійкість рослин, як і морозостійкість, залежить від багатьох факторів. Високі температури особливо небезпечні для сходів і сіянців багатьох видів рослин, які використовують для створення декоративних насаджень у населених пунктах. Найкраще витримують жару рослини, захищені товстою кутикулою, восковим нальотом, волосками, які зменшують нагрівання поверхні та висихання рослин. Найжаростійкіші рослини мають невеликий уміст води в клітинах та високу жаростійкість плазми клітин.

Вода — дуже важливий екологічний фактор, без якого життя рослин не можливе. Основна кількість води надходить у рослину із ґрунту через кореневу систему. У зв'язку з цим особливо велике значення мають вологість ґрунту та вологість повітря. За вологого повітря інтенсивність транспірації рослин зменшується і частина вологи конденсується в ґрунті.

Вода потрібна рослинам для побудови свого організму, транспортування поживних речовин, регулювання температури органів, підтримання їх у певному положенні в просторі.

Потреба деревних рослин у воді неоднакова, оскільки умови зволоження ґрунту й повітря, де ростуть рослини, дуже впливають на їхній зовнішній вигляд, анатомічну будову, фізіологічні процеси. За потребою води деревні рослини поділяють на *гігрофіти* (вибагливі до наявності вологи), *мезофіти* (середньовибагливі до наявності вологи) і *ксерофіти* (не вибагливі до наявності вологи).

Під час проектування парків і лісопарків у низинах слід враховувати здатність деревних рослин витримувати затоплення водою впродовж певного терміну. Спостереження за цією здатністю рослин показало, що верби, які ростуть кущем, таксодій звичайний, кипарисовик туєподібний витримують затоплення понад 80 діб, верба біла, вільха чорна — близько 60, тополя чорна і біла, черемха звичайна — 40, осика — 30, дуби болотний і черешчатий, ясен пенсільванський, аморфа кущова — 20, ялина звичайна, клен гостролистий, липа серцелиста, ясен звичайний — близько 15 діб.

Світло — фактор першочергового значення для зелених рослин. За його участю в рослинах відбувається асиміляція вуглеводів. Для нормальної життєдіяльності деревних рослин має значення інтенсивність та тривалість освітлення. Нестача, як і надлишок світла, зменшує інтенсивність фотосинтезу, погіршує ріст і розвиток рослин.

Деревні види рослин, найвибагливіші до інтенсивності освітлення, називають *світлолюбними* (робінія клейка, гледичія, модрина, береза, кедр, горіх, тополя). Максимальна інтенсивність фотосинтезу в них спостерігається за яскравості, що становить 0,25—0,33 (до 0,5) частини повної яскравості денного світла. У *тіньовитривалих* рослин максимально інтенсивний фотосинтез відбувається тоді, коли частка денного світла становить усього 0,1 повної яскравості (бук, липа, клен гостролистий, клен несправжньооплатановий, ялина, ялиця, тис). Проміжне становище між цими двома групами рослин займають *відносно світлолюбні*, або *відносно тіньовитривалі*, деревні рослини, до яких належить липа повстиста, тюльпанне дерево, горобина звичайна, черемха звичайна, вільха чорна, магнолія великоквіткова, скумпія, чубушник звичайний, бузина червона, клен татарський, глід та ін.

Повітря. У житті рослин декоративних насаджень особливе екологічне значення має склад повітря та його рух. Найважливішими складовими частинами повітря для рослин є кисень і вуглекислий газ. Кисень потрібний рослинам для дихання, а вуглекислий газ — для синтезу органічних речовин. Нестачі цих газів у повітрі рослини, як правило, не відчувають. У зв'язку з колообігом їхній уміст в атмосфері Землі підтримується приблизно на однаковому і достатньому для рослин рівні. Інші гази не засвоюються рослинами з чистого повітря і є для них нейтральними. Лише деяка частина газоподібного азоту засвоюється азотфіксувальними бактеріями, які живуть на коренях бобових, маслишкових та деяких хвойних рослин.

Шкоди деревним рослинам завдають хімічні, фізичні та біологічні домішки, які забруднюють повітря, наприклад сажа,

пил, сірчистий ангідрид, сполуки флуору, плюмбуму, аміаку, спори грибів тощо. Найбільшими забрудниками повітря є двигуни внутрішнього згорання, промислові, хімічні та металургійні підприємства.

На загазованість й задимлення повітря різні види дерев реагують по-різному. Тому їх поділяють на *димо-*, *газостійкі* (туя західна, ялина колюча, модрина, багато видів липи і тополі, бузок угорський) і *негазостійкі* (ялина звичайна, ялиця біла, сосна звичайна, ясен звичайний, дуб звичайний, береза повисла, платан, катальпа, ліщина). Ці особливості деревних рослин треба враховувати під час складання їхнього асортименту для озеленення промислових міст та для садіння поблизу джерел забруднення повітря.

У деяких регіонах і місцях під час створення декоративних насаджень ураховують вітростійкість різних видів дерев. Особливо велике значення має вітростійкість дерев для створення насаджень уздовж доріг, алей, поодиноких посадок та посадок на полянах.

До вітростійких деревних видів належать дерева з міцною або гнучкою деревиною та потужною, глибокою кореневою системою. Це бук, граб, дуб, клен, платан, тополя чорна, магнолія великоквіткова, тюльпанне дерево, різні види сосни, тису, ялиці, кедра, модрини тощо. Вітростійкість деревних рослин залежить також від ґрунтових умов. Наприклад, на глибоких ґрунтах вони розвивають потужнішу кореневу систему, ніж на мілких, а тому більш вітростійкі.

2.3.2. ГРУПИ РОСЛИН ЗА ЇХ ВИБАГЛИВІСТЮ ДО РОДІЮЧОСТІ ҐРУНТУ

Ґрунт — джерело забезпечення рослин мінеральними поживними речовинами та водою. Крім того, він є середовищем існування їхніх корневих систем.

Хімічний склад і фізичні властивості ґрунту значною мірою впливають на видовий склад рослинного покриву та його розвиток. У свою чергу, рослини та мікроорганізми в процесі життєдіяльності створюють ґрунт і надають йому певної структури. Розкладання решток рослинності у ґрунті сприяє накопиченню в ньому гумусу або перегною.

За вибагливістю до ґрунтових умов рослини поділяють на три едафічні групи: мега-, мезо- та оліготрофи.

Мегатрофи — рослини, поширені на ґрунтах, багатих на мінеральні речовини та гумус. До них належать ялиці, дуб звичайний, горіх волоський, вільха чорна, ліщина звичайна. *Мезотрофи* — рослини з середньою вибагливістю до родю-

чості ґрунту. До цієї групи належать більшість деревних видів у лісах — берези, осика, дуб скельний, бук лісовий. *Оліготрофи* — рослини, не вибагливі до родючості ґрунту, — сосна звичайна, модрина Гмеліна, ефедра хвоштова, верес.

Слід зазначити, що серед деревних рослин є такі, що можуть рости на засолених ґрунтах (*галофіти*), пісках (*псамофіти*), вапнякових ґрунтах (*кальцієфіли*), ґрунтах із високим вмістом азоту (*нітрофіли*). Рослини, які уникають зростання на ґрунтах із високим вмістом вапна, називають *кальцієфобами*.

На ріст і розвиток рослин істотно впливає кислотність ґрунтового розчину, яка характеризується вмістом у ньому позитивно заряджених йонів гідрогену. Різні види рослин по-різному реагують на кислотність ґрунту. Так, хвойні рослини ростуть на ґрунтах з підвищеною кислотністю ($\text{pH} < 7$), а листяні — у лужному середовищі ($\text{pH} > 7$).

На життя деревних рослин у декоративних насадженнях населених пунктів не меншою мірою впливають й інші екологічні фактори, зокрема ерографічні, біотичні, антропогенні. Їх по можливості треба враховувати під час добору асортименту для створення тих чи інших типів насаджень.

Рельєф місцевості (рівнинний чи гористий, висота над рівнем моря, крутість і експозиція схилів) дуже впливає на умови зростання рослин, що в кінцевому результаті позначається на видовому складі як природних, так і культурних фітоценозів. Тому його треба враховувати під час вирішення завдань паркобудівництва.

Біотичні фактори (вплив рослин на рослини, тварин на рослини та мікроорганізмів на рослини) в умовах урбанізованого середовища виявляються менш виразно, ніж у природних фітоценозах. Так, мікроорганізми впливають на ґрунтоутворювальні процеси, мікориза сприяє кращому засвоєнню коренями рослин поживних речовин, які знаходяться в ґрунті, бульбочкові бактерії засвоюють азот з повітря. Велика користь і від дощових черв'яків, які сприяють аерації та поліпшують структуру ґрунту, тварин і птахів, які розносять плоди, насіння, та комах, які запилюють квітки.

Щодо впливу людини на рослини міських територій та зміну нею навколишнього середовища варто пам'ятати, що наші дії часто порушують нормальний ріст та розвиток деяких рослин і їх груп, а тому мінімізація негативного впливу антропогенного фактора на міські насадження — шлях до підвищення їх довговічності й декоративності.

ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО ДЕРЕВНІ РОСЛИНИ

3.1. ЖИТТЄВІ ФОРМИ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН І ЇХНЄ ДЕКОРАТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ

Деревними рослинами називають багаторічні рослини з дерев'янистими стеблами та кореневими системами. За характером розвитку стебла деревні рослини поділяють на такі групи: дерева, кущі, кущики, напівкущі, ліани, рослини-подушки. Ці групи об'єднують рослини, подібні за розмірами й морфологічними ознаками, проте кожна з них має свої відмісні декоративні якості та виконує в садово-парковому будівництві різну роль.

Дерева мають значну висоту, чітко виражений стовбур і крону, підняту над поверхнею ґрунту на певну відстань. За розмірами дерева поділяють на чотири групи: *дерева першої величини* – висота понад 25 м, *другої* – 20–25, *третьої* – 15–20, *четвертої* – 5(7)–15 м. Дерева, які досягають висоти понад 40 м, іноді називають *особливо високими*. У садово-паркових насадженнях дерева використовують як основний матеріал для створення об'ємних композицій.

Кущі – деревні рослини з головним стовбуром, вираженим лише в молодому віці. Потім головний стовбур втрачається, оскільки зі сплячих бруньок, розміщених біля кореневої шийки, виростає багато міцних стебел, які мають одну спільну крону, що часто починається біля самої поверхні ґрунту. Тривалість життя скелетних гілок у кущів менша, ніж стовбурів у дерев, і коливається від 2–3 до 40 років. Висота кущів становить від 0,5 до 5 м. За цією ознакою їх поділяють на *високі* (2,5–5 м), *середні* (1–2,5 м), *низькі* (0,5–1 м). Кущі, як і наступні життєві форми деревних рослин, є найчастіше допоміжними в композиціях. Лише на малих об'єктах озеленення кущі можна використовувати як основний матеріал.

Кущики – це кущі заввишки до 50–60 см. Через свою малу висоту вони часто займають місце серед трав'яного покриву в природних рослинних угрупованнях, а тому мало помітні з першого погляду. Кущики, як і інші деревні рослини, бувають вічнозеленими (брусниця, багно) і листопадними (чорниця, буяхи). Листки у них шпилько- або лускоподібні.

Напівкущі — напівдерев'яністі рослини, в яких частина подовжених пагонів залишається нездерев'янілою і щороку частково відмирає. Вони поширені переважно в посушливих областях (полин, астрагал), хоча трапляються і в Лісостепу (секуринага напівкущова, леспедеца двоколірна). Напівкущі — проміжна життєва форма між дерев'янистими й трав'янистими рослинами.

Ліани — рослини з гнучкими, виткими стеблами. Ліани можуть бути деревоподібними (виноград, актинідія, ротангові пальми) і досягати довжини 30 (300 м) та діаметра 10 см і більше, кущоподібними або меншими за дерева (лимошник, виноградовник, ломиніс), кущикоподібними (плющ звичайний), напівкущикоподібними (паслін солодко-гіркий). За допомогою спеціальних пристосувань (вусиків, присосок тощо) ліани прикріплюються до різних опор (стін, стовбурів, стовпців). Тому їх часто використовують для вертикального озеленення різних об'єктів.

Рослини-подушки — життєва форма деревних рослин, яка виникла в жорстких умовах існування в результаті дуже малого приросту пагонів і великої редукації листя. Висота рослин-подушок 0,1–1 м (рута, молочай, вовча ягода).

Для практичних цілей садово-паркового господарства важливою властивістю деревних рослин є швидкість їхнього росту у висоту, ріст крони у ширину по діаметру та ріст стовбура у товщину. За цими ознаками деревні рослини поділяють на такі, що ростуть дуже швидко (приріст 1 м і більше), швидко (приріст 0,5–1 м), помірно (приріст 0,3–0,5 м), повільно (приріст 0,15–0,3 м) і дуже повільно (приріст до 0,15 м).

Дуже швидко ростуть евкаліпти, багато видів тополі, модрици, берези, верби, айлант високий, гледичія триколючкова, робінія псевдоакація, клен цукристий, клен ясенелистий, карагана деревоподібна, бузина, чубушники, форзиція, багато видів жимолостей і таволги. Швидким ростом відзначаються горіхи чорний і грецький, платани, тюльпанне дерево, дуб червоний, в'яз дрібнолистий, ліщина звичайна, свидина кров'яно-червона, калина звичайна, смородина золотиста, масличка вузьколиста. Помірно ростуть дуби черешчатий і скельний, клен гостролистий, липа повстиста, дрібно-і великолиста, туя західна, ялина колюча, ялиця біла, бузок звичайний, айва японська. Повільно ростуть груша звичайна, яблуня лісова, кедр ліванський, платикладус східний, глід, ірга, кизил, бирючина, обліпиха, магонія, ялівець звичайний та козацький. Дуже повільно ростуть самшит вічнозелений, тис ягідний, карликові форми хвойних та листяних видів.

3.2. ОСНОВИ СИСТЕМАТИКИ РОСЛИН

Потреба систематизувати рослини в людей виникла у зв'язку з пізнанням та використанням рослинного світу нашої планети. Це був єдиний шлях, по якому йшли дослідники, щоб вивчити ту величезну кількість рослин, які населяли і населяють різне середовище земної кулі.

Становлення систематики супроводжувалося збільшенням знань про внутрішню і зовнішню будову рослин, їхню історію, поширення, господарську цінність. Якраз господарське використання рослин і спричинило утворення так званої утилітарної систематики. Потім сформувалася штучна систематика, яка ґрунтувалася на довільно взятих морфологічних ознаках, та натуральна (природна) систематика, побудована на сумі морфологічних ознак.

Нині найдосконалішою є еволюційна, або філогенетична, систематика рослин. В її основу покладено положення еволюційного вчення. Після виходу в світ праці Ч. Дарвіна «Походження видів» (1859 р.) систематика стала філогенетичною наукою, яка прагне об'єктивно відобразити історичний розвиток світу і встановити споріднені зв'язки між окремими групами рослин та на їхній основі побудувати філогенетичну систему.

Першою філогенетичною систематикою рослин була систематика рослин німецького ботаніка О. Брауна (1864 р.). У 1887 р. з'явилася систематика А. Енглера, який поділив увесь рослинний світ на 17 відділів: шістнадцять відділів покритонасінних та один — голонасінних. Крім того, відомі філогенетичні системи рослин, які розробили Б. М. Козо-Полянський, О. А. Гроссгейм, А. Л. Тахтаджян.

Для побудови еволюційної систематики рослинного світу ботаніки-систематики використовують морфологічний, анатомічний, палеоботанічний, ембріологічний, морфогеографічний, біохімічний, гібридологічний та експериментальний методи, а також метод фізіологічного імунітету та ін. Щоб пізнати складний процес еволюції та встановити споріднені зв'язки між окремими групами рослин, систематики користуються комплексом різних методів.

За сучасною філогенетичною систематикою всі дерев'янисті рослини поділяють на *голонасінні* і *покритонасінні*. Голонасінні з'явилися на нашій планеті раніше, ніж покритонасінні. Це був силурійський період палеозойської ери. Голонасінні поділяють на шість класів, два з яких — птеридосперми і кордаїти — вимерли, а два класи — саговникові та гіпкгові —

вимирають. Найпоширеніші на земній кулі представники класу хвойних. Проміжне місце між хвойними і покритонасієними займає клас гнетові, які мають обмежене поширення. Голонасінних налічується близько 800 видів, з яких 560 видів хвойних. Голонасінні представлені лише деревними рослинами.

Покритонасієні, або квіткові, рослини — найбагатший відділ рослинного світу. Він охоплює 240 тис. видів. З'явилися вони на Землі близько 120 млн років тому в крейдовий період як окрема гілка в еволюції насінних папоротей. Покритонасієні швидко поширилися на суші, виявляючи виняткову мінливість та пристосованість до умов зростання, внаслідок чого з'явилися покритонасієні рослини різних розмірів та з різною тривалістю життя. До покритонасієних належать одно-, дво- і багаторічні трав'янисті рослини, напівкущі, кущі та дерева, які живуть до 4 тис. років.

У сучасну геологічну епоху покритонасієні рослини ростуть в усіх кліматичних зонах і в найрізноманітніших екологічних умовах — від тропіків до арктичних зон, на суші та у воді, на болотах, рівнинах і в горах, бідних і родючих ґрунтах тощо.

Основою таксономічною одиницею в систематиці рослин є *вид*. Види об'єднують у роди, роди — в родини, родини — в порядки, порядки — в класи, а класи — у відділи. Існують і проміжні таксономічні одиниці. Наприклад, між видом і родом може бути секція, підрід, а між родом і родиною — підродина.

Для садово-паркового будівництва велике значення мають внутрішньовидові систематичні одиниці, які помітно відрізняються від типової форми, характерної для виду. Незначні відхилення від типової форми виду називають *лузусами*. Наприклад, лузусами є різні за розміром і формою листки, плоди. Значні відхилення від типової форми називають *абераціями*. Це, наприклад, куляста, повисла, копінчаста, циліндрична форми кропи, рослини зі скрученими гілками, пістряве, червоне, золотисте та інше забарвлення листя.

Деревні рослини поділяють також на *вічнозелені* та *листопадні*. Листопадні рослини щороку скидають листя наприкінці вегетації, а у вічнозелених листя живе від 2—3 до 13—15 років і обпадає неодноразово. Тому рослина завжди залишається в облиствленому стані, хоча старі гілки залишаються без листя і втрачають декоративність.

Вічнозелені та листопадні рослини є також серед хвойних і листяних деревних видів. Однак серед хвойних дерев переважають вічнозелені, а серед листяних — листопадні.

3.3. ДЕКОРАТИВНІ ЯКОСТІ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН

До декоративних якостей деревних рослин належать життєві форми, розміри рослин, форма та розміри крони, форма, будова, колір і тривалість життя листя, форма, будова, колір і тривалість цвітіння квіток та суцвіть, форма стовбура й текстура кори. Ці декоративні якості мінливі, динамічні й відіграють важливу роль у садово-парковому будівництві.

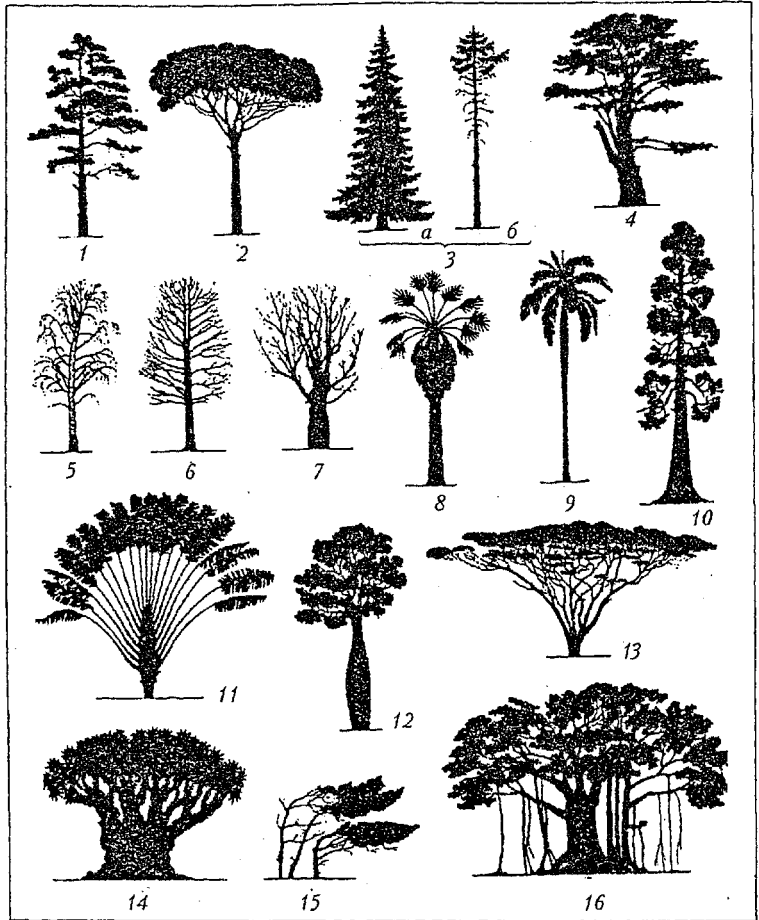
3.3.1. ДЕКОРАТИВНІ ЯКОСТІ КРОНИ

Найважливішими декоративними якостями крони є її розміри та форма. Вони відіграють першочергову роль в архітектурних композиціях, і їх слід враховувати під час проектування садово-паркових об'єктів (мал. 4).

Крона деревних рослин формується у двох основних напрямках — вертикальному й горизонтальному. Співвідношення між ними визначає форму крони. Вертикальний розвиток крони може бути: *прямим*, коли гілки крони спрямовані вгору, а кут між ними і стовбуром гострий, та *зворотним*, коли гілки опущені донизу і кут між ними та стовбуром становить понад 90°. Залежно від вертикального гілкування крона у дерев може бути різних ширини, протяжності та форми (мал. 5).

Крону вважають широкою, якщо її діаметр перевищує 10 м (дуб звичайний, клен гостролистий), середньою, коли крона має в діаметрі 5—10 м (граб звичайний, клен польовий) і вузькою — за діаметра крони 2—5 м (горобина звичайна, черемха звичайна). У кущів широка крона має 3—5 м, середня — 1—3, вузька — 0,5—1 м.

За формою крона у деревних рослин буває *розлогою* (дуб звичайний, верба ламка, сосна звичайна, тополі чорна і біла), *пірамідальною*, або *конічною* (ялини, більшість ялиць, кипарис вічнозелений, тополя італійська), *колоноподібною* (форми туї західної, ялівця звичайного, граба звичайного, клена гостролистого), *овальною* (каштани кінський звичайний і їстівний, модрина європейська), *яйцеподібною* (дуб скельний, липа повстиста, сосна румелійська), *зонтичною* (айлант високий, сосна італійська), *кулястою* (форми клена гостролистого, робінії псевдоакації, в'яза приземкуватого), *плакучою*, або *повислою* (верба вавилонська, береза повисла, форми горобини звичайної, ясена звичайного), *виткою* (виноград, актинідії, лимонник, плющ, деревозгубник, ломиніс), *сланкою* (ялівець козацький, сосна приземкувата; мал. 6).

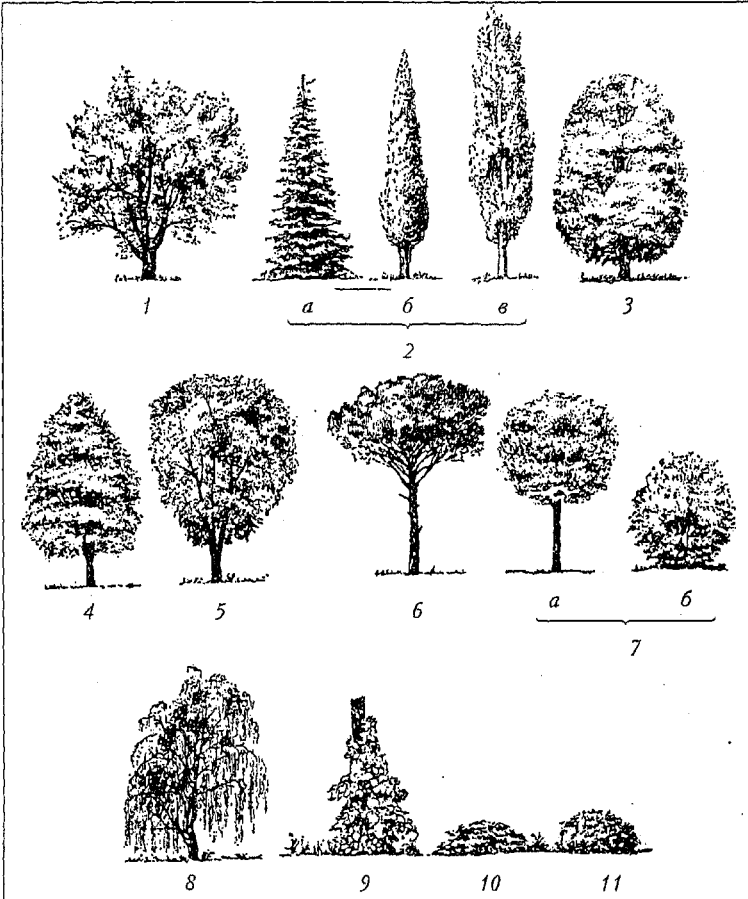
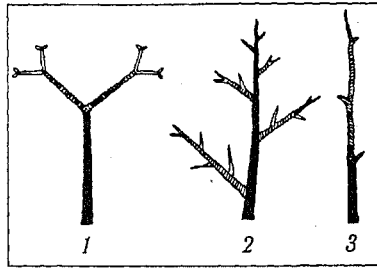
Мал. 4. Зовнішній вигляд різних дерев:

1 — сосна звичайна; 2 — сосна пінія; 3 — ялина (а — ялина європейська на відкритому місці; б — ялина європейська в насадженні); 4 — кедр ліванський; 5 — береза повисла; 6 — вільха чорна; 7 — верба біла; 8 — вашигтонія; 9 — пальма королівська; 10 — секвоядендрон гігантський; 11 — равенала (дерево мандрівників); 12 — рахітон (пляшкове дерево); 13 — акація парасолькоподібна; 14 — рацена; 15 — сосна звичайна з прапороподібною короною; 16 — баньян

У декоративному садівництві найпоширені пірамідальна, колоноподібна, овальна, куляста, зонтична, повисла (плакуча) і сланка форми крони деревних рослин.

Важливими декоративними якостями крони є її щільність, яка зумовлюється системою гілкування, та фактура (поверх-

Мал. 5. Схема гілкування:
 1 — дихотомічне; 2 — моноподіальне;
 3 — симподіальне

Мал. 6. Форма крони деревних рослин:
 1 — розлога; 2 — пірамідальна (а — конусоподібна, б — веретенподібна,
 в — колоноподібна); 3 — овальна; 4 — яйцеподібна; 5 — оберненояйцеподіб-
 на; 6 — зонтична; 7 — куляста (а — штамова, б — кущова); 8 — повисла;
 9 — витка; 10 — сланка; 11 — подушкоподібна

ня). Щільні крони мають просвітів не більш як 25 %, у крон середньої щільності просвіти становлять від 25 до 50 %, рідкі, або нещільні, крони мають понад 50 % просвітів.

Фактура крон дерев і кущів буває: великою пухкою, великою щільною, дрібною пухкою і дрібною щільною. Велику пухку фактуру крони утворюють дерева і кущі з відносно великим листям, яке не дуже прилягає одне до одного (каталпи красива і бігонієлиста, тюльпанне дерево, платани, дуби, калина, скумпія, горіхи, сумах пухнастий, бархат амурський). Велику щільну фактуру крон мають деревні рослини, в яких листя розміщується густо, заповнює всі просвіти у кроні (бук, каштани кінський звичайний і істівний, клени гостролистий і несправжньоюплатановий, граб звичайний, липа широколиста).

Дрібну пухку фактуру крони мають деревні рослини з дрібними листками, які не прилягають густо один до одного (модрина, верби, гледичія, маслинка, обліпіха, горобина, евкаліпти). Дрібною щільною фактурою крони характеризуються рослини з невеликим листям, яке щільно прилягає одне до одного і заповнює всі просвіти (клен татарський, в'яз дрібнолистий, жимолость татарська, самшит вічнозелений, тиси, кипариси, туя, платикладус).

3.3.2. ДЕКОРАТИВНІ ЯКОСТІ ЛИСТЯ

Декоративний вигляд деревних рослин значною мірою залежить від форми (орнаменту), величини, кольору та розміщення листя на гілках. Ці якості деревних рослин можуть підсилювати або знижувати ефект усієї композиції зелених насаджень, а тому є важливим декоративним елементом у доборі рослин для створення поодиноких і групових посадок, побудови перспективи та контрастного кольорового рішення у паркових композиціях.

Листки складаються з листової пластинки, черешка, листової піхви й прилистків. У деяких листків окремі частини можуть бути відсутніми. Місце прикріплення листка називають *вузлом*, а відстань між вузлами — *міжвузлям*.

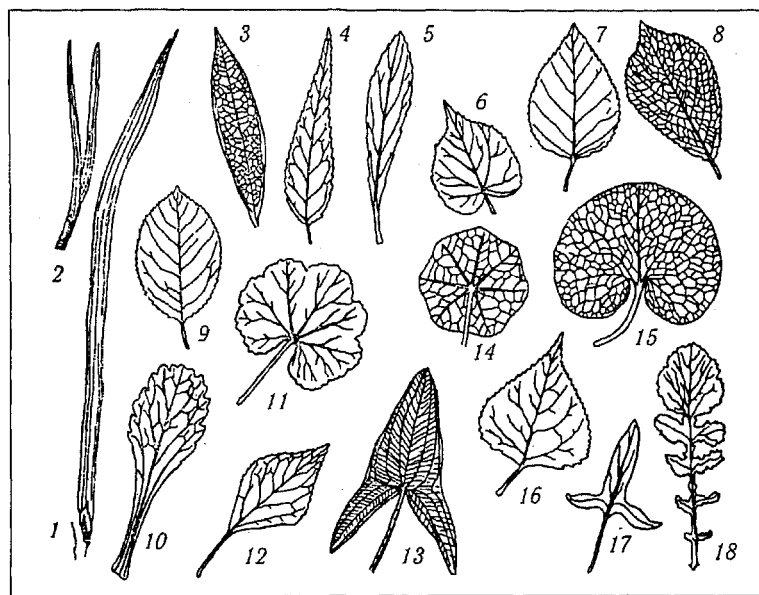
Листки деревних рослин різняться між собою будовою, жилкуванням, зубчастістю країв листка, формою, кольором.

За будовою листки бувають *простими* і *складними*. У простого листка лише одна листовка пластинка та один черешок, за допомогою якого він прикріплюється до пагона. У складного листка на черешку знаходиться кілька листочків зі своїми черешками. Прості листки мають, наприклад, дуб, береза, липа, а складні — горіх, робінія, каштан кінський, горобина, троянда.

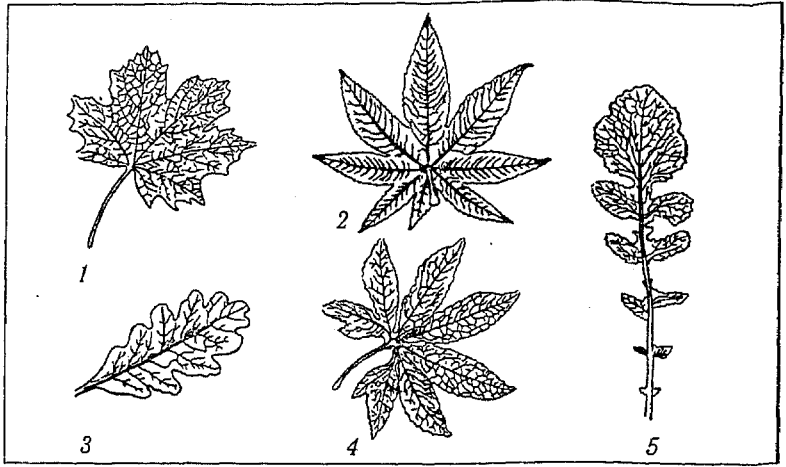
За формою прості листки бувають *округлими, овальними, яйцеподібними, оберненояйцеподібними, довгастими, ланцетними, голчастими* та ін. (мал. 7). Овальні листки дещо витягнуті в довжину, а біля основи і на верхівці заокруглені (скуппія), в яйцеподібних листків пластинка біля основи заокруглена, а на верхівці звужена (бук, граб), оберненояйцеподібні листки мають широку заокруглену верхню частину, яка до основи листка звужується (в'яз, вільха чорна), довгасті листки втричі довші за ширину і мають звужені верхівку та основу, ланцетні листки вузькі, їхня довжина у 3—5 разів більша за ширину, яка поступово звужується догори (верби), голчасті листки мають сосна, ялиця, модрина, кедр, деякі види ялівцю.

Прості листки у деревних рослин бувають *цілими* (бук, липа, береза, груша) і *розчленованими*: перистолопатовими (дуб), пальчатолопатовими (клені гостролистий і несправж-

Мал. 7. Форма листової пластинки:

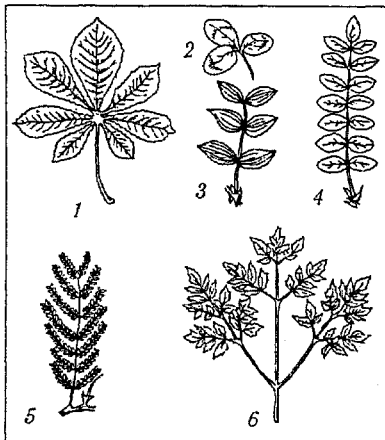
1 — лінійна (пшениця); 2 — голчаста (сосна); 3 — довгаста (верба); 4 — ланцетна (верба); 5 — оберненоланцетна (верба); 6 — серцеподібна (липа); 7 — яйцеподібна (бук); 8 — оберненояйцеподібна (верба вушката); 9 — сліпична (черемха); 10 — округла (будра); 11 — лопатоподібна (живучка); 12 — ромбічна (осокір); 13 — стрілоподібна (стрілолист); 14 — округла, щитоподібна (настурція); 15 — ниркоподібна (копитняк); 16 — широкойцеподібна (береза); 17 — списоподібна (щавель); 18 — ліроподібна (чистотіл)

Мал. 8. Листя з розчленованими листками:
 1 — пальчатолопатеве (клен несправжньо-платановий); 2 — пальчатороздільне (клен пальмоподібний); 3 — перистолопатеве (дуб скельний); 4 — пальчаторозсічене (гіркокаштан звичайний); 5 — перисторозсічене (чистотіл)

п'юплатановий, платани), пальчаторозділеними (деякі форми бука, берези, липи з розсіченим листям; мал. 8).

У деяких рослин серед складних листків виділяють: *трийчасто-*, *пальчато-* та *перистоскладні* (мал. 9). Трійчастоскладні листки мають на загальному черешку три листочки (карагана кущова, птелея трилиста), у пальчатоскладних черешки листочків прикріплюються до головного черешка в одному місці (каштан кінський), у перистоскладних листоч-

ки розміщуються по обидва боки від головного черешка і можуть мати (або не мати) па верхівці листочок. Якщо на верхівці перистого листка листочка немає, його називають *парноперистим*, а якщо

Мал. 9. Складні листки:
 1 — пальчатоскладні (каштан кінський); 2 — трійчасті (карагана кущова); 3 — парноперисті (карагана деревоподібна); 4 — непарноперисті (горіхи); 5 — двопарноперисті (гледичія); 6 — тринепарноперисті (аралія)

на верхівці непарноскладного листка є листочок, його називають *непарноперистим*.

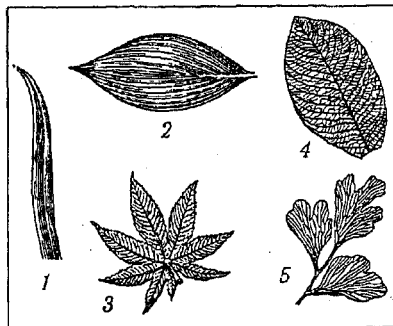
У деяких деревних видів листки бувають двоперистоскладними (альбіція лепокоранська) і триперистими (аралія маньчжурська, бундук канадський).

У простих листків та листочків складних листків можуть бути різні типи жилкування (мал. 10) та різні краї листкової пластинки (мал. 11): цілокраї (бук, бузок), городчасті, в яких виїмки гострі, а виступи заокруглені (осика), зубчасті, які мають клипоподібні виїмки й трикутні гострі виступи (в'яз), пилчасті з косокутовими гострими виступами (липа кавказька).

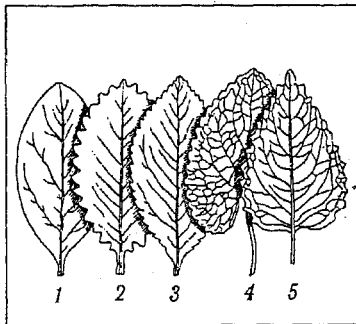
З віком будова, форма і край листка у деревних рослин може змінюватися. Часто перші листочки сходів не подібні до листків дорослих рослин. Іноді виявляється «ювенільна» форма хвої в ялівців, туї. Явище існування листків різної форми на одній і тій самій рослині називають *гетерофілією*. Рослини, в яких листя відрізняється від типових листків виду, виділяють у різновиди.

За розмірами листки деревних рослин поділяють на *дуже великі* (катальпа, павлонія), *великі* (хвилівник, платан, магнолія великоквіткова, клен гостролистий, липи американська і широколиста), *середні* (дуби черешчатий і скельний, липа повстиста, тополя біла, калина звичайна, черемха звичайна), *дрібні* (липа серцелиста, в'яз приземкуватий, верба біла, клен польовий, маслинка вузьколиста), *дуже дрібні* (самшит вічнозелений, тамарикс, ірга круглолиста, таволга городчаста).

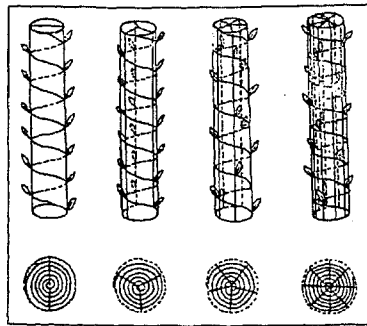
Слід зазначити, що серед хвойних рослин також виділяють рослини з дуже великою, великою, середньою, дрібною і дуже дрібною хвоєю.

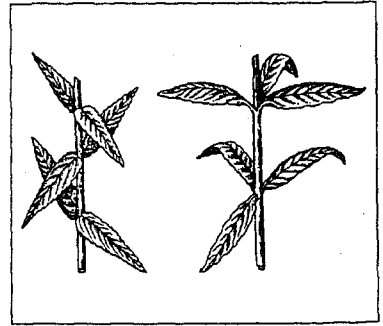
Мал. 10. Типи жилкування листя: 1 — паралельне; 2 — дугоподібне; 3 — пальчасте; 4 — перисте; 5 — дихотомічне

Мал. 11. Листки з різними краями листкової пластинки: 1 — цілокраї; 2 — зубчасті; 3 — пилчасті; 4 — городчасті; 5 — виїмчасті

Мал. 12. Схеми спіральних листорозміщень

Мал. 13. Листорозміщення:
1 — супротивне; 2 — кільчате

Декоративність листка деревних рослин і всієї рослини здебільшого залежить від його фактури, тобто від поверхні листка. Вона може бути гладенькою, матовою, шорсткою, опушеною, горбистою, із шипами, глянцевою, блискучою.

Розміщення листя та листкова мозаїка хоча і не є основними декоративними якостями рослин, проте вони можуть значно підсилювати їхній ефект. У деревних рослин листя пайчастіше розміщується на пагонах почергово, спірально або супротивно, рідше — кільчато (мал. 12, 13). В евкаліптів та деяких інших видів рослин з віком розміщення листя на пагонах змінюється. Листкова мозаїка — результат пристосування рослин до кращого вловлювання променів світла. Вона досягається за рахунок різної довжини черешків та розмірів листової пластинки.

У різні пори року у вічнозелених та впродовж вегетації у листопадних деревних рослин велике декоративне значення має колір листя. Найчастіше воно має зелений колір з різними відтінками від світло- до темно-зеленого. Зверху листок зеленіший, а знизу — світліший, має більше опушення.

Залежно від сезону та віку колір листків змінюється. У більшості деревних рослин навесні листки світліші, потім вони темнішають, а восени пабувають жовтого, пурпурового, бурого або іншого забарвлення. У багатьох деревних видів існують декоративні форми за забарвленням листя. У голонасінних хвоя може бути голубуватою, золотистою, у покритонасінних листя буває пурпуровим, червоним, вишневим, з білою облямівкою тощо.

Знання будови, строків розпускання та обпадання, кольору та зміна забарвлення листя дають змогу спеціалістам вирішувати багато завдань садово-паркового будівництва і створювати високодекоративні й ефектні композиції із деревних рослин.

3.3.3 ДЕКОРАТИВНІ ЯКОСТІ КВІТОК

Під час вибору деревних рослин для декоративних насаджень квітки іноді мають вирішальне значення. До декоративних якостей квіток належать їхня будова, розміри, форма, колір та запах (як додаткова якість).

За розмірами квітки деревних рослин поділяють на *дуже великі* — діаметр понад 10 см (магнолія великолиста, магнолія оберненояйцеподібна, магнолія Суланжа), *великі* — діаметр 5—10 см (камелія японська і китайська, павловнія, шипшина зморшкувата, троянди), *невеликі* — діаметр 2—5 см (рододендрони жовтий і понтійський, вишні звичайна і пташина, чубушник вінцевий), *дрібні* — діаметр до 2 см (горобина звичайна, черемха звичайна, таволги, алича, терен).

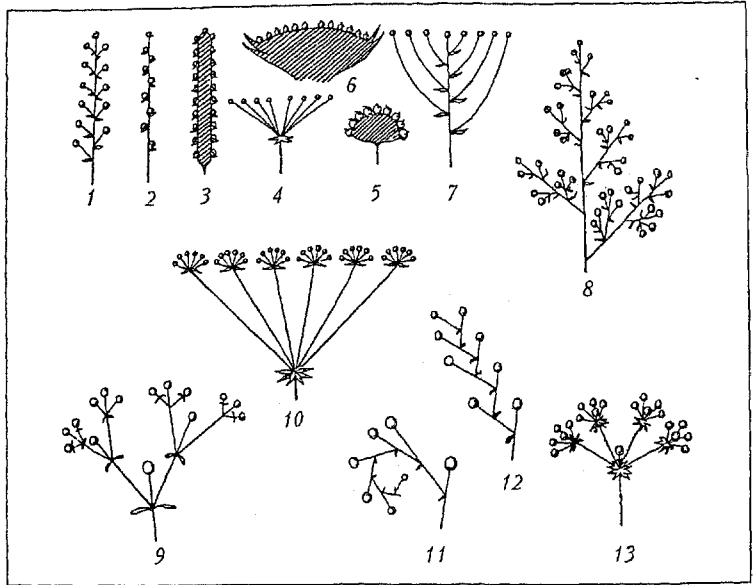
Декоративність квіток зумовлюється також розмірами, формою, будовою та кольором пелюсток, тичинок, оцвітини. Колір квіток у деревних рослин дуже різноманітний: білий, жовтий, оранжевий, червоний, рожевий, зелений, блакитний, синій, фіолетовий та пурпуровий з різними відтінками цих кольорів.

Декоративний ефект квітучих рослин залежить від розмірів суцвіть, в які зібрані окремі квітки. Суцвіття бувають *дуже великими*, розмір 20—30 см і більше (горобинник горобинолистий, бундук канадський, аралія маьжурська, гортензія волотиста, каштан кінський звичайний, софора японська), *великими* — розмір 10—20 см (робінія псевдоакація, горобина звичайна, бук лісовий, черемха звичайна), *дрібними* — розмір менш ніж 10 см (бирючина звичайна, робінія клейка, дейція граціозна, таволга верболиста, черемха пізня).

Найпоширенішими типами суцвіть у деревних рослин (мал.14) є *зонтик простий* (глід, вишня), *китиця проста* (робінія), *волоть* (бузок, бирючина), *щиток простий* (груша, таволга японська), *щиток складний* (бузина чорна, калина, горобина).

Серед деревних рослин, які використовують у садово-парковому будівництві, є багато таких, в яких квітки не високодекоративні, а суцвіття маловиразні. До них належить більшість видів верби, тополі, берези, дуба, в'яза, клена, горіха, а також граб, ліщина, бук.

Запах квіток приваблює до рослин комах, сприяючи кращому їх запиленню і плодоношенню. За своїми якостями запах квіток може бути *приємним* або *не дуже приємним*, тому він підсилює чи, навпаки, погіршує декоративність рослин. Цю особливість запаху квіток ураховують під час добору та розміщення рослин у садах і парках. Слід зазначити, що пахучі квітки є сильними антибіотиками й очищують повітря від шкідливих мікроорганізмів.

Мал. 14. Типи суцвіть (схема):

1 — китиця; 2 — колос; 3 — качан; 4 — зонтик; 5 — головка; 6 — кошик;
7 — щиток; 8 — волоть; 9 — розвиліна, або дихазій; 10 — складний зонтик;
11 — завиток; 12 — звивина; 13 — плеїохазій

За інтенсивністю виділення летких пахучих ефірних олій та запахом рослини поділяють на *дуже пахучі* (робінія псевдоакація, азалія понтійська, бирючина звичайна, бузина чорна, липа сердцелиста, калина чорна (форма Карлезі), черемха звичайна, бузок, чубушник тощо), *пахучі*, запах яких відчутний на невеликій відстані (абрикос, вишня, айва звичайна, горобина звичайна, ломиніс, троянди, софора японська), *слабкопахучі*, запах яких відчутний лише поблизу рослини (барбарис, аморфа, гледичія, айва японська, дейція, жимолость татарська, таволги).

До рослин, які мають приємний запах, належать, наприклад, робінія псевдоакація, айва звичайна, дейція, жимолость козяча, калини корейська і лавролиста, маслинка, магнолії великоквіткова і Суланжа, рододендрон жовтий, бузок звичайний, чубушник, лимонник китайський, яблуня. Задовільний, але не дуже приємний запах у квіток глоду, бузини чорної, шипшини жовтої. У каштана істівного, фотинії гострозубчастої, еурії японської запах квіток неприємний. Такий поділ рослин за запахом квіток дещо умовний, оскільки, наприклад, запах бирючини звичайної або черемхи звичайної одним подо-

бається, тоді як іншим цей самий запах не подобається, а то й викликає негативну реакцію — алергію.

Під час створення садово-паркових композицій важливе значення має період і тривалість цвітіння деревних рослин. За періодом цвітіння їх поділяють на ті, які цвітуть ранньою весною, навесні, влітку, восени та взимку.

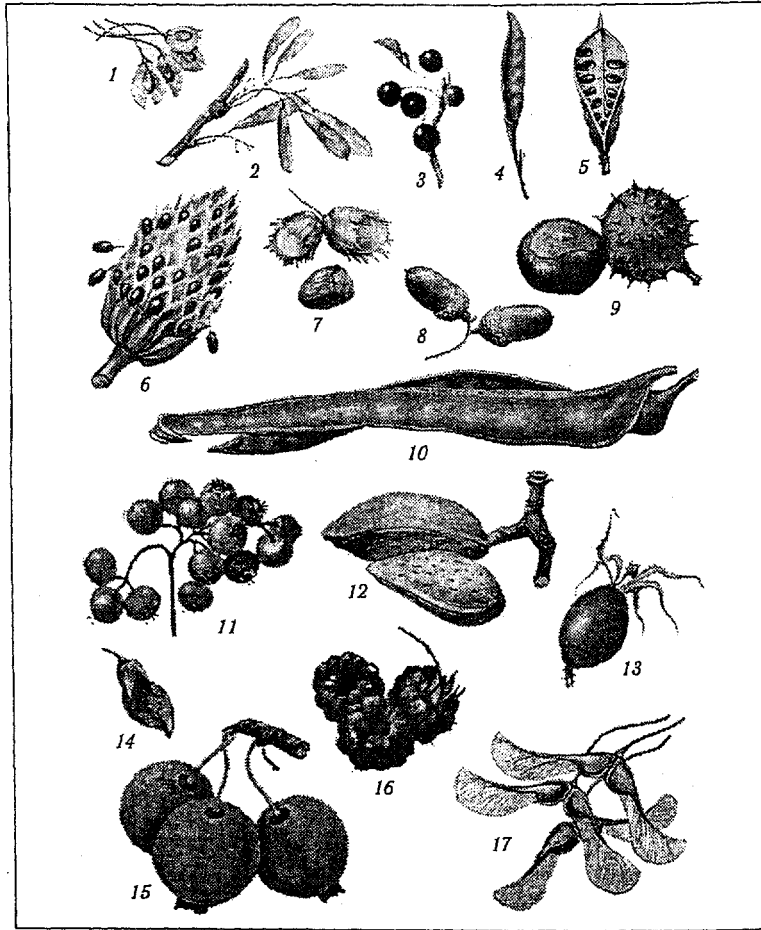
У різних видів листопадних деревних рослин квітки можуть з'являтися до розпускання листя, одночасно з його появою або після облиствіння. До розпускання листя цвітуть абрикос, айва японська, кизил звичайний, персик, мигдаль, деякі види магнолії. Майже одночасно із розпусканням листя починають цвісти груші звичайна і масличколиста, дейція шорстка, магнолія зірчаста, рододендрон жовтий, чубушник віщевий. Однак більшість видів деревних рослин цвітуть після облиствіння.

За тривалістю цвітіння деревні рослини поділяють на *тривалоквітучі* — період цвітіння квіток понад 1 міс. (гортензія поникла, магнолія великоквіткова, мушмула японська, ремонтантні троянди, шипшина зморшкувата, таволга Бумальда, таволга японська), *рослини із середньою тривалістю цвітіння* — період цвітіння до 1 міс. (гортензія деревоподібна, бузок звичайний, смородина золотиста, таволга верболиста), *рослини з коротким періодом цвітіння* — 1–2 тижні (робінія псевдоакація, карагана деревоподібна, горобинник горобинолистий, таволга середня, черемха звичайна).

Початок і тривалість цвітіння квіток у деревних рослин значною мірою залежать від кліматичних умов, у яких вони ростуть. Тому не тільки в різних географічно віддалених пунктах, а й в одному й тому самому населеному пункті у різні роки початок і тривалість цвітіння рослин дещо відрізняються. Для використання квітучих деревних рослин у декоративних насадженнях треба враховувати вік рослин, в якому вони починають цвісти, та родючість ґрунту, від якого залежать початок і яскравість цвітіння рослин.

3.3.4. ДЕКОРАТИВНІ ЯКОСТІ ПЛОДІВ

Плоди — дуже ефективно доповнення до декоративності рослин. З цією метою проводять цілеспрямовану гібридизацію і відбір рослин, особливо серед плодових, з високодекоративними плодами. Декоративність плодів зумовлюється їхніми розмірами, формою, кольором, терміном досягання та обпадання з рослин. Особливо красиве на фоні зеленого листя яскраве забарвлення великих чи дрібних плодів, зібраних у супліддя, або плодів, що рясно вкривають крону. Оригінально вигля-

Мал. 15. Плоди деревних рослин:

1, 2, 17 — крилатка (в'яз, ясен, клен); 3, 12 — однокістянка (вишня, мигдаль); 4, 5, 10 — біб (карагана, гледичія); 6 — багатолістянка (магнолія); 7 — горіх (ліщина); 8 — жолудь (дуб); 9 — коробочка (каштан кінський); 11, 15 — яблуко (горобина, яблуня); 13 — багатогорішок (шипшина); 14 — однонасіиний біб (аморфа); 16 — багатокістянка (малина)

дають повислі китиці, пучки, головки плодів, стручки, шишки і шишкоягоди (у хвойних) (мал. 15). Плоди і насіння деревних рослин часто мають волоски та щетинки, які можуть не тільки підвищувати їхню декоративність, а й завдати певної шкоди довікільлю (верби, тополі). Однак смакові якості плодів не завжди сприяють збереженню декоративності рослин.

3.3.5. ДЕКОРАТИВНІ ЯКОСТІ СТОВБУРІВ

До декоративних якостей стовбура належать форма стовбура, фактура та колір кори. У різних насадженнях ці ознаки зором сприймаються добре, але особливо вони помітні в алейних, рядових та одиничних посадках або якщо крона рослини значно піднята над поверхнею ґрунту.

Форма стовбура у дерев більш-менш конічна. У деяких видів (сосна звичайна, ялиця біла) вона наближається до циліндричної і завжди залежить від умов, у яких росте рослина. У густих насадженнях стовбури дерев стрункі, повнодеревні, ближче до циліндричних, на освітлених місцях у рядових, групових, поодиноких декоративних посадках стовбур конічний, зі значно більшим діаметром біля основи.

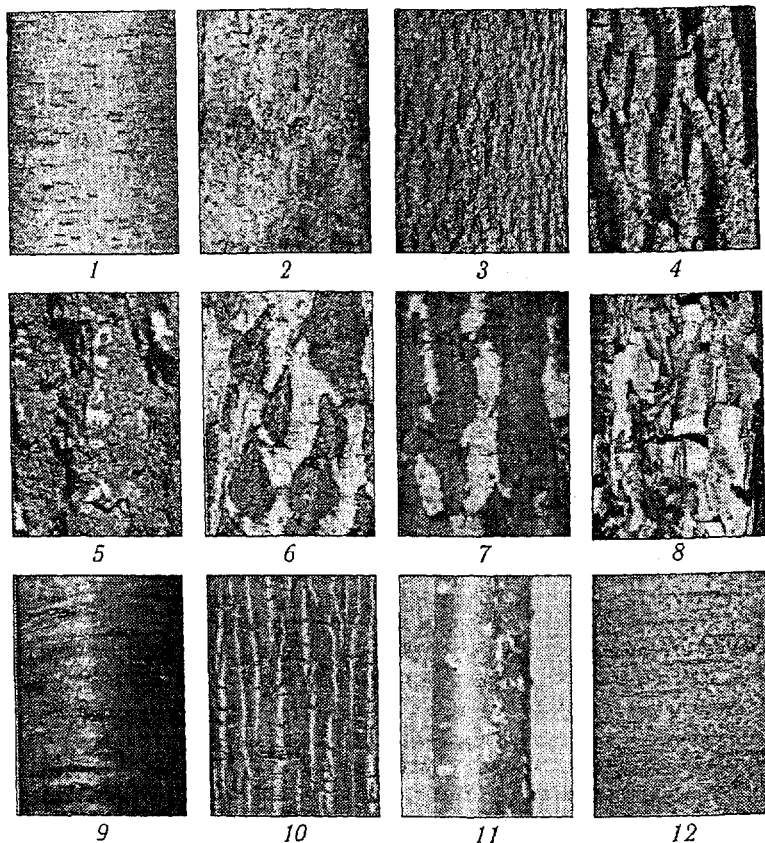
У більшості дерев кора стовбурів та гілок з віком розтріскується, іноді вкривається шипами, голками, відокремлюється пластинками, змінює колір або повністю обновлюється і стає подібною до кори молодих рослин, наприклад у платанів, евкаліптів.

За фактурою і рисунком кори стовбура дерева поділяють на дерева з *гладенькою* (бук, граб, айлант, вишня, осика), *пластинчастою* (платан, евкаліпт, каштан кінецький), *дрібнотріщинуватою* (гінґо, груша звичайна, тюльпанне дерево, ялина звичайна) і *глибокотріщинуватою корою* (дуб черешчатий, верба біла, тополя чорна, псевдотсуга Мензиса; мал. 16).

Колір кори стовбура у деревних рослин буває *білий* (береза повисла, пухнаста, паперова), *світло-сірий* (айлант, бархат амурський, бук, клен сріблястий, липа повстиста, вільха сіра, горіх, осика, ясен звичайний), *темно-сірий* (сосна кримська, робінія псевдоакація, черешня), *темно-коричневий* (береза залізна, липа серцелиста, вільха чорна), *оранжево-жовтий* (береза товста, сосна звичайна), *червонуватий* (береза даурська, свидина кров'яна, верба гостролиста, черемха Маака, яблуня Недзвецького), *зелений* (дрік, зеленокора форма свидини кров'яної), *плямистий* (платани східний і західний, паротія перська).

3.4. ЗМІНА ФОРМИ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН

У декоративному садівництві ще з часів Стародавнього Риму почали використовувати підстрижені рослини для влаштування шпалер, бордюрів, огорож. Мистецтво стриження рослин у XVI ст. дістало назву «зеленої пластики», або «рослинної архітектури». З'явилися навіть певні стилі цього мистецтва.

Мал. 16. Кора деревних рослин:

1 — гладенька (горобина звичайна); 2 — пластинчаста (сосна звичайна); 3 — дрібнотріщинувата (клен гостролистий); 4 — глибокотріщинувата (дуб черешчатий); 5 — груботріщинувата; 6 — ромбоподібнотріщинувата; 7 — поздовжньотріщинувата (5–7 — береза повисла); 8 — відстаюча (береза даурська); 9 — листоподібно-відстаюча (черемха Маака); 10 — гладенька кора з білими смугами (клен зеленокорий); 11 — гладенька з бородавками (свидина біла); 12 — дрібновітчаста (сосна кедрова сибірська)

Особливо захоплювалися стриженням рослин французи, внаслідок чого вишик «французький стиль», який широко використовувався під час створення регулярних і ландшафтних садів та парків.

Завдяки стриженню деревним рослинам можна надавати різних форм, створювати фантастичні фігури, групувати їх в одному місці або розміщувати по всій території скверу, парку, саду.

Залежно від намірів створити ту чи іншу декоративну форму спеціалісти садово-паркового будівництва підбирають відповідний асортимент деревних рослин. При цьому враховують життєву форму, розміри, енергію росту рослин, її декоративні якості, здатність витримувати стриження та обрізування й регенерувати нові пагони. Бажана штучна форма створюється поступово, а тому, розпочинаючи роботу, спеціаліст має уявляти цю форму в кінцевому вигляді й створювати її систематичним стриженням.

Для створення солітерів з формованою кроною на висоті понад 1,5 м придатні граб звичайний, в'язи гладенький і граболистий, клени гостролистий і польовий, липи, тополя чорна, шовковиця біла, на висоті до 1,5 м — калина звичайна, глід звичайний, клени татарський і польовий, черемха звичайна, горобина звичайна, самшит вічнозелений. Низьких штамбових форм можна надавати бирючині звичайній, бузку угорському та звичайному, смородині золотистій, штамбовим сортам троянд.

Солітери з фігурною кроною формують із граба звичайного, жостеру проносного, бузку угорського, маслини вузьколистій, самшиту вічнозеленого, ялівця віргінського, тиса ягідного.

Високі стрижені стіни (3—5 м) влаштовують з бука лісового, граба звичайного, дуба звичайного, кленів гостролистого, польового, татарського і прирічкового, лип, ялини звичайної і колючої, ялівцю звичайного і віргінського, ялиці білої і кавказької, тиса ягідного, туї західної і складчастої, платикладуса східного, шовковиці білої, самшиту вічнозеленого. Живі стрижені огорожі заввишки від 0,5 до 3 м створюють із листопадних та вічнозелених хвойних і листяних деревних рослин з колочками і без них.

Стрижені бордюри (заввишки до 0,5 м) формують із бирючини звичайної, бруслини карликової, самшиту вічнозеленого, жимолості блискучої.

Живі огорожі створюють і без наступного стриження. Для цього використовують свидину кров'яну, бирючину звичайну, глід звичайний, бузину, тамарикси, жимолость звичайну, іргу круглолисту, клен прирічковий, пухироплідник калинолистий, рододендрон жовтий, горобинник горобинолистий, карагану деревоподібну та кущову, таволгу, чубушник, дейцію та інші види.

Для квітучих бордюрів можна використати карагану карликову, зіновать, поліантові троянди, кизильник самшитолистий, магонію повзучу, рододендрон японський, лаванду французьку.

3.5. ОЦІНКА ДЕКОРАТИВНОСТІ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН

У різні пори року різноманітність декоративних якостей деревних рослин привертає до себе увагу і створює у людей особливе внутрішнє естетичне відчуття. Незважаючи на те, що красу і велич деревних рослин різні люди сприймають по-різному, дерева, кущі та ліани за декоративністю можна розділити на певні групи та оцінити загальний вигляд або декоративний стан окремої особини чи групи особин у декоративних насадженнях.

Найчастіше декоративність деревних рослин оцінюють у період цвітіння й дозрівання плодів, оскільки ці фенологічні фази у багатьох видів найефектніші в декоративному відношенні. Однак при цьому треба враховувати розміри рослин, форму крони, будову, розмір і забарвлення листя, тобто декоративний стан рослин об'єктивніше можна оцінювати не за однією-двома, а за багатьма декоративними ознаками.

Загальну декоративність деревних рослин пропонується оцінювати за такою шкалою:

- 1 — декоративність негативна (зовнішній вигляд рослин явно зменшує їхню загальну привабливість);
- 2 — нульова (декоративні якості непомітні, рослини не мають своєї виразності на загальному фоні насаджень);
- 3 — незначна (декоративні якості помітні, але не виразні, тому не дуже підвищують декоративність рослин);
- 4 — достатня (декоративні якості виразні, рослини добре виділяються на загальному фоні насаджень);
- 5 — висока (декоративні якості надають рослинам значної привабливості, зумовлюють у масового спостерігача сильне емоційне відчуття, захоплення).

3.6. ПОНЯТТЯ ПРО ІНТРОДУКЦІЮ РОСЛИН ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ САДОВО-ПАРКОВОГО БУДІВНИЦТВА

У науковій літературі та у практиці інтродукційної роботи постійно вживають чотири терміни: інтродукція, акліматизація, адаптація, натуралізація. Незважаючи на багатовікову історію інтродукції рослин, науковці у ці терміни вкладають різні поняття.

Під *інтродукцією* (від лат. *introductio* — введення, *in culturam introductio* — введений у культуру) найчастіше розуміють

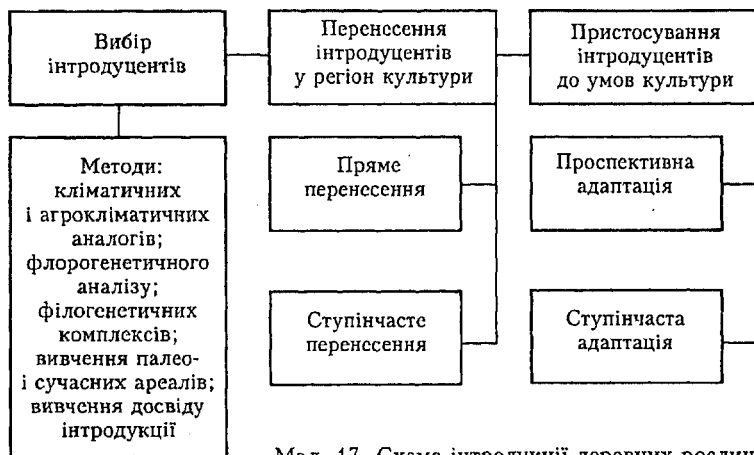
процес перенесення рослин з регіону їх природного зростання в інші регіони, де вони природно не поширені. Отже, інтродукція охоплює всі випадки первинного вирощування форми та виду рослин у певному природному регіоні. Цей термін у ботаничній літературі трапляється з XVI ст., хоча інтродукцією рослин людина почала займатися майже одночасно з появою землеробства. Інтродуковані рослини називають *інтродуцентами*.

Рослини, перенесені у новий регіон, щоб вижити, мають пристосовуватися до його умов і насамперед до клімату. Пристосування рослин до кліматичних факторів називають *акліматизацією*, а пристосування їх до сукупності всіх екологічних факторів місцезростання — *адаптацією*.

Якщо рослини, введені в культуру за межами природного ареалу, не тільки проходять повний життєвий цикл без допомоги людини, а й уходять до складу місцевої флори, конкурують з її видами, дають самосів, то такий рівень пристосування рослин до нових умов називають *натуралізацією*.

Успіх пристосування інтродуцентів до природних умов нового регіону значною мірою залежить від методів добору рослин для культури та способів їх перенесення в культуру (мал. 17).

Щоб спрогнозувати можливість пристосування інтродукованої рослини до нових умов, порівнюють кліматичні та агрокліматичні фактори районів природного зростання і культури майбутніх інтродуцентів, вивчають палеоареали й сучасні ареали цього виду, проводять флорогенетичний аналіз, врахо-

Мал. 17. Схема інтродукції деревних рослин

вують досвід інтродукції цих рослин у минулому, вивчають їхню реакцію на дію найважливіших екологічних факторів регіону.

Інтродуковані рослини, успішно адаптовані до умов нового регіону, оцінюють на перспективність для тих чи інших насаджень. Вимоги до інтродуцентів, які підбирають для лісових, лісомеліоративних, декоративних насаджень та інших цілей, різні. Найбагатший асортимент деревних рослин для садово-паркового будівництва, який поповнюється здебільшого за рахунок інтродукованих деревних видів, форм, сортів.

Слід зазначити, що нині в Україну інтродуковано з різних регіонів, країн та континентів світу близько 2500 таксонів деревних рослин. Більшість із них зосереджено в ботанічних садах і деїдропарках, де успішно адаптувалися до дії факторів нового середовища, добре ростуть і розвиваються. Із осередків інтродукції інорайонні та іноземні види рослин використовують для створення декоративних насаджень у населених пунктах.

Більшу частину інтродуцентів використовують у паркобудівництві і лише третину з них для садіння на вулицях. Деякі з інтродуцентів (каштан кінський звичайний, тополя канадська, клени ясенелистий і сріблястий, платан західний) формують навіть загальний вигляд озеленення міст і певних регіонів.

Підраховано, що в насадженнях великих міст України використовується 100—200 і більше таксонів інтродукованих деревних рослин. Деякі менше їх у районних центрах (20—100) і ще менше у селищах та селах, особливо якщо вони знаходяться далеко від інтродукційних осередків і не мають системи декоративних насаджень.

НАЙПОШИРЕНІШІ В УКРАЇНІ ДЕРЕВНІ ДЕКОРАТИВНІ РОСЛИНИ

4.1. ВІДДІЛ ГОЛОНАСІННІ — PINOPHYTA РОДИНА ГІНКГОВІ — GINKGOACEAE ENGELM.

Рід Гінкго — *Ginkgo* L.

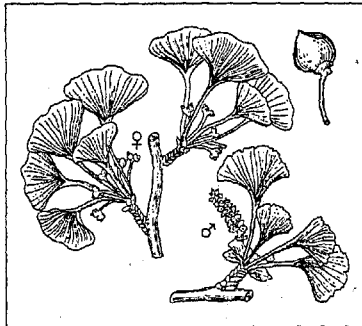
Рід, як і родина, має лише один вид.

1. Гінкго дволопатеве — *Ginkgo biloba* L. Листопадне дерево заввишки до 45 м з овально-видовженою, ажурною кроною та кільчастим розташуванням гілок. Кора стовбура коричнювато-сіра. Листки віялоподібні, дволопатеві, ледь гофровані, завдовжки до 10 см та завширшки до 12 см, на довгих черешках. Листя на коротких пагонах зібране в пучки по 3–5 шт., а на довгих — розміщено почергово. Улітку воно яскраво-зелене, восени — блідо-жовте, золотисте. Жіночі плодолистки з двома насінними зачатками знаходяться на довгому черешку, чоловічі пиляки в сережках з'являються у травні. Шишка сливоподібна, м'ясиста, жовта з сизим нальотом, досягає в жовтні. Розмножується насінням, живцями, кореневими відростками.

Природно росте в Китаї та Японії. В Україні культивують з початку ХІХ ст. Росте відносно швидко, потребує свіжих родючих ґрунтів, але може рости і на сухих ґрунтах. Дерево світлолюбне, досить зимо-, посухо- і вітростійке. Добре витримує міські умови та обрізування, стійке проти забруднення повітря пилом і димом.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла; за будовою і забарвленням листя — розрізанолиста, золотиста, пістрява.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок та алей у Іа, Ів, ІІІ, ІV та у відповідних ґрунтових умовах V районів.

Мал. 18. Гінкго дволопатеве

Рід Тис — *Taxus* L.

Вічнозелені дерева і кущі з лінійними, черговими листками. Кора стовбурів червопувата, пластинчаста. Чоловічі колоски знаходяться в пазухах хвоїнок, жіночі насінні зачатки поодинокі, розміщені на кінцях бічних укорочених пагонів. Насіння оточене м'ясистим припасінником. Розмножуються насінням, живцями і відводками. У роду налічується 8 видів, поширених у Північній півкулі. В Україні один дикорослий вид.

2. Тис ягідний — *Taxus baccata* L. Дерево до 20 (25) м заввишки і до 1,5 м в діаметрі. На бідних ґрунтах та в молодому віці росте кущем. Крона густа, яйцеподібно-циліндрична, часто багатoverхівкова, розлога. Кора стовбура червопувато-сіра. Хвоя плоска, темно-зелена, блискуча зверху і блідо-зелена знизу, отруйна. Пиляки дрібні, кулясті, жовтуваті, жіночі плодолистки поодинокі, дрібні, зеленуваті. Шишки м'ясисті, ягдоподібні, червоні, кулясті. Насіння зверху відкрите, буре з цяточками, перед сівою потребує довготривалої стратифікації.

Природно поширений майже по всій Європі, в гірських районах Північної Африки, у Малій Азії. В Україні трапляється дикорослий вид у Карпатах та в Криму. Дуже тіньовитривалий, морозостійкий, витримує морози до мінус 25 °С, вибагливий до вологості повітря і ґрунту, віддає перевагу родючим свіжим ґрунтам із вмістом вапна, однак не росте на заболочених ґрунтах. Добре витримує обрізування та задовільно витримує сухі ґрунти і відкриті місця. Сстійкий проти забруднення повітря пилом і димом. Доживає до 2—4 тис. років.

Декоративні форми: за забарвленням хвої — золотиста, золотисто-пістрява, біло-пістрява, Вашингтона (зелено-жовта влітку та золотисто-бронзова взимку); за забарвленням шишкоягід — жовтошишкоягідна; за будовою крони — колоноподібна, прямостояча, кушоподібна, з повислими, сланкими, приземкуватими, приплюснутими до землі, розкинутими пагонами. Є рослини-карлики з вересоподібною хвоею, низькі компактні та інші форми.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, великих груп, живих огорож, бордюрів, декоративних фігур у парках, лісопарках та підліска в I, IIa, IIб, III, Vб районах.

3. Тис гострокінцевий, далекосхідний — *Taxus cuspidata* Sieb. et Zucc. Дерево 10 (20) м заввишки та до 1,5 м у діаметрі або кущ. Крона рідка, округла, гостроверхівкова. Хвоя зверху темно-зелена, знизу світло-зелена, жовтувата, різко

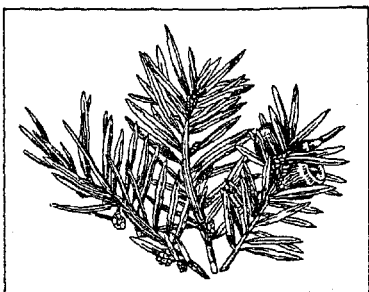

загострена на верхівці, серпоподібна. Шишка ягоподібна, з рожевим принасіником, який повністю охоплює насіння.

Природно поширений у Примор'ї, на Сахаліні, у Китаї та в Японії. В Україні у культурі з початку ХХ ст. Найкраще росте на слабкоопідзолених суглинкових ґрунтах з достатньо розвиненим гумусовим горизонтом, але на кислих і заболочених ґрунтах висаджувати не рекомендується. Тіньовитривалий, морозостійкий, довговічний. Добре витримує стриження та обрізування.

Декоративні форми: за будовою крони — куляста; за ростом — низька, карликова; за забарвленням хвої — золотиста.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, невеликих груп, живих огорож, декоративних фігур, підліска у садах, парках, лісопарках у I, II, III та частково IV районів.

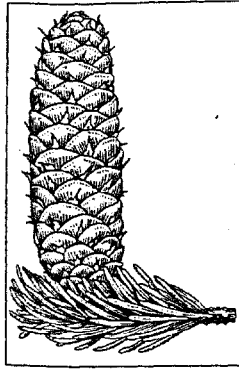
Мал. 19. Тис ягідний

РОДИНА СОСНОВІ — PINACEAE LINK.

Рід Ялиця — *Abies* Mill.

Вічнозелені дерева з густою конусоподібною кронаю. Гілкування кільчате. Хвоя плоска, лінійна, на верхівці тупа, загострена, у багатьох видів роздвоєна, зверху темно-зелена, знизу з двома сизими смужками, розташована спіральсно, у деяких видів дворядно. Чоловічі колоски поодинокі з жовтими або пурпуровими пиляками, жіночі — яйцеподібно видовжені, поодинокі, розташовані вертикально. Шишки після досягання розсіпаються. Насіння з великим крилом. Розмножують насінням, щепленням. У роду близько 40 видів, поширених у помірно теплом і холодному кліматі Північної півкулі. В Україні один дикорослий вид.

4. Ялиця біла, гребінчаста, європейська — *Abies alba* Mill. Дерево до 60 м заввишки та до 1,5 м в діаметрі. Стовбур стрункий, кора гладенька, світло-сіра. Крона у молодих рослин конічна, у дорослих — від пірамідальної до циліндричної. Бічні гілки майже перпендикулярні до стовбура, з припіднятими верхівками. Хвоя розміщується гребінчасто, на верхівці тупа, розсічена, зверху темно-зелена, знизу зі смужками продихів. Молоді шишки зелені, дозрілі — коричневі,

Мал. 20. Шишка
ялиці білої

завдовжки 10—15 см, покривні луски відігнуті (мал. 20). Насіння достигає у серпні — вересні.

Природно поширена в горах Середньої Європи. В Україні у дикорослому стані трапляється в Карпатах та широко культивується в західних районах. Краще розвивається на багатих, добре зволжених, але не заболочених ґрунтах. Відносно теплолюбна, тіньовитривала. Сухості повітря і ґрунту не витримує. Чутлива до забруднення повітря димом і газами. Стовбур часто пошкоджується гнилями.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, колоноподібна, повисла; за забарвленням хвої — сиза,

срібляста, пістрява.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, алей у великих парках і лісопарках I, II, III районів.

5. Ялиця одноколірна — *Abies concolor* Lindl. Дерево до 60 м заввишки та до 1,8 м в діаметрі, з ширококонусоподібною, густою кроною у молодих і рідкою, притупленою — у старих дерев. У молодому віці кора стовбура світло-сіра, а в 40—50-річному — з глибокими тріщинами, пластинчаста. Хвоя одноколірна, матова або синьо-попелясто-зелена, серпоподібно зігнута, завдовжки до 8 см, розташована на пагонах V-подібно або гребінчасто. Молоді шишки оливково-зелені, пурпурові, дозрілі — світло-коричневі, завдовжки до 12 см і до 4 см в діаметрі.

Природно росте на гірських схилах Північної Америки. Морозо- і вітростійка, тіньовитривала, не вибаглива до родючості ґрунту, росте швидко. Витримує деяке забруднення повітря пилом і газами, відносно посухостійка. Порівняно з іншими видами ялиць краще переносить пересаджування.

Декоративні форми: за будовою крони — колоноподібна, повисла, куляста; за забарвленням хвої — голуба, срібляста, золотиста, з блідо-жовтою, а пізніше сріблясто-білою хвоею.

Рекомендується для створення поодиноких, групових і алейних посадок у I, II, III, Vв районах.

6. Ялиця цілолиста — *Abies holophylla* Maxim. Дерево до 45 м заввишки та до 1 м в діаметрі з густою ширококонусоподібною, низько опущеною до землі кроною. Кора стовбура сіро-бура. Хвоя темно-зелена, розташована густо, гострокінцева або притуплена, зі світлими смужками знизу. Шишки циліндричні, дозрілі — світло-коричневі, до 12 см завдовжки та до 4 см у діаметрі.

Природно поширена на півдні Приморського краю Далекого Сходу, культивується в Україні. Вибаглива до родючості та вологості ґрунту, не витримує сухого повітря. Росте швидко (може рости на дрібних кам'янистих ґрунтах), тіньовитривала, морозо-, вітростійка, доживає до 350—400 років.

Рекомендується для створення поодиноких, групових і алейних посадок у I, II, III районах.

7. Ялиця кавказька — *Abies nordmanniana* (Steven)
Spach. Дерево до 60 м заввишки та до 2 м у діаметрі з прямим стовбуром, покритим сірою, гладенькою, а після 80—100 років глибокоборозенчастою корою. Крона густа, вузькоконусоподібна, опущена низько до землі, з гострою верхівкою у молодих та округлою — у старих дерев. Хвоя густа, зверху темно-зелена, знизу світліша, завдовжки до 4 см та завширшки до 0,25 см, плоска, на верхівці притуплена або з виїмкою, розташована на гілках ледь гребінчасто, доживає до 10 років. Шишки великі, до 20 см завдовжки, молоді — зелені, дозрілі — темно-коричневі, смолисті, покривні луски довші за насінні та відігнуті вниз.

Природно поширена на Кавказі, росте швидко, потребує достатньо глибоких, добре зволжених, багатих суглинкових ґрунтів, недостатньо морозостійка, сухих і холодних вітрів не витримує, тіньовитривала, але добре росте на відкритих місцях. Потерпає від забруднення повітря пилом та його загазованості.

Декоративні форми: за будовою крони — прямостояча з припіднятими вгору гілками, повисла; за забарвленням хвої — золотиста, золотистокінчикова, білокінчикова, сиза.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, алейних посадок у парках і лісопарках I, IIIa, IIIб, Vв районів.

8. Ялиця сибірська — *Abies sibirica* Ldb. Дерево до 30 м заввишки та 50—60 см у діаметрі. Стовбур стрункий, покритий гладенькою, коричнювато-сірою корою. Крона вузькопірамідальна або вузькоконусоподібна, опущена низько. Хвоя м'яка, зверху — темно-зелена, блискуча, знизу — світліша, з двома смужками, завдовжки до 4 см, розташована настільно, доживає до 11 років. Шишки овально-циліндричні, 9 см завдовжки та 4 см в діаметрі, молоді — від світло-коричневих до темно-пурпурових, дозрілі — світло-бурі.

Природно поширена в Західному і Східному Сибіру, культивується в Україні. Найкраще росте на добре дрепованих багатих дерново-підзолистих ґрунтах. Надмірного зволоження не витримує, морозостійка, однак пошкоджується пізніми весняними приморозками, тіньовитривала, але добре росте і на освітлених місцях. Потерпає від задимлення і загазованості повітря.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, алейних посадок у парках і лісопарках I, II, III районів.

9. Ялиця грецька — *Abies cephalonica* Loud. Дерево до 30 м заввишки та до 1 м у діаметрі. Кора стовбура в молодому віці гладенька, сіро-коричнева, пізніше розтріскується на довгасті пластинки. Крона густа, конусоподібна з горизонтальними гілками, які вкривають стовбур до самої землі. Хвоя темно-зелена, блискуча, 1,7–2,8 см завдовжки, на верхівці загострена, густо вкриває гілки. Шишки до 20 см завдовжки і до 5 см у діаметрі, мають покривні луски, загнуті вниз.

Природно поширена в гірських лісах Греції. Культивується в Україні. Росте відносно швидко, досить гінговитривала, посухостійка, помірно морозостійка, витримує морози до мінус 25 °С та задовільно витримує забруднення повітря пилом і кіптявою.

Декоративні форми: за забарвленням хвої — золотиста, золотисто-пістрява.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, алейних посадок у Ia, Ib, IIIa, IIIb, IVa районів.

10. Ялиця іспанська — *Abies pinsapo* Boiss. Дерево до 25 м заввишки та до 1 м у діаметрі. Крона ширококонусоподібна, низько опущена, гілки відходять перпендикулярно до стовбура, кора стовбура темно-сіра, хвоя коротка (1–1,5 см), сизо- або сіро-зелена, майже срібляста, рівномірно розміщена навколо пагонів. Чоловічі колоски темно-пурпурового кольору. Шишки великі, до 15 см завдовжки і 5 см у діаметрі, яйцеподібно-циліндричні.

Природно поширена на північних схилах Південної Іспанії. Культивується на півдні України. Теплолюбна, до ґрунтових умов не вибаглива, витримує нестачу вологи, задовільно росте на сухих, вапнякових кам'янистих ґрунтах і пісках та погано — на надмірно вологих ґрунтах. Світлолюбна, віддає перевагу місцям, захищеним від вітру.

Декоративні форми: за будовою крони — повисла, колоноподібна, пірамідальна; за забарвленням хвої — срібляста, сизо-зелена, пістрява.

Рекомендується для створення поодиноких посадок на відкритих галявинах та для створення відкритих алей у відповідних умовах IVa, Va, Vb районів.

11. Ялиця алжирська, нумідійська — *Abies numidica* De Laprou. Дерево до 20 м заввишки з правильною, вузькоконусоподібною кроною у молодих рослин і широкою — у старих. Гілки відходять горизонтально. Кора стовбура сіра, ледь тріщинувата. Хвоя до 2,5 см завдовжки, темно-зелена, блискуча, на верхівці притуплена або роздвоєна, знизу має світлі смужки, на пагонах розміщується дворядно, зверху стирчить щіткою.

Шишки видовжено-циліндричні, 15—20 см завдовжки та 4—6 см в діаметрі, без видимих зверху покривних лусок.

Природно росте в Північній Африці на північних схилах гір. В Україні культивується на Чорноморському узбережжі. Тіньовитривала, відносно морозостійка, росте швидко, до родючості ґрунту, крім його ущільнення, не вибаглива (навіть задовільно росте на кам'янистих вапнякових ґрунтах), хоча краще росте на багатих глинистих ґрунтах. Забруднення повітря пилом і кіптявою витримує погано.

Декоративна форма: за будовою і забарвленням хвої — короткою, широкою і сизою хвоєю.

Рекомендується для створення поодиноких, групових та алейних посадок у Іа, Ів, ІІа, ІІб, ІVa, Va, Vв районів.

Рід Псевдотсуґа — *Pseudotsuga* Carr.

12. Псевдотсуґа Мензиса, тисоліста — *Pseudotsuga menziesii* (Mirb.) Franco. Дерево до 100 м заввишки та до 4 м у діаметрі. Стовбур циліндричний, укритий гладенькою корою у молодих рослин і товстою, тріщинуватою, бурого кольору — у старих. Крона ширококонусоподібна, складається з відносно тонких гілок (мал. 21). Хвоя завдовжки до 3,5 см, плоска, на кінцях притуплена, зверху зелена, блискуча, знизу світліша із синювато-білими смужками. Шишки видовжено-яйцеподібні, до 10 см завдовжки, звисають, покривні луски трилопатеві, причому середня лопать довша і набагато виступає за покривні луски, молоді шишки зелені, пурпурові, дозрілі — світло-коричневі.

Природно поширена на Тихоокеанському узбережжі Північної Америки, де піднімається в гори до 1800—2600 м над рівнем моря. Культивується в Україні. Швидкоросла, довговічна, відносно світлолюбна, але не витримує бічного затінення, великих морозів та пізніх весняних і ранніх осінніх приморозків. Існують високогірні зимостійкі форми. Краще росте на глибоких, легких суглинках і супіщаних ґрунтах, гірше — на кам'янистих і мокрих ґрунтах. На мілких ґрунтах коренева си-

Мал. 21. Псевдотсуґа Мензиса

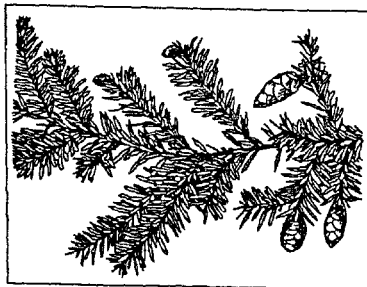
стема розміщується поверхнево, тому потерпає від вітровалу та снігопаду.

Декоративні форми: за будовою крони і ростом — повисла, пірамідальна, карликова, куляста, оголена, прутоподібна; за забарвленням листя — зелена, білокіччикова, золотиста.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок у парках та створення тінистих масивів у лісопарках Іа, Ів, Іаа, ІІб, ІІІ і частково ІV, V районів.

Рід Тсуґа — *Tsuga Carr.*

13. Тсуґа канадська — *Tsuga canadensis (L.) Carr.* Дерево заввишки до 30 м зі струпким, збіжистим стовбуром, укритим бурою корою. Крона ширококонусоподібна, основні гілки розташовані горизонтально. Їхні кінці та тонкі бічні пагони звисають (мал. 22). Хвоя темно-зелена, до 1,5 см завдовжки, на верхівці притуплена, знизу має білуваті смужки. Шишки сірувато-бурі, дрібні, овальні, до 2,5 см завдовжки і 1 см у діаметрі.

Мал. 22. Тсуґа канадська

Природно росте в Північній Америці. Трапляється в парках України. Відносно морозостійка, витримує морози до мінус 30 °С, краще росте на досить родючих, глибоких, свіжих і навіть вологих, але не заболочених ґрунтах. На сухих засолених, вапнякових ґрунтах росте погано.

Декоративні форми: за будовою крони — колоноподібна, пірамідальна, повисла, куляста; за ростом — низькоросла, компактна; за забарвленням хвої — золотиста, срібляста, сріблясто-пістрява.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, невеликих груп на узліссях лісопарків, для садіння на берегах водойм Іа, Іб, Іаа, ІІб, ІІа, ІІІб районів.

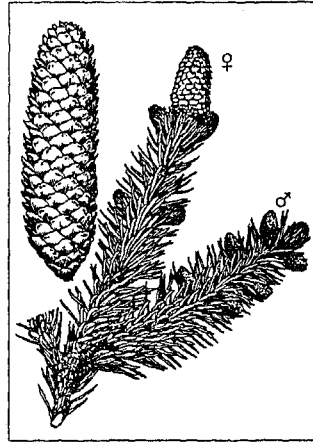
Рід Ялина — *Picea Dietr.*

Вічнозелені дерева з прямим стовбуром, конусоподібною, густою кроною. Хвоя чотиригранна або плоска з рядами продохів. Шишки видовжено-циліндричні, яйцеподібні, звисаючі, досягають у перший рік, не розсипаються. Розмножуються насінням, іноді живцями, прищепленням. Поширені в холодних

і помірно теплих областях Північної півкулі. У роду налічується до 45 видів. В Україні один дикорослий вид.

14. Ялина звичайна, європейська — *Picea abies* (L.)

Karst. Дерево до 50 м заввишки і до 1 м в діаметрі. Стовбур червоно-бурий або сірий. Крона когусоподібна, гостропірамідальна, гілки кільчасті із припіднятими кінцями, однак є міжкільчасті гілки (мал. 23). На відкритих місцях крона опускається до самого ґрунту. Хвоя чотиригранна, гостра, темно-зелена, блискуча, завдовжки до 2,5 см, живе 3—5 років. Шишки видовжено-циліндричні, до 15 см завдовжки і до 4 см у діаметрі, добре виділяються на фоні крони. Недозрілі шишки світло-зелені, темно-фіолетові, дозрілі — світло-бурі, червонувато-бурі.

Мал. 23. Ялина звичайна

Досить поширена в Європі, доживає до 300—500 років. Тіньовитривала, морозостійка, відносно теплолюбна, вибаглива до родючості ґрунту, поселяється переважно на свіжих, глибоких супіщаних і суглинкових ґрунтах, вибаглива до вологості ґрунту і повітря, але не витримує перезволожених ґрунтів. Потерпає від забруднення повітря пилом, кіптявою, газами.

Декоративні форми: за типом гілкування — гребінчаста, неправильно-гребінчаста, компактна, плоска, щіткоподібна; за характером росту — одноствбурова, змієподібна; карликова за формами — елегантна, компактна, пірамідальна, конічна, сибірська, петровська та ін.; за формою крони — повисла, звисаюча, прутоподібна, пряма, колоноподібна, пірамідальна, кипарисоподібна; за забарвленням хвої — голуба, срібляста, золотиста.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, алеїчних посадок, живих огорож і високих формованих стін та масивів у I, II, III районах.

15. Ялина колюча — *Picea pungens* Engelm. Дерево до 30 м заввишки і до 1,2 м в діаметрі. Кора стовбура сірувата. Крона конусоподібна з правильним ярусно-кільчастим гілкуванням. Гілки розташовані горизонтально. Хвоя жорстка, гострокінцева з сивуватим восковим нальотом, завдовжки 2—3 см. Насінні лусочки тонкі, м'які, видовжено-ромбічні, на верхівці зубчасті.

Природно росте в лісовому поясі Скалистих гір у Північній Америці. Доживає до 400—600 років. До клімату та ґрунтових умов не вибаглива, морозо- і вітростійка, не сніговальна, витримує сухість повітря та дію високих температур, міські умови, пересаджування та обрізування, стійка проти забруднення повітря димом і газами. Один із найдекоративніших видів ялини.

Декоративні форми: за будовою крони — колопоподібна, компактна, карликова пірамідальна, з повислими гілками; за забарвленням хвої — зелена, голуба, світло-синя, срібляста, золотиста, жовтувата, світло-жовта.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, алей, живих огорож у Ia, Ib, II, III, IV, Va, Vb районах.

16. Ялина канадська, сиза, біла — *Picea canadensis* Britt. Дерево до 35 м заввишки і до 1,2 м в діаметрі. Крона правильна, конусоподібна, густа, основні гілки спрямовані косо вгору, з віком — горизонтальні або опущені вниз. Кора стовбурів сіро-коричнева, гладенька або луската. Хвоя від сизо-зеленого до сріблясто-сірого кольору, завдовжки до 2 см, чотиригранна, стирчить уверх. Шишки 3—6 см завдовжки, видовжено-циліндричні, світло-коричневі.

Природно поширена в Північній Америці. До 25 років росте швидко. Зимо- та досить посухостійка, може рости на різних типах ґрунтів — сухих, бідних, мілких кам'янистих, однак краще росте на свіжих достатньо зволжених, добре дренажних суглинках і чорноземах. На торф'яниках — низкоросла. Витримує обрізування. Стійка проти забруднення повітря пилом, димом, кіптявою, газами.

Декоративні форми: за забарвленням хвої — голуба, золотиста, золотисто-жовта; за формою крони — конусоподібна, стиснута, колопоподібна, повисла, округла; за ростом — низька, їжако- та кущоподібна.

Рекомендується для створення поодиноких, алейних посадок, груп і невеликих масивів у I, II, III районах.

17. Ялина Шренка, тянь-шанська — *Picea schrenkiana* F. et M. Струнке дерево до 40 м заввишки і до 2 м у діаметрі з вузькоконусоподібною кроною, гострою верхівкою і повислими гілками. Хвоя світло-зелена або голубувата, 4 см завдовжки, дуже декоративна. Шишки видовжено-циліндричні, блискучі, коричневаті, 7—12 см завдовжки.

Природно росте на західних і північних схилах Джунгарського Алатау і Тянь-Шаню. До ґрунтових умов не вибаглива: добре росте як на багатих, так і на бідних кам'янистих ділянках. Витримує морози до мінус 30—40 °С, світлолюбна, але потерпає від сухості повітря та ґрунту.

Декоративна форма: за формою крони — куляста карликова заввишки до 1,8 м.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок у парках у Іа, Ів, ІІа, ІІб, ІІІа, ІІІб районах.

18. Ялина сербська, балканська — *Picea omorica Purk.*

Дерево до 45 м заввишки з густою, стрункою, вузькоконічною, низько опущеною кроною. Кора стовбура червонувато-сіра. Хвоя до 2 см завдовжки, плоска, нижнім боком повернута вгору, тому зверху має дві світлі смужки, знизу — блискуча, темно-зелена. Чоловічі колоски фіолетові, жіночі — спочатку червонуваті, а потім голубувато-чорні, пізніше — блискучі, коричневі, видовжено-овальні, 3—4 см завдовжки, повислі.

Природно росте на Балканському півострові. До ґрунтових умов не вибаглива. Добре росте на лісових суглинках та не дуже сухих супісках, підзолистих пісках, вапнякових ґрунтах. Витримує деяку сухість повітря, але потерпає від великого затінення. Досить морозо- і вітростійка. Серед ялин найстійкіша проти забруднення повітря димом і газами, майже не пошкоджується хворобами і шкідниками.

Декоративна форма: за формою крони — вузько- і ширококонічна.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок у парках і скверах Іа, ІІб, ІІІа, ІІІб районів.

Рід Модрина — *Larix Mill.*

Дерева з неправильно-кільчастим гілкуванням, конусоподібною кроною, м'якою, опадаючою на зиму хвоєю. Хвоя вузьколінійна, на подовжених пагонах поодинокі, на вкорочених — зібрана в пучки по 20—60 шт. Шишки яйцеподібні або майже циліндричні, завдовжки від 1 до 10 см, дозрівають у перший рік. Розмножуються насінням, щепленням, іноді живцями. Поширені у помірному поясі Північної півкулі. У роду налічується до 25 видів, в Україні 2 дикорослі види.

19. Модрина опадаюча, європейська — *Larix decidua Mill.*

Дерево до 40 м заввишки і до 1 м в діаметрі з широкопірамідальною кроною, повислими, на кінцях припіднятими гілками (мал. 24). Кора

Мал. 24. Модрина опадаюча

стовбура бура, в молодих дерев луската, у старих — з глибокими тріщинами. Хвоя світло-зелена, із сизуватим нальотом, м'яка, до 3 см завдовжки, перед обпаданням жовтіє. Чоловічі колоски округло-циліндричні, жовті. Жіночі шишки видовжено-яйцеподібні, спочатку темно-червоні, згодом світло-коричневі.

Природно поширена в Альпах і Карпатах переважно на відкритих сонячних місцях або у рідколіссях. Рoste швидко, не вибаглива до родючості ґрунту, однак не росте на сухих, піщаних та заболочених із застійною водою ґрунтах, чутлива до пізніх весняних приморозків. Досить стійка проти забруднення повітря димом і газами. Живе 500 і більше років.

Декоративні форми: за формою крони та ростом — колоноподібна, повисла, багатостовбурова, компактна, карликова, кушоподібна (Келлермана), слабка. У межах ареалу виділені екотипи модриши обпадаючої — модрина альпійська, карпатська, богемська. Дехто вважає екотипом цього виду і модрину польську.

Рекомендується для створення легких, прозорих груп, напівтінистих алей, поодиноких посадок і масивів у I, II, III районах.

Рід Кедр — *Cedrus Mill.*

Великі вічнозелені дерева заввишки до 50 м. Ростуть швидко. Хвоя голкоподібна, колоча, три- або чотиригранна, на вкорочених пагогах зібрана у пучки, на подовжених — поодинокі. Шишки великі, поодинокі, прямостоячі, яйцеподібно видовжені або бочкоподібні, досягають через 2—3 роки, після чого розсіпаються. Розмножуються насінням. У роду налічується 4 види, з яких один вид походить із західних Гімалаїв, а три — із Середземномор'я.

20. Кедр атласький — *Cedrus atlantica Manetti.* Дерево до 40 м заввишки з широкопірамідальною рідкою кронею, утвореною гілками, які відходять від стовбура під гострим кутом. Хвоя до 2,5 см завдовжки, сріблясто-сіра, голубувато-зелена, інколи зелена. Шишки яйцеподібно-циліндричні, 5—7 см завдовжки і до 4 см в діаметрі, блискучі, світло-коричневі.

Природно росте в горах Алжиру і Марокко. Культивується в Криму та на Кавказі. Рoste на ґрунтах із середнім типом зволоження, однак надмірного зволоження не витримує, на вапнякових ґрунтах потерпає від засухи, витримує короткотермінове пониження температури до мінус 20 °С, відносно посухостійкий. Стійкий проти забруднення димом і газами.

Декоративні форми: за будовою крони — колоноподібна, пірамідальна, припіднята пірамідальна, повисла голуба; за забарвленням хвої — срібляста, голуба, золотиста.

Рекомендується для створення групових, поодиноких, алеї-них посадок та створення масивів у лісопарках Іа, Vв районів.

21. Кедр ліванський — *Cedrus libani* Loud. Дерево заввишки до 40 м з конусоподібною кроною у молодих і розкидистою, плоскою, ярусною у старих дерев. Хвоя темно-зелена, до 3,5 см завдовжки, жорстка, чотиригранна, зібрана в пучки по 30—40 шт. Шишки 8—10 см завдовжки і 4—6 см у діаметрі, прямостоячі, бочкоподібні, зверху приплюснуті, світлоричневі.

Природно поширений у субтропічній зоні Малої Азії, довговічний, росте повільно, світлолюбний, витримує короткочасне зниження температури до мінус 25 °С, а в межах природного ареалу і до мінус 32 °С. Посухостійкий, до родючості ґрунтів не вибагливий, в тому числі і вапнякових. Стійкий проти забруднення повітря димом і газами.

Декоративні форми: за будовою крони і висотою — колоноподібна, повисла, звивиста, низька, низька конусоподібна, рідкогілкувата; за кольором хвої — голуба, срібляста, золотиста.

Рекомендується для створення поодиноких посадок і великих груп у Іа, Vв районах.

22. Кедр гімалайський — *Cedrus deodara* Loud. Дерево до 50 м заввишки і до 3 м у діаметрі. Крона у молодих дерев пірамідальна з повислими на кінцях гілками, у старих дерев верхівка притуплена, гілки розташовані горизонтально, а їхні верхівки припідняті вгору. Хвоя завдовжки до 5 см, гостра, сіро-зелена, сріблясто-сіра або голубувато-зелена. Численні шишки 7—10 см завдовжки і до 5 см у діаметрі, видовжено-овальні, яйцеподібні, декоративні.

Природно росте в Північно-Західних Гімалаях на висоті 1000—4000 м над рівнем моря. Довговічний, швидкорослий, досить гіньовитривалий, без ушкоджень витримує морози до мінус 25 °С. Росте на різних типах ґрунтів, але найкраще — на дренованих суглинкових, витримує у ґрунті наявність вапна. Коренева система добре розвинена, але поверхнева, тому на відкритих місцях може бути вітровал під час великих вітрів. Надмірного зволоження та ущільнення ґрунту не витримує, іноді пошкоджується ранніми осінніми приморозками. Переносить обрізування.

Декоративні форми: за формою крони — компактна, колоноподібна, повисла; за ростом — потужна, товстохвойна; за забарвленням хвої — золотиста, срібляста.

Рекомендується як досить декоративне дерево для створення поодиноких, групових, алейних посадок та живих огорож у Іа, Vв районах.

Рід Сосна — Pinus L.

Вічнозелені дерева або кущі з негустою кроною, гілки розміщені кільцасто. У деяких видів є міжкільчасті пагони та гілки. Хвоя зелена, темно-зелена, зібрана по 2—5 шт. на вкорочених пагонах. Шишки від 2—3 см до 20 см завдовжки, досягають на другий-третій рік, розкриваються, але не розсіпаються, іноді висять на дереві багато років. Насіння крилате або безкриле. Розмножуються насінням, іноді щепленням. Поширені переважно в холодному та помірному кліматі Північної півкулі. В роду близько 100 видів. В Україні 6 дикорослих видів.

23. Сосна звичайна — *Pinus sylvestris* L. Дерево до 40 м заввишки і 70—90 см у діаметрі зі струнким стовбуром, вкритим грубою, темною, з тріщинами корою знизу і гладенькою золотисто-жовтою — у верхній частині. Крона у молодих дерев конічна, у старих — широка, округла або у вигляді парасольки. Хвоя зібрана в пучки по 2 шт., сіро-зелена, сиза або темно-зелена, скручена, завдовжки до 7 см, по краях зазубрена, живе 2—3 роки. Шишки поодинокі або зібрані по 2—3 шт., яйцеподібно-конусоподібні, видовжені або короткозагострені, до 7 см завдовжки і 2—3,5 см у діаметрі, дозрівають на другий рік (мал. 25).

Мал. 25. Сосна звичайна

Природно поширена майже по всій Європі до 70° північної широти та в Азії. На півдні України поширена у вигляді окремих острівців. У молодому віці росте швидко. До родючості ґрунтів не вимоглива. Може рости на сухих, вапнякових і заболочених ґрунтах, морозо-, посухо- і вітростійка. Міські умови витримує незадовільно, оскільки чутлива до забруднення повітря димом і газами, погано переносить ущільнення ґрунту. Доживає до 300—400 років.

Декоративні форми: за походженням та умовами зростання — лапландська, ризька, сибірська, крейдяна, колуцидінська, шотланд-

ська; за будовою крони — колоноподібна, компактна, пірамідальна, повисла, покручена, куляста; за ростом — конусоподібна карликова (женевська), малоросла, карликова, низька, зонтична; за забарвленням хвої — золотиста, срібляста, сніжна, пістрява.

Рекомендується для створення великих парків і лісопарків, поодиноких і групових посадок у Ia, Ib, II, III, IV, V районах.

24. Сосна кримська — *Pinus pallasiana* D. Don. Дерево заввишки до 30 м із пірамідальною у молодих і розлогою або зонтикоподібною кроною у старих рослин. Гілки товсті, спрямовані в боки. Кора стовбура темно-бура внизу з глибокими тріщинами, у верхній частині червонувато-жовта. Хвоя зібрана в пучки по 2—3 шт., завдовжки до 15 (18) см, темно-зелена, густо вкриває пагони, жорстка, гострокінцева. Шишки поодинокі або зібрані по 2—4 шт. на коротких черешках, до 10 см завдовжки і до 5 см у діаметрі, світло-жовті, досить декоративні.

Природно поширена в горах Криму до висоти 1000 м над рівнем моря та в північній частині Чорноморського узбережжя Кавказу. Краще росте на важких глибоких вапнякових суглинках з достатнім зволоженням, може рости на бідних і сухих ґрунтах, поселяється на пісках і кам'янистих схилах. Світлолюбна, вітро-, димо-, посухо- та відносно зимостійка. Миські умови витримує краще, ніж сосна звичайна.

Декоративні форми: за будовою крони — аутська — зі струнким стовбуром і швидким ростом та нікітська — із низьким сучкуватим стовбуром і зонтикоподібною кроною.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок та масивів у Ia, Ib, IIa, IIIa, IIIb, IVa, V районах.

25. Сосна гірська — *Pinus mugo* Turra. Невелике дерево або куц заввишки до 12 м, іноді стовбури стеляться по поверхні ґрунту, а їхні верхівки припідняті вгору. Крона широка, яйцеподібна. Кора стовбура темно-сіра, шорстка. Хвоя до 8 см завдовжки, темно-зелена, жорстка, скручена, живе 2—5 років. Чоловічі колоски жовті, численні, добре виділяються на фоні крони. Шишки округлі, темно-бурі, до 7 см завдовжки та до 2 см у діаметрі, дозрівають на третій рік.

Природно поширена в горах Середньої Європи, в Україні є в Карпатах. Росте повільно, до родючості ґрунтів не вибаглива, може поселятися на кам'янистих, щебенистих, вапнякових, а також не дуже засолених чорноземних ґрунтах. Зимо-, посухостійка. Витримує незначне забруднення повітря димом і газами.

Декоративні форми: за підвидами — з деревоподібним, низьким, сланким та кущоподібним ростом. Кожний з підвидів

налічує багато декоративних форм. У зеленому будівництві найчастіше використовують підвиди із низьким та кущоподібним ростом.

Рекомендується для поодиноких посадок на газонах і полянах, створення груп у парках і садах, нестрижених живих огорож та для декорування кам'янистих, крутих схилів, улаштування альпійських гірок у відповідних умовах у I, II, III, IV районах.

26. Сосна Банкса — *Pinus banksiana* Lamb. Дерево 10—15 (25) м заввишки та до 1,5 м в діаметрі, часто з кривим червоно-бурым стовбуром. Крона компактна, рідка, у молодих дерев овальна, у старих — широка, розлога, річний приріст становить кілька міжвузлів. Хвоя світло-зелена, зібрана в пучки по 2 шт., скручена, завдовжки до 4 см. Шишки сірі, видовжено-конічні, рогоподібно зігнуті, біля основи косі, 3—5 см завдовжки та 2—3 см в діаметрі, дозрівають на другий рік, тримаються на дереві 10—15 років.

Природно поширена в Північній Америці, часто трапляється у культурі в Україні. Росте швидко, морозостійка, витримує бідні, добре дреповані і кам'яністі ґрунти, а також сухий клімат, засолення та перезволоження ґрунту, шкідниками не ушкоджується. Доживає до 150 років.

Декоративні форми: за забарвленням хвої — золотисто-пістрява (Анпа), в якій жовто-біла хвоя перемішується із зеленою.

Рекомендується для створення груп і масивів у лісопарках I, II, III районів.

27. Сосна чорна, австрійська — *Pinus nigra* Arn. Дерево заввишки до 40 м із прямим стовбуром, покритим у старих рослин чорно-сірою, тріщинуватою корою. Крона в молодих рослин пірамідальна, а пізніше — зонтикоподібна. Хвоя до 15 см завдовжки, зібрана в пучки по 2 шт., жорстка, гострокінцева, іноді скручена, темно-зелена. Шишки зібрані по 2—4 шт. на коротких черешках, яйцеподібно-конічні, 5—8 см завдовжки і 2,5—3 см в діаметрі, жовтувато-коричневі, блискучі, розкриваються на третій рік.

Природно поширена в горах Середньої Європи, культивується в Україні. До 25 років росте повільно, до родючості ґрунтів не вибаглива, але краще росте на вапнякових, добре прогрітих ґрунтах. Витримує морози до мінус 40 °С, посухота вітростійка, стійка проти задимлення повітря, відносно стійка до міських умов. Доживає до 300—400 років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла, щільна куляста (Буйоті), розлога; за забарвленням хвої — золотиста, златиборська, Мозера, пістрява.

Рекомендується для поодиноких і алейних посадок та створення масивів у Іа, Ів, ІІ, ІІІ, ІV, V районах.

28. Сосна кедрова європейська — *Pinus cembra* L. Дерево заввишки 10—25 м з широкою яйцеподібною кроною. Кора стовбура у молодих рослин гладенька, сіра, у старих — темна з тріщинами. Хвоя тонка, завдовжки 8—12 см, темно-зелена, зібрана в пучки по 5 шт. Шишки яйцеподібні, овальні, завдовжки 6—8 см.

Природно поширена в Альпах і Карпатах. Росте повільно, морозостійка, тіньовитривала, вибаглива до вологості повітря і ґрунту. Найкраще росте на глинистих, помірно зволжених ґрунтах. Доживає до 1000 років.

Декоративні форми: за будовою крони — колоноподібна; за характером росту — карликова, карликова однолиста; за забарвленням хвої — зелена, золотиста, пістрява.

Рекомендується для поодиноких посадок і створення невеликих груп у І, ІІ, ІІІ районах.

29. Сосна кедрова корейська — *Pinus koraiensis* S. et Z. Дерево до 30 (60) м заввишки і до 2 м у діаметрі. Стовбур прямий, покритий гладенькою темно-сірою короною. Крона ширококонусоподібна, часто багатoverхівкова, пизько опущена. Хвоя сизо- або жовтувато-зелена, завдовжки 7—15 (20) см, зібрана в пучки по 5 шт. Шишки великі, 10—15 см завдовжки з відігнутими донизу насінними лусками, буро-жовті, повислі.

Природно поширена на Далекому Сході, в Китаї, Кореї, Японії. В Україні культивується мало. До 20—25 років росте повільно, потребує помірно вологих, добре дрепованих і багатих ґрунтів, у молодому віці тіньовитривала, а пізніше потребує більшого освітлення, морозостійка. Доживає до 300—400 років.

Декоративні форми: за забарвленням і будовою хвої — пістрява, скручена.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок у парках і лісопарках І, ІІ, ІІІ районів.

30. Сосна румелійська — *Pinus peuce* Gris. Дерево заввишки до 20 м з густою, щільною, вузько-пірамідальною короною, на освітлених місцях опущеною до землі. Кора стовбура сіро-бура, гладенька, пізніше пластинчаста. Хвоя сіро-зелена, зібрана в пучки по 5 шт., завдовжки 5—10 см. Шишки видовжено-циліндричні, до 13 см завдовжки, звисають, світло-коричневі з жовтуватим відтінком.

Природно поширена в горах Балканського півострова. Культивується в Україні. Добре росте на супіщаних (не дуже сухих), суглинкових і чорноземних ґрунтах. Вапнякових ґрун-

тів та тривалої засухи повітря і ґрунту не витримує, іржавим грибом не пошкоджується.

Рекомендується для створення поодиноких і алейних посадок та розріджених груп у парках і лісопарках Іа, Іб, ІІа, ІІб, ІІІ районів.

31. Сосна Веймутова — *Pinus strobus* L. Дерево 40—50 м заввишки і до 1,5 м в діаметрі з широкопірамідальною або яйцеподібною, нещільною кроною. Стовбур стрункий, майже циліндричний. У молодих дерев кора гладенька, сіро-зелена, блискуча, у старих — розтріскана вздовж стовбура або пластинчаста. Хвоя зібрана в пучки по 5 шт., завдовжки до 10(14) см, тонка, м'яка, голубувато-зелена. Шишки звисають, зігнуті, вузькоциліндричні, завдовжки до 16 см і до 4 см у діаметрі, червонувато-бурі.

Природно поширена в східній частині Північної Америки, культивується в Україні. Росте швидко на суглинкових і супіщаних свіжих ґрунтах та чорноземах, гірше — на вологих пісках та підзолистих ґрунтах. Засолених ґрунтів не витримує. Тіньовитривала, морозо- і вітростійка, відносно стійка проти забруднення повітря димом і газами. В Україні часто уражується іржавим грибом і гине у віці 25—50 років, хоча трапляються вікові неушкоджені дерева.

Декоративні форми: за будовою крони та характером росту — пірамідальна, повисла, зонтикоподібна, низька, слабка; за забарвленням хвої — золотиста, срібляста, голуба, пістрява.

Рекомендується відбирати для садово-паркового будівництва стійкі проти ураження іржавим грибом рослини і використовувати їх для поодиноких посадок у парках та створення невеликих груп і змішаних масивів у лісопарках у Іа, Ів, ІІ, ІІІ районів.

РОДИНА ТАКСОДІЄВИ—TAXODIACEAE NEGER.

Рід Метасеквоя — *Metasequoia* Hu et Cheng.

У роду один вид, який природно росте в Китаї. Реліктовий ендем. Інтродукований в Україну.

32. Метасеквоя розсіченошишкова — *Metasequoia gliptostroboides* Hu et Cheng. Дерево до 50 м заввишки і до 2 м у діаметрі з прямим, конічним стовбуром, покритим тоненькою, червонувато-бурою корою, яка відстає пластічками. Крона ажурна, копусоподібна. Хвоя м'яка, темно-зелена влітку, на зиму опадає разом з укороченими пагонами (гілкопад).

Перед обладнанням хвоя набуває червонувато-коричневого кольору. Шишки дрібні, завдовжки 1—1,5 см.

В Україні трапляється в багатіших садах і дендропарках, інколи в декоративних насадженнях від Ялти до Києва та в західному регіоні країни. Росте швидко, у місцях культури достатньо зимо- і посухостійка. Найкращі для її вирощування багаті, добре дреновані ґрунти. Розмножується насінням і живцями з подовжених пагонів.

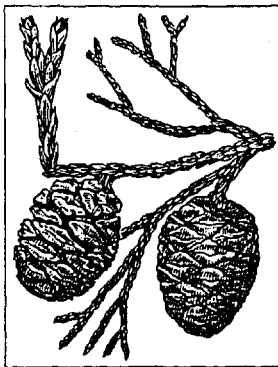
Декоративна, витримує обрізування гілок, перспективна для використання в садово-парковому будівництві.

Рекомендується для поодиноких, рядових посадок та створення груп у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb районах.

Рід Секвоядендрон — *Sequoiadendron* Buchholz.

Рід має один вид, який природно поширений у Північній Америці (Каліфорнія). В Україні інколи трапляється в Криму.

33. Секвоядендрон гігантський — *Sequoiadendron giganteum* Lindl. Вічнозелене дерево до 100 (120) м заввишки і до 15 м у діаметрі. Стовбур прямий, колопоподібний, унизу розширений. Кора червоно-бура, тріщинувата, дуже товста. Крона красива, густа, широкопірамідальна. Хвоя сірувато-зелена, дрібна, завдовжки 3—6 мм, жорстка, вузьколінійна, на верхівці загострена, розміщена спірално. Шишки завдовжки 5—8 см, видовжено-яйцеподібні, темно-червоно-коричневі, вузькоромбічні, луски зморшкуваті, досягають на другий рік (мал. 26).

Мал. 26. Секвоядендрон гігантський

До 10—15 років росте повільно, витримує короткотермінові морози до мінус 25 °С. В умовах Києва вимерзає. Під час поливу витримує сухість повітря, але не витримує перезволоження ґрунтів. Найкраще росте на структурних глибоких, свіжих ґрунтах. Доживає до 4000 років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, пірамідальна компактна, повисла; за ростом — карликова; за забарвленням хвої — золотиста, срібляста, голуба.

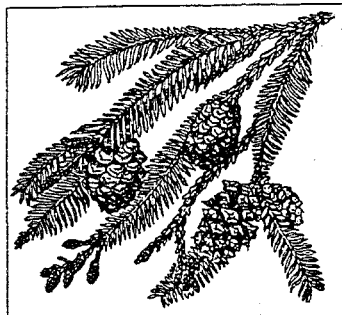
Рекомендується для поодиноких, алейних посадок та створення відкритих груп у Vb районі.

Рід Секвоя — *Sequoia* Endl.

Рід має один вид, природно поширений на Тихоокеанському узбережжі Північної Америки. Інколи трапляється в Україні на Південному березі Криму.

34. Секвоя вічнозелена — *Sequoia sempervirens* Endl.

Вічнозелене дерево до 90 (100) м заввишки і до 6 (9) м діаметрі. Стовбур прямий, покритий товстою (до 70 см щільною, волокнистою червоною корою). Крона вузькоконусоподібна. Хвоя завдовжки 1,5–2 см, плоска, зверху темно-зелена, блискуча, знизу світліша з рядами продихів, і пагонах розміщена гребінчаста. Шишки овальні, кулясті, червувато-коричневі, 1,8–2,5 см завдовжки і 1,5–1,8 см у діаметрі (мал. 27).

Мал. 27. Секвоя вічнозелена

Росте швидко. У молодому і ці обганяє в рості секвоядендрогігантський. До ґрунтових умов вибагливіша, ніж секвоядендрон і гірше витримує засуху, віддає перевагу глибоким алювіальним напосним ґрунтам. Може рости на кам'янистих ґрунтах. Тіньовитривала, витримує короткочасне зниження температури до мінус 10–12 °С. Мало ушкоджується хворобами та шкідниками. Живе 2000 років і більше.

Декоративні форми: за будовою крони — повисла, нитчаста елегантна, приплюснута; за будовою і забарвленням хвої тисолиста, голуба.

Рекомендується для створення поодиноких, алеїних і групових посадок у Vv районі.

Рід Криптомерія — *Cryptomeria* Don.

Рід має один вид, який природно поширений в Японії Китаї. В Україні трапляється на Південному березі Криму в умовах Лісостепу.

35. Криптомерія японська — *Cryptomeria japonica* Do

Вічнозелене дерево 50 (60) м заввишки і до 2 м у діаметрі вузькопірамідальною кроною. Влітку крона жовтувато-зелена. Хвоя завдовжки до 2,5 см, три-чотиригранна, шилоподібна, серпоподібно зігнута, на пагонах розміщена спіралью, густо. Шишки кулясті, діаметром 1–3 см, поодинокі, дозрівають перший рік і розкриваються, але не опадають.

Росте швидко, потребує вологих ґрунтів і повітря, однак на перезволожений та вапнякових ґрунтах росте незадовільно, тільовитривала, вважається теплолюбною і такою, що не витримує навіть короточасне зниження температури до мінус 15—18 °С, проте в умовах Києва впродовж останніх років не вимерзає. Чутлива до забруднення повітря пилом і димом.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, араукарієподібна, елегантна, спіральна; за висотою — низька; за забарвленням хвої — золотиста, сріблястокінчикова, зелена.

Рекомендується для створення поодиноких, групових і алейних посадок у Іа, Ів та для випробування в поодиноких посадках у ІІІ районах.

РОДИНА КИПАРИСОВІ — CUPRESSACEAE NEGER.

Рід Туя — *Thuja* L.

Вічнозелені дерева або кущі з лускоподібною хвоєю. Шишки довгасті, мають 3—6 пар насінних лусок, дозрівають восени. Розмножуються насінням, папівздерев'янілими живцями, шепленням. Поширені в Північній Америці, Китаї, Кореї, Японії. В роду налічується 5 видів.

36. Туя західна — *Thuja occidentalis* L. Дерево заввишки до 30 м з короткими гілками та пірамідальною кроною. Кора стовбура червопувата або сіро-коричнева, відокремлюється поздовжніми смужками, пагони сплющені, горизонтально розміщені, хвоя лускоподібна, оберненояйцеподібна, близько 4 мм завдовжки і 2 мм завширшки, на деревах зберігається 2—4 роки. Шишки видовжені, завдовжки 10—12 мм, на коротких черешках.

Природно поширена в приантлантичній частині Північної Америки. Широко культивується в Україні, росте повільно, досить морозо-, посухостійка, до родючості ґрунту не вибаглива, витримує надмірне зволоження ґрунту, але краще розвивається на свіжих суглинкових, супіщаних і вологих піщаних ґрунтах. Досить стійка проти шкідливих атмосферних викидів — кіптяви, диму, газів. Виділяє фітонциди. Живе 100 років і більше.

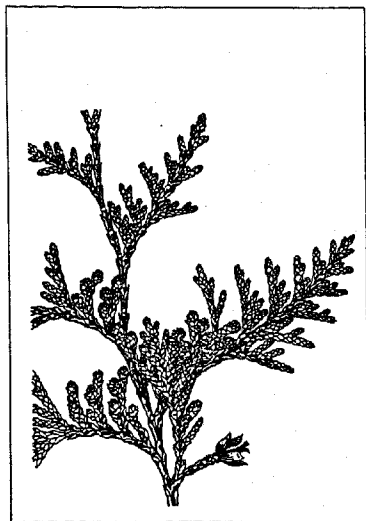
Декоративні форми: юнацькі форми з м'якою хвоєю — вересо- або кущоподібна (Ельвангера), золотисто-жовта (Ельвангера золотиста); форми дорослих рослин з лускатою хвоєю; форми з колоноподібною, повислою кроною; форми за характером гілкування — складчаста, скручена, папоротеподібна; форми з сріблястою, сріблясто-пістрявою, жовтою, жовто-пістрявою, золотистою, золотисто-пістрявою та іншою хвоєю. Туя

західна і її форми — дуже цінний матеріал для садово-паркового будівництва.

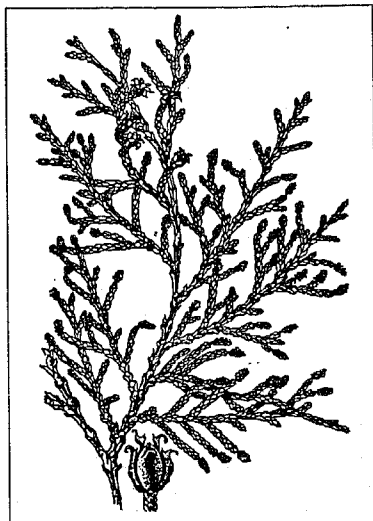
Рекомендується використовувати велику різноманітність форм туї західної у різних районах країни для створення багатих ландшафтних композицій, регулярних посадок, вічно-зелених живих огорож, бордюрів, узлісь, як солітерів, елементів партерів і квітників, улаштування підліска в лісопарках. Низькорослі форми можна використовувати для внутрішнього озеленення приміщень різного призначення.

37. Туя складчаста, гігантська — *Thuja plicata* D. Don.
Дерево до 30 (60) м заввишки і до 2 м у діаметрі з вузькопірамідальною кроною, утвореною короткими горизонтальними гілками, які на кінцях звисають. Кора коричневатата, складчаста, відстає смужками. Хвоя луската, розміщена хрестоподібно, після розтирання ароматна, зверху темно-зелена, знизу — світліша з білими смужками. Шишки довгасті, завдовжки 1—1,2 см.

Природно поширена на Тихоокеанському узбережжі Північної Америки. Культивується в Україні. До шести років росте повільно. Потім ріст збільшується. Тіньовитривала, морозостійка, але молоді рослини під час морозу потребують захисту. Засуху витримує незадовільно. Краще росте і розвивається на погужіших, багатих, вологих, але добре дренованих ґрунтах. Може рости на бідних ґрунтах. Доживає до 500—800 років.

Мал. 28. Туя складчаста, гігантська

Мал. 29. Широкогілочник східний

Декоративні форми: за будовою крони — колоноподібна, повисла; за характером росту — низькоросла; за забарвленням хвої — яскраво-зелена, біло-смуриста, золотисто-пістрява.

Рекомендується для створення поодиноких, алейних посадок, густих груп, контрастних композицій у I, II, IIIa районах, а в умовах поливу та за наявності вологих місць у IVa районі.

Рід Широкогілочник, біота — *Platycladus* Spach.

У роду один вид, природно поширений у горах Північного Китаю. Культивується в Україні.

38. Широкогілочник східний, біота східна — *Platycladus orientalis* (L.) Franko. Вічнозелене дерево заввишки до 10 (20) м з пірамідальною кронею, утвореною припіднятими плоскими гілками, розміщеними у вертикальній площині (мал. 29). Іноді кущ. Хвоя лускоподібна, яскраво-зелена. Шишки м'ясисті, численні, голубувато-зелені із сизим нальотом, дозрілі — сухі, червоноувато-коричневі, 1—2 см завдовжки.

Росте повільно, мириться з різними типами ґрунтів, але віддає перевагу теплим, легким, вапняковим ґрунтам. Тіньовитривала, теплолюбна, добре витримує засуху та невелике засолення ґрунту, однак не витримує його ущільнення. Чутлива до забруднення повітря газами. Крім того, менш зимостійка, ніж туя західна.

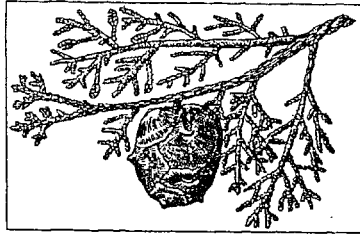
Декоративні форми: перехідні юнацькі — хрестоподібна, роздільно-компактна мельденська, голуба, а дорослі — з лускатою хвоею; за будовою крони і характером росту — повисла, ниткоподібна, низькоросла з оригінальним гілкуванням; за забарвленням хвої — найелегантніша (золотиста хвоя, віялоподібні гілки), сиза, золотисто-пістрява, граціозна та ін.

Рекомендується для створення поодиноких посадок і великих груп, бордюрів та високих огорож у Ia, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb районах.

Рід Кипарис — *Cupressus* L.

Вічнозелені дерева, інколи кущі, поширені в районах помірного клімату Європи, Азії, Північної Америки. Гілки розміщуються у різних площинах, хвоя лускоподібна, первинна — голчаста. Шишки округлі, дозрівають на другий рік. Розмножується насінням, живцями, щепленням. У роду налічується 14 видів, деякі культивуються в Україні.

39. Кипарис вічнозелений — *Cupressus sempervirens* L. Дерево заввишки до 30 м із красивою, густою, пірамідальною кронею. Стовбур прямий, хвоя дрібна, луската, витягнуто-

Мал. 30. Кипарис вічнозелений

ромбічна, темно-зелена. Шишки звисають, сірувато-коричневі, 2—3 см у діаметрі (мал. 30).

Природно поширений у Малій Азії і Середземномор'ї. Росте швидко, особливо в молодому віці. До родючості ґрунтів не вибагливий, але падає перевагу свіжим і структурним, а також не дуже засоленим ґрун-

там, може рости на вапнякових ґрунтах, на вологих ґрунтах вітровальний. Довговічний, стійкий проти забруднення повітря пилом і газами. Добре переносить обрізування.

Декоративні форми: за характером росту та будовою крони — горизонтальна, пірамідальна, індійська (з колоноподібною кроною), карликова, туелиста та ін.

Рекомендується для створення поодиноких, алейних, ґрунтових посадок на ділянках поблизу архітектурних споруд, оформлення під'їздів, створення загального силуету паркових ландшафтів у Vв районі.

Під Кипарисовик — *Chamaecyparis* Spach.

Вічнозелені дерева або кущі з конусоподібною, вузькопірамідальною кроною. Хвоя луската, у молодих рослин голчаста. Шишки дрібні, кулясті, до 8 мм у діаметрі. Розмножується насінням, живцями, щепленням. У роду налічується 6 видів, які поширені у Північній Америці (3 шт.) та в Східній Азії (3 шт.).

40. Кипарисовик Лавсона — *Chamaecyparis lawsoniana* Parl. Красиве дерево до 50 (60) м заввишки і до 2 (3) м у діаметрі з конусоподібною кроною та спадною верхівкою. Стовбур прямий, у молодих рослин кора гладенька, червонувато-коричнева, у старих — пластинчаста. Хвоя луската, зелена або голубувато-зелена, блискуча, тупа або ледь загострена. Шишки кулясті, до 1 см в діаметрі, коричневі, з сизуватим нальотом.

Природно поширений у приморських районах Тихоокеанського узбережжя Північної Америки. Культивується в Україні. Досить морозо- і вітростійкий, тіньовитривалий, вологолюбний, не витримує бідних і засолених ґрунтів, стійкий проти забруднення повітря пилом і газами. До п'яти років росте повільно, потім приріст збільшується. В умовах Києва в 30 років досягає висоти 15—20 м і до 18 см у діаметрі, не підмерзає.

Декоративні форми: понад 80 декоративних форм поділяють на п'ять груп: юнацькі та перехідні, з колоноподібною та пірамідальною формою крони, повислі, карликові форми та типова форма, які мають золотисте, сріблясте, голубе та інше забарвлення хвої.

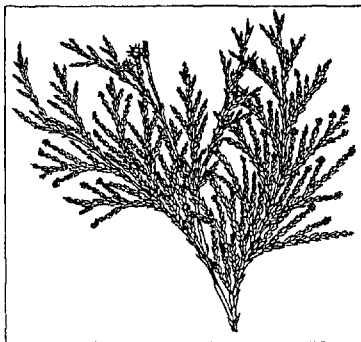
Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, алей, живих стрижених огорож у Ia, Ib, IIIa, IIIб, Vв районах.

41. Кипарисовик горохоплідний — *Chamaecyparis pisifera* Endl. Дерево заввишки до 30 м з горизонтально розміщеними гілками, які утворюють вузькопірамідальну крону. Стовбур прямий, червонувато-бурий, кора відстає поздовжніми смугами. Хвоя зелена, блискуча, лускаста, знизу добре помітні білі смужки. Шишки дрібні, кулясті, 6 мм у діаметрі, темно-коричневі (мал. 31).

Природно поширений у центральній і південній частинах Японії. Культивується в Україні. Морозостійкий, вологолюбний. Добре росте на глибоких вологих ґрунтах, нездовільно витримує сухість ґрунту та наявність у ньому вапна. Чутливий до задимлення повітря та засух.

Декоративні форми: юнацькі, перехідні. За будовою крони — колоноподібна, пірамідальна, ширококронна (Стендиша); за забарвленням хвої — золотиста, сірчиста; за характером росту і забарвленням хвої — низька, низька золотиста, низька золотисто-пістрява.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок у Ia, Ib, IIIa, IIIб районах.

Мал. 31. Кипарисовик горохоплідний

Рід Ялівець — *Juniperus* L.

Вічнозелені кущі або дерева. Хвоя лускоподібна або голчаста. Шишки м'ясисті, кулькоподібні, подібні до ягоди, найчастіше темно-синього, майже чорного кольору, дозрівають у перший або на другий рік. Розмножуються насінням, яке сходить через один-два роки, живцями, відводками, щепленням. У роду налічується близько 70 видів. В Україні є 6 дикорослих видів.

42. Ялівець звичайний — *Juniperus communis* L. Кущ або дерево заввишки до 10 (15) м. У дерев крона густа, кону-

Мал. 32. Ялівець звичайний

соподібна, а в кущів — розлога, яйцеподібна. У чоловічих особин крона компактніша, ніж у жіночих. Кора стовбура сіробура, пагонів — червонуватобура. Хвоя зібрана по 3 шт. кільчасто в пучки, завдовжки 0,8—2 см, жорстка, гострокінцева, голчаста, зверху з білими смужками, знизу — блискуча, зелена. Шишки округлі, діаметром 0,5—1 см, недозрілі — зелені, а дозрілі — червонувато-сірі з голубим пальотом (мал. 32).

Природно поширений в Північній Америці, Північній і Середній Європі, в тому числі в Україні. Росте повільно, до родючості ґрунту не вибагливий, найбільш придатні для його вирощування піщані та помірно зволожені ґрунти, морозостійкий, довговічний, погано витримує засолені ґрунти, суховії.

Переносить стриження.

Декоративні форми: за характером росту та будовою крони — з тоненькими, спрямованими вгору гілками (Векки), колоноподібна (шведська), струнка пірамідальна (краківська), низька з густою вузькопірамідальною кронею (ірландська), низька з колоноподібною кронею (стиснута), повисла, їжакоподібна, плоска, розлога; за забарвленням хвої — золотиста, золотистокінчикова.

Рекомендується для поодиноких посадок, створення невеликих груп та живих огорож у I, II, III районах.

43. Ялівець високий — *Juniperus excelsa* М. В. Дерево заввишки 10—15 м з конічним стовбуром, густою конусоподібною або овальною кронею у молодих та округлою, розкидистою — у старих рослин. Кора стовбура сіро-коричнева, глибокоборозенчаста. Хвоя сизо-зелена, округло-чотиригранна, на верхніх молодих пагонах лускоподібна, на нижніх та в молодих рослин — голчаста, зібрана кільчасто по 3 шт. Шишки кулясті, 1—1,1 см в діаметрі, спочатку зелені, а потім — фіолетово-чорні.

Природно поширений у горах Криму, на Чорноморському узбережжі Кавказу, в Малій і Середній Азії. До 5 років росте швидко, витримує умови росту на сухих, кам'янистих, вапнякових ґрунтах. Посухостійкий, теплолюбний, витримує лише короточасні морози до мінус 25° С, переносить у молодому

віці стриження, часто ушкоджується кореневою і стовбуро-вою гнилями. Живе до 400—600 років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, за забарвленням хвої — пістрява, із жовтувато-білими пістрявими гілками.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок у Ia, V районах.

44. Ялівець козацький — *Juniperus sabina* L. Низькорослий сланкий кущ з шаблеподібними червонувато-сірими стеблами заввишки 1,5—2 м. Хвоя в молодих рослин голчата, у дорослих — переважно лускоподібна, після розтирання має різкий неприємний запах. Шишки округлі, діаметром 5—6 мм, темно-сині із сизим нальотом.

Природно поширений у Західній Європі, Криму, Сибіру, Середній Азії та на Кавказі. Росте повільно, до родючості ґрунту не вибагливий, може рости на кам'янистих, вапнякових ґрунтах, заселяє прирічкові сипки та вологі піски. Світлолюбний, морозо-, засухо- і газостійкий.

Декоративні форми: за будовою крони — колоноподібна, прямоствояча; за будовою хвої — кипарисолиста, тамарисолиста, португальська (голчасте листя); за забарвленням хвої — пістрява.

Рекомендується для створення окремих груп на газонах, декорування схилів, відкосів у Ia, Ib, I, III, IV, V районах.

45. Ялівець віргінський — *Juniperus virginiana* L. Дерево заввишки 15 (30) м. Крона у молодих дерев вузькопірамідальна, у старих — широка, розлога. У молодих рослин хвоя яскраво-зелена, лінійно-ланцетна, голкоподібна, завдовжки до 1,3 см, у старих — темно-зелена, лускоподібна, завдовжки 1—2 мм. Шишки дрібні, 4—8 мм у діаметрі, темно-сині з сизим нальотом, ясно вкривають крону.

Природно поширений у східній частині Північної Америки. Культивується в Україні. У перші роки життя росте повільно, пізніше — швидше. До родючості ґрунтів не вибагливий, краще росте на свіжих, глибоких супісках, витримує невелике засолення та наявність у ґрунті вапна. Морозостійкий, тіншовитривалий, посухо- і вітростійкий, стійкий проти задимлення і наявності в повітрі газів, мало пошкоджується шкідниками, стриження переносить легко, а пересаджування — незадовільно (його треба пересаджувати з грудкою ґрунту).

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, вузькопірамідальна, повисла, нитчата, густа, куляста; за характером росту — низька компактна, сланка (Костера), повзуча; за забарвленням хвої — голуба, попеляста, золотисто-кінчикова, золотисто-пістрява, золотисто-елегантна, найелегантніша, біло-пістрява та ін.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, густих живих огорож, високих стрижених стін та для геометрично правильного формування архітектурних композицій у Ia, Ib, II, III, IV, V районах.

Рід Мікробіота — *Microbiota* Kom.

Рід включає один вид, який природно росте на Далекому Сході на кам'янистих розсипах, де іноді утворює суцільні зарості. В Україні культивується зрідка.

46. Мікробіота перехреснопарна — *Microbiota decussata* Kom. Низький, дуже гіллястий кущ заввишки до 1 м, стебла часто стеляться по поверхні ґрунту, їхні кінці припідняті вгору, а гілки розміщуються в одній площині. Хвоя лускоподібна, влітку темно-зелена, блискуча, взимку — червонувато-бура. Шишки малі, до 5 мм завдовжки і 3 мм у діаметрі, малопомітні, з однією насінною.

Розмножується насінням, живцями, відсадками. До родючості ґрунту не вимоглива, зимостійка, тривалих засух не витримує, може рости на кам'янистих розсипах, дуже декоративна.

Рекомендується для створення невеликих груп на газонах, декорування укосів і кам'янистих схилів у Ia, Ib, II, III районах.

4.2. ВІДДІЛ ПОКРИТОНАСІННІ — MAGNOLIOPHYTA.

РОДИНА ПАЛЬМИ — PALMAE JUSS.

Вічнозелені дерева і кущі з прямими стовбурами, віялоподібними або перистими великими листками, зібраними на верхівці стовбура. Стовбур укритий повстистою тканиною, утвореною рештками розкладеного листя, добре помітні листкові рубці.

Більшість видів пальм світлолюбні, вибагливі до родючості ґрунту, теплолюбні, добре витримують міські умови та пересаджування. Природно ростуть у тропічній і субтропічній зонах між 38° північної широти та 42° південної широти. Налічується до 1500 видів. У Криму та закритих приміщеннях України культують близько 20 видів.

Заслужують широкого використання для озеленення приміщень. У відкритому ґрунті в умовах Південного берега Криму найстійкіші такі види пальм: трахикарпус Форчуна (*Trachycarpus fortunei* H. Wendl.), хамеропс низький, або середземноморська віялова пальма (*Chamaerops pumilis* L.).

Рід Магнолія — *Magnolia L.*

Вічнозелені або листопадні дерева і кущі з простим, цілокрайім листям. Квітки великі, двостатеві, білі, рожеві, пурпурові, інколи жовтуваті, багато з них пахучі. Плід — збірна шишкоподібна багатolistянка, у дозрілих плодів плодолистки розкриваються. Насіння чорне, плоске, з м'ясистим червоним принасіником. Розмножуються насінням, живцями, відсадками, щепленням. У роду налічується 62 види, які ростуть у Центральній і Північній Америці, на островах Суматрі та Яві, у Східній і Південно-Східній Азії. Культивуються в Україні.

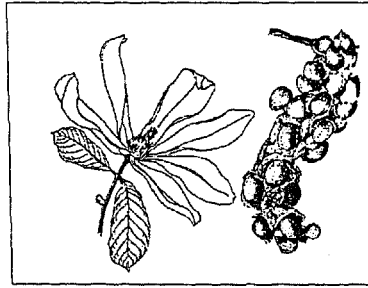
47. Магнолія загострена — *Magnolia acuminata L.* Листопадне дерево до 30 м заввишки і до 1,2 м в діаметрі з широкопірамідальною кроною, яка в старому віці стає округлою. Кора стовбура світло-сіра, а гілок — світло-коричнева з восковим нальотом. Пагони коричнювато-оливкові, молоді — опушені так само, як і бруньки. Листки завдовжки 10—25 см, овальні або еліптичні, на верхівці загострені, біля основи округлі. Зверху голі, темно-зелені, знизу сірувато-зелені з коротким опушенням. Квітки зонтикоподібні, 6—8 см завдовжки, жовтуваті або жовтувато-зелені, часто з сизим нальотом, без запаху. Плід малиново-червоний завдовжки 5—10 см, за формою подібний до огірка. Насіння чорне, в оранжево-червоній м'ясистій оболонці. Цвіте в травні, плоди дозрівають у вересні — жовтні.

Природно поширена на сході Північної Америки. Культивується в Україні. Одна з найхолодостійкіших магнолій, росте швидко, вибаглива до родючості та вологості ґрунту, витримує невелике затінення. Добре розмножується насінням.

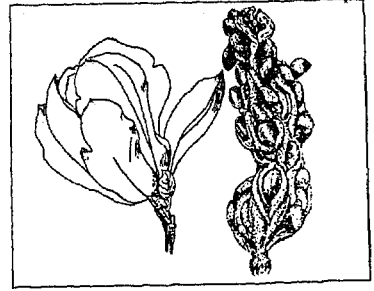
Декоративна форма: за будовою листя — округлі або серцеподібні листки біля основи.

Рекомендується для створення поодиноких посадок і невеликих груп у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb районах.

48. Магнолія Кобус — *Magnolia kobus D. C.* Листопадне дерево до 25 м заввишки і до 40 см у діаметрі з широкопірамідальною або широкошатроподібною кроною, тонкими голими гілками. Кора стовбура темно-сіра, гілки сірувато-коричневі. Листки широкооберненояйцеподібні, завдовжки 10—12 см та завширшки до 6 см, верхівка загострена, основа клиноподібна. Квітки молочно-білі, ароматні, до 10 см у діаметрі. Плоди яскраво-малинові завдовжки 4—9 см, 1—2 см у діаметрі, скручені. Насіння чорне в малиновій обгортці. Цвіте в квітні до початку розпускання листя, плоди дозрівають у жовтні.

Мал. 33. Магнолія Кобус

Мал. 34. Магнолія Суланжа

Природно поширена в центральній і північній частинах Японії та в Південній Кореї. Широко культивується в Україні. Холодостійка, газо- і пилюстійка, росте швидко, цвіте рясно.

Декоративна форма: за будовою крони — північна, пірамідальна, з чисто кремовими квітками.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок у декоративних насадженнях у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, V районах та для випробування в інших районах.

49. Магнолія оберненоїцеподібна — *Magnolia ovata Thunb.* Листопадне дерево до 30 м заввишки з широкопірамідальною кронею. Кора стовбура гладенька, світло-сіра, молоді пагони бурувато-каштанові, голі, з сизим нальотом. Листки великі, завдовжки до 40 см і завширшки до 20 см. Квітки чашкоподібні, кремово-білі, до 16 см у діаметрі, ароматні. Плоди яскраво-червоні, до 20 см завдовжки. Насіння чорне, у червоній м'ясистій оболонці. Цвіте в другій половині травня, плоди дозрівають у жовтні. Природно росте в Японії, на півночі Курильських островів. В Україні у культурі трапляється зрідка. Морозостійка, тіньовитривала, вологолюбна.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, невеликих груп, алей у Ia, Ib, IIIa, IIIб та для випробування у IIIв, IVa районах.

50. Магнолія Суланжа — *Magnolia soulangeana Soul.* Гібрид, отриманий схрещуванням магнолії голої та магнолії ліловокольорової. Невелике дерево або великий кущ з оберненоїцеподібними, видовженими листками завдовжки до 16 (20) см і завширшки 5–8 см, знизу з рідкими волосками. Квітки круглі, пурпурово-рожеві, інколи білі, з різними відтінками, часто ароматні, з'являються до початку розпускання листя (мал. 34).

Холодо- і посухостійка. Добре росте та рясно цвіте в умовах Києва, Львова, Ужгорода, Чернівців, у Криму.

Декоративні форми: за забарвленням квіток — червона, темно-пурпурова, біла; за будовою крони — пірамідальна (Немметца) та ін.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, невеликих груп, алей у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Vв районах.

Рід Ліріодендрон — *Liriodendron L.*

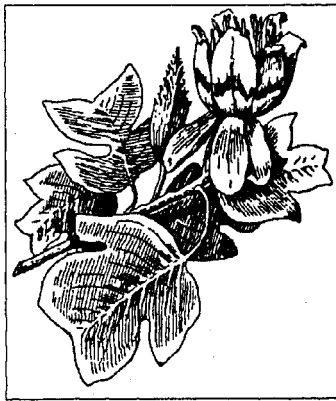
Листопадні дерева з великими дво-шестилопатовими листками. Квітки поодинокі, великі, стоячі. В роду два види, які ростуть у Північній Америці та в Китаї. Культивуються в Україні.

51. Ліріодендрон тюльпановий, тюльпанне дерево — *Liriodendron tulipifera L.* Дерево до 50 (60) м заввишки і до 3 м в діаметрі з широкопірамідальною овально-видовженою, округло-шатроподібною кроною. Стовбур циліндричний, світло-сірий, гладенький або з неглибокими поздовжніми тріщинами. Листки ліроподібні на довгих черешках, зверху гладенькі, голубувато-зелені, знизу блідо-зелені, сизі. Квітки завдовжки до 5 см, тюльпаноподібні, зеленувато-жовті з оранжевими плямами всередині (мал. 35). Починає цвісти з 8—15 років. Плід шишкоподібний, сухий. Насіння — сухі горішки з дерев'янистим крилом. Цвіте в травні — червні, плоди дозрівають у жовтні. Розмножується насінням, відводками, живцями, щепленням.

Природно поширений у центральній і східній частинах Північної Америки. Культивується в Україні. Швидше росте після 10 років, морозостійкий, витримує морози до мінус 30 °С, світлолюбний, вибагливий до родючості ґрунту, але погано росте на ґрунтах із вмістом вапна та на сухих і надмірно вологих ґрунтах. Майже не ушкоджується хворобами і шкідниками. Доживає до 400—500 років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла; за будовою листя — цілолиста, розрізанолиста, туполопатева; за забарвленням листя — золотистооблімована, середино-розписана.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, алейних посадок, монументальних композицій, невеликих гаїв у Ia, Ib, IIa, IIIa, IIIб, IVa, Va районах.

Мал. 35. Ліріодендрон тюльпановий

РОДИНА ШИЗАНДРОВІ — SCHIZANDRACEAE BLUME.

Рід Шизандра, лимонник — *Schizandra Michx.*

Вічнозелені або листопадні, здебільшого виткі кущі. Поширені у помірно теплому поясі. В роду налічується до 12 видів, один з яких культивується в Україні.

52. Шизандра китайська, лимонник китайський — *Schizandra chinensis (Turcz.) Baill.* Деревопідбна листопадна

Мал. 36. Шизандра китайська

ліана завдовжки до 10 м із видовжено-еліптичними або оберненояйцеподібними листками. Зверху листки зелені, блискучі, знизу — світло-зелені, сизі. Квітки дрібні, рожевувато-білі, з ніжним, приємним запахом, цвітуть у травні — червні. Плоди червоні, кулясті ягоди, зібрані в грона, дозрівають у жовтні, мають приємний пряно-кислий смак. Розмножується насінням, живцями, кореневи-ми паростками.

Природно поширена в Примор'ї Далекого Сходу Росії, в Китаї, Кореї, Японії. Культивується в Україні як ягідник на присадибних і дачних ділянках. Росте швидко, до родючості ґрунту не вибаглива, але полюбляє свіжі та навіть вологі, добре дре-

повані ґрунти. Морозостійка, але потерпає від засух.

Рекомендується для декорування стін, трельяжів, альтанок, прикрашання стовбурів дерев та для іншого вертикального озеленення в Ia, Ib, II, III та частково IV районах.

РОДИНА ПІВОНІЄВІ — PAEONIACEAE RUDOLPHI

Рід Півонія — *Paeonia L.*

Кущі або напівкущі, найчастіше багаторічні трав'янисті рослини з черговими, двічі-, тричітрийчастими листками. Квітки здебільшого поодинокі з подвійною оцвітиною різного забарвлення. Плід — листівка, насіння м'ясисте, велике. Розмножують поділом кущів, відводками, щепленням, насінням. У роду близько 40 видів, поширених у Європі, Азії, Північній Америці. В Україну інтродуковано 3 деревоподібних види півонії.

53. Півонія деревоподібна — *Paeonia suffruticosa* Andr.

Листопадний кущ заввишки 1—2 м, гіллястий, пагони товсті, блискучі, бруньки великі, червонуваті, листки двічі-тричі-перисторозсічені. Квітки поодинокі, діаметром 10—20 см, білі, рожеві, червоні, духмяні, з'являються в травні — червні. Плоди дозрівають у жовтні.

Природно поширений у Китаї, де росте на гірських схилах на відкритих і напівзатінених місцях. В Україні культивується близько 200 років, трапляється по всій території. В холодні зими може підмерзати, а тому кореневу систему варто вкривати її листям. Витримує короточасні морози до мінус 25 °С. Краще росте на свіжому, добре зволоженому ґрунті та ледь затінених місцях.

Декоративні форми: за забарвленням і будовою квіток — рожева, рожева чудова, червона махрова, смугаста, макоподібна, Банкса (великі, рожеві, махрові квітки).

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок у відповідних умовах по всій території країни. Можна вирощувати в горщиках.

РОДИНА БАРБАРИСОВІ — BERBERIDACEAE TORR. ET GRAY.

Рід Барбарис — *Berberis* L.

Листопадні або вічнозелені колючі кущі заввишки до 3 м із простими листками, жовтуватими квітками, зібраними в повислі, зонтикоподібні, іноді складні китиці. Ягоди червоного, чорного або синього кольору. В роду налічується близько 175 видів. В Україні 2 дикорослі види.

54. Барбарис звичайний — *Berberis vulgaris* L. Кущ заввишки 2,5 (3) м, густий, зі звисаючими гілками. Пагони жовто-бурі з трьома колочками, пізніше сірі, ребристі. Листки завдовжки 2—4 см, оберненояйцеподібні, зверху темно-зелені, знизу сіро-зелені, по краю з війками. Квітки жовті, блискучі, в китицеподібних суцвіттях, повислі, з медовим запахом. Плоди яскраво-червоні, до 12 мм у діаметрі. Цвіте у віці 3—5 років у травні—червні, плоди дозрівають у вересні—жовтні. Розмножують насінням, живцями, поділом кущів.

Природно поширений у Середній і Південній Європі, в тому числі і по всій території України, на Кавказі. Росте досить швидко. До родючості ґрунтів не вибагливий, але краще росте на легких суглинках. Витримує нагрівання ґрунту, невелике затінення, морозостійкий та стійкий проти забруднення повітря пилом і газами, добре переносить стриження.

Декоративні форми: за забарвленням листя — темно-пурпурова, біло-пістрява, золотисто-облямована; за забарвленням плодів — біла, жовта; за розмірами плодів — велика, за смаком — солодка.

Рекомендується для створення живих огорож, бордюрів, поодиноких і групових посадок на газонах по всій території країни, але подалі від сільськогосподарських угідь, оскільки цей вид є проміжним господарем для розмноження іржастого гриба, який уражує злаки.

55. Барбарис Тунберга — *Berberis thunbergii* D. C. Листопадний кущ заввишки 0,5—1 м. Крона до 1 м в діаметрі утворюється повислими гілками. Молоді пагони жовтуваті або пурпурово-червоні, пізніше пурпурово-коричневі. Листки дрібні, оберненояйцеподібні, видовжені, до 3 см завдовжки, зверху зелені, блискучі, знизу сизі, восени вогняно-червоні. Квітки поодинокі або зібрані по 2—5 шт., жовті. Плоди завдовжки близько 1 см, еліпсоподібні, блискучі, червоні. Цвіте у 3—5 років у квітні — травні, плоди дозрівають у вересні — жовтні.

Природно поширений в Японії. Культивується в Україні. Відносно морозо- і посухостійкий, світлолюбний, але витримує деяке затінення, до родючості ґрунту не вибагливий, стійкий проти іржастого гриба та проти забруднення повітря пилом, газами, кіптявою.

Декоративні форми: за забарвленням листя — темно-пурпурова, сріблястооблямована; за кількістю квіток у суцвітті — багатоквіткова; за розмірами — мала або низька.

Рекомендується для створення низьких огорож, бордюрів, поодиноких і групових посадок на газонах, для низького орнаментального оформлення на всій території країни.

Рід Магонія — *Mahonia* Nutt.

Вічнозелені кущі зі складними пепариоперистими листками. Квітки дрібні, жовті. Плоди темно-сині з сизим нальотом. У роду налічується близько 50 видів, природно поширених у Північній і Центральній Америці, Східній і Південній Азії.

56. Магонія падуболиста — *Mahonia aquifolium* (Pursh.) Nutt. Вічнозелений кущ заввишки до 1 м, інколи більше. Листки складаються із 5—9 листочків, по краю колючо-зубчасті, молоді червонуваті, влітку темно-зелені, блискучі, восени і взимку червоно-бронзові або з темно-бурими відтінками. Квітки розміщуються на кінцях гілок, жовті, зібрані в китиці, завдовжки 5—8 см, розпускаються в квітні — травні. Плоди синьо-чорні з сизим нальотом, їстівні, близько 8 мм у діаметрі, досягають у вересні.

Природно поширена в Північній Америці. Широко культивується в Україні. Вибаглива до родючості та вологості ґрунту. На півдні України може рости за умов поливу. Зимостійка, витримує морози до мінус 30—35° С, тїньовитривала. Стійка проти забруднення повітря димом і газами. Витримує обрізування.

Декоративні форми: за будовою листя — горіхолиста, граціозна; за забарвленням листя — пістрява, золотиста. Трапляються гібриди між магонією падуболистою і барбарисом звичайним.

Рекомендується для створення низьких бордюрів, поодиноких і групових посадок на газонах, для оформлення кам'янистих гірок, живих огорож, узлісь навколо невеликих груп дерев у Іа, Ів, ІІа, ІІб, ІІІ та за умови поливу в ІVa, Va, Vв районах.

РОДИНА ПЛАТАНОВІ — PLATANACEAE LINDL.

Рід Платан — *Platanus* L.

Листопадні дерева з пальчасто-лопатовим листям. Кора стовбурів відокремлюється лусками. Квітки зібрані в густі кувалісті суцвіття, які розміщуються поодинокі або по кілька штук на гілках. Плід складний, кулястий. Розмножують насінням, живцями, паростками від пенька. В родині один рід, що об'єднує 7 видів, які ростуть за межами України.

57. Платан західний — *Platanus orientalis* L. Дерево заввишки до 45 (50) м із густою видовжено-яйцеподібною кроною. Стовбур до 3 м у діаметрі, прямий, світло-сірий із гладенькою, кремово-білою корою, яка відокремлюється тонкими пластинками та оголює молодшу, світлішу кору. У старих дерев кора біля основи темно-коричнева, з тріщинами. Листки три-, п'ятилопатові, завширшки 10—22 см і майже такої самої довжини, лопаті неглибокі притуплені, основа листка зрізана, серцеподібна, інколи клиноподібна. Зверху листки темно-зелені, знизу світліші. Квітки і суцвіття головчасті, поодинокі, інколи по 2 шт. на одному черешку, до 3 см у діаметрі. Цвіте в травні, плоди дозрівають у вересні — жовтні.

Мал. 37. Платан західний

Природно поширений на сході Північної Америки. Культивується в Україні. Відносно морозостійкий. В умовах Києва іноді підмерзають пагони, але потім швидко відновлюються. Потребує родючих і вологих ґрунтів. Росте швидко. Засух не витримує, у старому віці ушкоджується гнилями.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, невеликих груп, алей у відповідних умовах у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va районах.

58. Платан кленолистий, лондонський — *Platanus acerifolia* Willd. Дерево заввишки до 35 м з широкою розкидистою кроною. Кора на стовбурі та товстих гілках відокремлюється великими пластинками. Пагони вкриті бурими волосками. Листки 3–5-лопатові, завширшки 12–25 см, лопати трикутні, цілокраї. Суцвіття і супліддя по 1–3 шт., найчастіше 2 шт., щетинисті, 2–3 см у діаметрі.

Вишук як гібрид після схрещування платана західного і платана східного. В Україні трапляється від Ялти, Одеси до Києва, в Прикарпатті та Закарпатті. Повсюди зимостійкий, хоча іноді пагони частково пошкоджуються морозами, росте швидко, стійкий проти забруднення повітря пилом і газами.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна; за будовою листя — виноградолиста; за забарвленням листя — жовто-пістрява (Кельзея) з кремово-білими плямами (Суттіера).

Рекомендується для створення поодиноких, рядових посадок, невеликих груп у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb районах.

РОДИНА РОЗОВІ — ROSACEAE JUSS.

До складу родини входять трав'янисті рослини, листопадні та вічнозелені дерева й кущі. За будовою плодів родина поділена на чотири підродини: таволгові, розові, яблуневі, сливові.

Рід Пухироплідник — *Physocarpus* Maxim.

Кущі з черговими, найчастіше трилопатовими листками. Квітки білі, рожеві, зібрані в щиткоподібні суцвіття. Рід об'єднує 14 видів, які ростуть у Північній Америці та Східній Азії.

59. Пухироплідник калінолистий — *Physocarpus opulifolia* (L.) Maxim. Кущ заввишки до 3 м із розлогою, густою кроною, дугоподібними стовбурами, покритими жовтувато-коричневою корою, яка відстає поздовжніми смужками. Листки чергові, три-, п'ятилопатові, до 7 см завдовжки, голі. Пагони світло-коричневі. Квітки білі, іноді рожеві, дрібні, 1–1,2 см в діаметрі, тичинки пурпурові (мал. 38). Цвіте в

червні — липні, плоди дозрівають у вересні — жовтні.

Природно поширений у Північній Америці. Широко культивується в Україні. Росте швидко, морозо-, посухо- і газостійкий, досить тіньовитривалий, до ґрунтових умов не вибагливий, довго зберігає зелене листя, витримує стрижіння.

Декоративні форми: за забарвленням листя — жовта, золотистооблямбована; за розмірами — низька.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, густих живих огорож, озеленення пустирів в усіх районах країни.

Мал. 38. Пухироплідник калинолистий

Рід Таволга — *Spiraea* L.

Листопадні кущі заввишки 0,15—2,5 м з простими, зубчастими, іноді лопатовими листками, білими, рожевими або червоними квітками, зібраними в щитки, китиці, волоті. Рід об'єднує близько 80 видів. В Україні 7 дикорослих видів. Цінуються як декоративні рослини.

61. Таволга середня — *Spiraea media* Fr. Schmidt. Кущ заввишки до 3 м з кулястою, густою кроною, прямими або дещо зігнутими буро-сірими, коричневими пагонами. Листки яйцеподібні, еліптичні, видовжені, 3—6 см завдовжки, 1,5—3 см завширшки, зверху темно-зелені, знизу сизувато-зелені, голі або з рідкими волосками. Суцвіття численні, зонтикоподібні, білі, розпускаються в травні — червні й цвітуть упродовж двох — трьох тижнів.

Природно поширена на північному сході Європи, в Сибіру, Середній Азії. Широко культивується в Україні. Морозо-, газо- та досить посухостійка, витримує невелике затінення та пізніше пересаджування.

Декоративні форми: за опушенням листя — гола та м'яко опушена (для озеленення використовують мало); за декоративністю — гібриди таволги середньої з таволгою дубравкolistою, звіробоелистою, білою.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, живих огорож у I, II, III, IV районах.

62. Таволга Вангутта — *Spiraea vanhouttei* Zab. Кущ заввишки до 2 м, створений схрещенням таволги кантонської

з таволгою трилопатевою. Крона розлога, гілки дугоподібні, повислі. Листки сизі знизу, темно-зелені зверху, 2—3,5 см завдовжки, ромбічно-яйцеподібні або оберненояйцеподібні, зубчасті, з 3—5 лопатями. Білі квітки часто в густих зонтикоподібних китицях. Цвіте рясно в травні — червні впродовж двох тижнів, починає цвісти на третій рік. Дуже декоративна у період цвітіння.

Широко використовують для озеленення міст країни. Росте швидко, відносно зимостійка, достатньо витривала під час нетривалих засух, переносить невелике затінення, стійка проти забруднення повітря пилом і газами.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, алеї-них посадок, живих огорож та узлісь у Ia, Ib, III та в умовах поливу IV, V районів.

63. Таволга японська — *Spiraea japonica* L. Куц заввишки до 1,5 м з оберненояйцеподібною кроною. Листки яйцеподібні, зверху загострені, знизу клиноподібні, до 8 см завдовжки, в молодому віці червонуваті, влітку темно-зелені, восени від оранжевого до темно-бурого забарвлення. Квітки червоні (іноді рожеві, білі), зібрані в складні щитки, знаходяться на кінцях пагонів. Цвіте з червня по вересень.

Природно поширена в Японії та Китаї. Культивується в Україні. Морозо- та газостійка, світлолюбна, добре витримує міські умови, в засушливих умовах потребує поливу.

Декоративні форми: за забарвленням і розміром квіток — червонувата, темно-червона, яскраво-червона з великим листям (Форчуна); за розмірами листя — великолиста; за забарвленням листя — пістрява.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, бордюрів, узлісь навколо невисоких дерев і куців у I, II, III, IVa районах.

Рід Горобинник — *Sorbaria* A.Br.

Листопадні куці зі складними непарноперистими листками і прилистками. Квітки зібрані у верхівковій волоті, білі, кремово-білі, пахучі. Розмножуються насінням, паростками, живцями. В роду налічується 10 дикорослих видів, поширених в Азії.

64. Горобинник горобинолистий — *Sorbaria sorbifolia* (L.) A. Br. Куц заввишки до 3 м з прямостоячими стеблами, великими, до 25 см завдовжки, непарноперистими листками, після розпускання рожевими, влітку світло-зеленими, восени — жовтуватими з червонуватим забарвленням. Листки з'являються рано навесні, а опадають у жовтні. Квітки 0,8 см

в діаметрі, білі, пахучі, зібрані в пірамідальні волоті завдовжки до 25 см (мал. 39).

Природно поширений у Сибіру, на Далекому Сході, на Сахаліні, в Японії, Кореї, Китаї.

Культивується в Україні. Роста швидко, до ґрунтових умов не вибагливий, але вибагливий до вологості ґрунту. Зимостійкий та стійкий проти деякого затінення, але потерпає від засух. Утворює багато кореневих паростків, добре закріплює на схилах ґрунт. Легко витримує пересаджування та обрізування.

Рекомендується для створення груп, узлісь, живих огорож, підліску, укріплення схилів та укосів у I, II, III, IV районах.

Мал. 39. Горобинник горобинolistий

Рід Шипшина — *Rosa* L.

Листопадні, вічнозелені красиві кущі з перистим листям, великими, пахучими квітками різного забарвлення та червоними, пурпуровими, іноді чорними плодами. Представники роду поширені в умовах помірного і теплого клімату Північної півкулі. В роду налічується до 200 видів шипшини та ще відомо понад 10 000 сортів троянд. В Україні росте 58 дикорослих видів шипшини.

65. Шипшина собача — *Rosa canina* L. Кущ заввишки до 3 м, з дугоподібними, повислими, із шипами гілками, великими сизувато-зеленим листям. Квітки до 8 см у діаметрі, рожеві або білі, цвітуть у травні — червні. Плоди круглі або овальні, червоні, до 2 см у діаметрі, дозрівають у вересні — жовтні. Розмножується насінням, кореневими паростками, живцями, щепленням.

Природно поширена в Південній і Середній Європі, Північній Америці, Західній і Середній Азії. В Україні трапляється повсюди. Досить морозо- та посухостійка, не вибаглива до родючості ґрунтів, добре витримує обрізування.

Рекомендується для декорування пустирів, створення поодиноких посадок, периферійних захисних огорож у великих садах і парках в усіх дендродекоративних районах України.

66. Шипшина зморшкувата — *Rosa rugosa* Thunb. Густий компактний кущ до 2 м заввишки з кулястою кроною, темно-зеленим зморшкуватим листям та великими (до 12 см

Мал. 40. Шипшина зморшкувата

у діаметрі) біло-рожевими або пурпурово-карміновими поодинокими чи зібраними в суцвіття по 3—6 шт. квітками (мал. 40). Цвіте з травня по вересень — жовтень. Плоди великі, до 4 см у діаметрі, округлі, кулясто-сплюснуті, м'ясисті, істивні, яскраво-червоні, дуже декоративні, дозрівають ще у період цвітіння рослин.

Природно поширена на Далекому Сході Росії, в Кореї, Північному Китаї, Японії. Культивується в Україні. Морозо-, посухо- та газостійка, не вибаглива до родючості ґрунту, може рости на пісках, витримує засолення, імунна проти хвороб, дає багато кореневих паростків.

Декоративні форми: за кольором квіток — біла, біла махрова, рожева, червона махрова. Крім того, є багато природних та отриманих штучно гібридів і географічних форм.

Рекомендується як найдекоративніша серед диких шипшин для створення поодиноких, групових посадок, узлісь, живих огорож середньої висоти, закріплення та декорування піщаних і кам'янистих схилів по всій території країни.

Рід Екзохорда — *Exochorda* Rgl.

Кущі з черговими цілокраїми листками. Квітки п'ятичленні, великі, білі, зібрані в китиці. Плід коробочкоподібний. У роду налічується 5 видів, поширених у природних умовах Китаю, Кореї, Середньої Азії.

67. Екзохорда Альберта — *Exochorda albertii* Rgl. Кущ заввишки 4 (5) м, дуже гіллястий. Кора гілок сіро-бура, молоді пагони коричнюваті. Листки видовжено-оберненояцеподібні або ланцетні, до 8 см завдовжжям і до 3 см заввишки, найчастіше цілокраї, світло-зелені, голі. Квітки білі, майже сидячі, до 4 см у діаметрі, зібрані по 5—10 шт. у китиці. Цвіте в травні — червні, дуже декоративна. Плоди дозрівають у вересні — жовтні. Розмножують насінням, живцями, відсадками.

Природно росте в горах Середньої Азії. В Україні вирощують в дендропарках і ботанічних садах, трапляється в озелененні населених пунктів. Відносно зимостійка, витримує морози до мінус 35 °С, хоча іноді взимку підмерзають пагони, які потім добре відновлюються. Світлолюбна, посухостійка, має добре розвинену кореневу систему, до ґрунтових умов не вибаглива, найкраще росте на глибоких, добре дренованих ґрунтах.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок у Іа, Ів, ІІа, ІІб та в умовах поливу ІVa, Va, Vb районів.

Рід Кизильник — *Cotoneaster* Med.

Листопадні або вічнозелені кущі, інколи дерева з простими, невеликими, округлими, темно-зеленими листками, білими або рожевими квітками, зібраними в щитки, китиці або поодинокі. Плоди дрібні, червоні, чорні. Розмножують насінням, відсадками, живцями, щепленням. У роду близько 50 видів, поширених у помірному кліматі Європи, Північної Америки, Азії. В Україні 3 дикорослі види.

68. Кизильник блискучий — *Cotoneaster lucida* Schl. Кущ до 3 м заввишки, прямостоячий, густооблиствлений. Листки еліптичні, завдовжки до 5 см, зверху блискучі, темно-зелені, восени пурпурові. Квітки рожеві, зібрані в пухкі щитки, цвітуть у травні — червні. Плоди за формою майже кулясті, чорно-червоні, досягають у вересні — жовтні (мал. 41).

Мал. 41. Кизильник блискучий

Природно поширений у Східному Сибіру. Культивується в Україні. Росте швидко, до родючості ґрунту не вибагливий, зимо- та відносно посухостійкий, тіньовитривалий, стійкий у міських умовах, добре витримує стриження.

Рекомендується для створення груп, підліска, узлісь, живих стрижених огорож, декорування кам'янистих схилів у всіх районах країни.

69. Кизильник цілокрайй — *Cotoneaster integerrima* Medic. Кущ до 2 м заввишки, дуже гіллястий, з кулястою кроною. Листки широкояйцеподібні, до 4 см завдовжки, зверху темно-зелені, матові, гладенькі, знизу сіроповстисті. Квітки рожеві, зібрані по 2—3 шт. в пониклі китиці. Цвіте в травні — червні (мал. 42). Плоди завдовжки до 11 мм, пурпурово-червоні, досягають у серпні — вересні.

Мал. 42. Кизильник цілокрайй

Природно поширений у Європі, на півдні Сибіру, в Середній Азії, на пів-

ночі Монголії, в Гімалаях та в Китаї. В Україні росте в Карпатах та в Криму. До родючості ґрунту не вибагливий, добре росте на вапнякових ґрунтах, віддає перевагу відкритим місцям. Посухо- та зимостійкий, особливо декоративний у період дозрівання плодів.

Рекомендується для створення груп, узлісь, живих огорож, закріплення схилів та укосів, альпійських гірок у всіх районах країни.

Рід Хеномелес — *Chaenomeles* Lindl.

Листопадні або напівлистопадні кущі, інколи дерева. Листки прості, квітки великі, яскраво забарвлені, поодинокі або зібрані по кілька штук в укорочені китиці. Плід великий, грушоподібний. Розмножуються насінням, кореневими й зеленими живцями, щеплінням.

70. Хеномелес японський, айва японська — *Chaenomeles japonica* (Thunb.) Lindl. Листопадний кущ заввишки до 1 м, з розлогою кроною, густо облиствленими пагонами із колючками. Листки шкірясті, овальні, округло-овальні, оберненояйцеподібні, 3—5 см завдовжки і до 3,5 см завширшки, по краю грубогородчасті, зверху темно-зелені, блискучі, знизу світло-зелені з серпоподібними прилистками. Квітки великі, до 5 см у діаметрі, від шарлахово-червоного до рожевого забарвлення, іноді білі. Починає цвісти у віці трьох-чотирьох років. Цвіте в квітні — травні. Плоди яйцеподібні, округлі, жовті або жовто-зелені, пахучі, завдовжки 3—5 см, дозрівають у вересні — жовтні.

Природно поширений у Китаї та в Японії. Культивується в Україні. Росте повільно. Відносно морозостійкий, добре витримує засуху та невелике засолення ґрунту, димо- і газостійкий. Переносить стриження.

Декоративні форми: за будовою і забарвленням квіток — чисто-біла, великоквітова біла, біло-рожева, біла махрова, біла з рожевими смужками (Марлозі), рожевооблямована, з рожевими білооблямованими квітками, рожева махрова, рожево-червона (Бальтца), червона великоквітова, багряна махрова, темно-багряно-махрова та ін.; за будовою крони — повисла.

Рекомендується для створення поодиноких посадок на газонах, груп, узлісь, живих огорож, бордюрів, штамбових форм, ранньої вигонки в Ia, Ib, II, III та в умовах поливу IV, V районів.

Мал. 43. Хеномелес японський

Рід Айва — *Cydonia* Mill.

Рід представлений одним видом — айвою довгастою, або звичайною, яка природно росте за межами України.

71. Айва довгаста, звичайна — *Cydonia oblogna* Mill.
Листопадний кущ або невелике дерево заввишки до 8 м з округлими, яйцеподібними, цілокраїми листками, завдовжки 5—10 см, зверху листки темно-зелені, знизу — сірувато-повстисті. Квітки 4—5 см у діаметрі, поодинокі, білі, ледь рожеві. Цвіте в травні. Плоди великі, яблукоподібні, жовті, пахучі, їстівні, досягають у вересні. Розмножують насінням, відводками, щепленням.

Природно поширена на Кавказі, в Середній та Малій Азії, Ірані. Культивується в південній частині України. Росте повільно, великих морозів не витримує, посухостійка, до родючості ґрунтів не вибаглива, витримує невелике засолення ґрунтів та незначне затінення, добре переносить міські умови і стрижень.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна; за забарвленням листя — мармурова та різні гібриди.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, живих огорож, узлісь у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb районах.

Рід Яблуня — *Malus* Mill.

Листопадні дерева або кущі з простими листками з прилистками. Квітки білі, рожеві, кармінові, зібрані в зонтикоподібні китиці. Плід кулястий, різного забарвлення. Розмножують насінням, відводками, кореневими живцями, щепленням. У роду налічується близько 25 видів, поширених у помірному і помірно-теплому кліматі Північної півкулі. В Україні 3 дикорослих види.

72. Яблуня лісова — *Malus silvestris* (L.) Mill. Дерево заввишки 10—15 м із широкою, розлогою, шатроподібною кроною. Листки до 10 см завдовжки, темно-зелені. Квітки до 4 см у діаметрі, білі, рожеві, зібрані по 5—6 шт. в зонтикоподібні китиці, пахучі (мал. 44). Плоди 2—3 см в діаметрі, зеленувато-жовті, кислі.

Природно поширена в середній і південній частинах Європи. Росте відносно швидко, досить світлолюбна, достатньо зимостійка, до родючості ґрунтів не вибаглива, але краще росте на ґрунтах, удобрених перегноем, та на добре дренованих, свіжих суглинкових і родючих супіщаних ґрунтах. Посухо- і газостійка, добре витримує обрізування.

Декоративні форми: за будовою крони — повисла; за забарвленням листя — золотиста; за будовою квітки — мах-

Мал. 44. Яблуня
Недзвецького

рова; за розмірами — карликова; за забарвленням плодів — червоноплідна.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, узлісь, масивів, формованих живих огорож у всіх районах країни.

73. Яблуня Недзвецького — *Malus niedzwetzkiiana* Dieck. Дерево заввишки до 6 м з шатроподібною кроною, прямим бурувато-сірим стовбуром. Гілки темно-пурпурові. Листя овально-видовжене, буро-червоне навесні, а пізніше темно-зелене з пурпуровим відтінком. Квітки до 4 см у діаметрі, малиново-пурпурові, зібрані в зонтикоподібні китиці, з'являються в травні після розпускання листя. Плоди дрібні, фіолетово-темно-червоної зверху і рожеві всередині.

Природно росте в гірських лісах Тянь-Шаню. Культивується в Україні як високодекоративний вид. Морозо- та посухостійка, середньоросла.

Декоративні гібриди і сорти: бельфлер червоний, бельфлер рекорд, рубіновий, червоний штандарт та ін.

Рекомендується для створення кольорових контрастних композицій, груп, узлісь, пешироких алей, поодиноких посадок у Ia, Ib, II, III та в умовах поливу V районах.

Рід Горобина — *Sorbus* L.

Листопадні дерева або кущі з простими або складними непарноперистими листками. Квітки невеликі, білі, рожеві, зібрані у багатоквіткові щиткоподібні китиці. Плід — ягодоподібна несправжня кістянка, їстівний. Розмножують насінням, відводками, щепленням. У роду налічується понад 80 видів і багато культурних сортів. В Україні 6 дикорослих видів.

74. Горобина звичайна — *Sorbus aucuparia* L. Дерево заввишки до 15 (20) м або високий кущ з розлогою, рідкою кроною. Листки непарноперисті, до 25 см завдовжки, мають 9—15 (17) листочків. Квітки до 1 см в діаметрі, зібрані в щитки діаметром 10—15 см, зі своерідним запахом. З'являються в травні — червні. Плоди кулясті, червоні, 1,5 см в діаметрі, починають достигати в липні, на рослині дуже декоративні (мал. 45).

Природно поширена в лісовій і лісостеповій зонах Європи, в Сибіру, на Далекому Сході. Зимостійка, але не витримує сухості повітря та ґрунту. Краще плодоносить на відкритих місцях. До родючості ґрунтів не дуже вибаглива. Чутлива до забруднення повітря димом і газами.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла; за смаком і забарвленням плодів — солодка, руська з добрими плодами, із жовтими плодами (Біфеапа) та багато сортів з їстівними плодами.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, рядових, алейних посадок, узлісь у всіх районах країни.

Мал. 45. Горобина звичайна

Рід Піраканта — *Pyracantha* Roem.

Вічнозелені або напіввічнозелені кущі заввишки до 4 (6) м з колючими гілками. Листки прості. Квітки білі, зібрані у складні щитки. Плоди дрібні, оранжеві або червоні. Розмножують насінням. У роду налічується 6 видів, поширених у природі Китаю та Японії. В Україні один дикорослий вид.

Мал. 46. Піраканта шарлахова

75. Піраканта шарлахова — *Pyracantha coccinea* Roem. Кущ заввишки до 1 (4) м, дуже гіллястий, колючий, з простими вузькоеліптичними листками завдовжки 2—4 см і завширшки 0,3—0,8 см, зверху блискучі, темно-зелені. Квітки 0,8 см в діаметрі, білі, рожево-жовті, зібрані в щитки діаметром 2—4 см, цвітуть у травні — червні. Плоди кулясті, 5—6 мм у діаметрі, коралово-червоні, досягають у вересні — жовтні (мал. 46).

Природно поширена у Південній Європі, Криму, в Малій Азії, на Кавказі. Культивується в південних районах України. Посухостійка, до родючості ґрунту не вибаглива, може рос-

ти на сухих, кам'янистих ґрунтах. В умовах Києва витримує морози до мінус 35 °С. Добре переносить стриження.

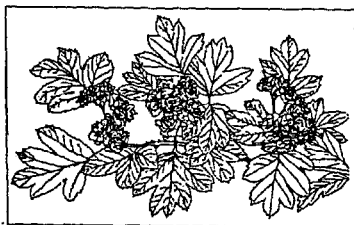
Декоративна форма: за розмірами квіток, листя і ростом (Лаланда) — кущ із сильним ростом, тонкими довгими гілками та великими листками, квітками і плодами.

Рекомендується для декорування сухих, кам'янистих схилів та створення груп на газонах, узлісь, живих огорож, бордюрів у IIIа, IIIб, IVа, Va, Vв районах.

Рід Глід — *Crataegus* L.

Листопадні, іноді вічнозелені кущі, невеликі дерева, переважно з колочками, простими листками із прилистками. Квітки білі, у деяких форм — червоні у щитках, інколи поодинокі. Плоди яблукоподібні, невеликі, різного забарвлення. Розмножують насінням, щепленням. У роду налічується до 1250 видів, які природно поширені в помірних, частково субтропічних районах Північної півкулі. В Україні 21 дикорослий вид.

76. Глід колючий — *Crataegus oxyacantha* L. Високий кущ або невелике дерево заввишки 5 м з розлогими колючими гілками, несиметричною яскраво-зеленою кроною. Листки оберненояйцеподібні, 2—5 см завдовжки і 1,5—4 см завширшки.

Мал. 47. Глід колючий

Квітки 1,5 см в діаметрі, білі, цвітуть у травні — червні (мал. 47). Плоди широкоеліпсоїдальні або округлі, в діаметрі 10—12 мм, шарлахово-червоні, дозрівають у серпні — вересні.

Природно поширений майже по всій Європі. В Україні у дикорослому стані трапляється на Закарпатті, культивується в інших районах. Росте по-

вільно, морозо- і посухостійкий, тіньовитривалий, до родючості ґрунту не вибагливий, витримує сухі, кам'яністі ґрунти.

Декоративні форми: за забарвленням і будовою квіток — двоколірна, темно-червона, золотиста, з багряно-червоними, білими махровими квітками; за будовою листя — дуболиста.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, невеликих груп, нешироких алей, узлісь, підліска, живих огорож у всіх районах країни.

77. Глід одноматочковий — *Crataegus monogyna* Jac. Високий кущ або деревце заввишки 6—8 м з широкою кроною, червонувато-коричневими колючими пагонами. Листки три-, п'ятилопатеві, оберненояйцеподібні, видовжено-яйцеподібні,

Мал. 48. Глід одноматочковий

Мал. 49. Слива розлога

глибоко надрізані, на верхівці з зубцями, зверху темно-зелені, блискучі, знизу світло-зелені. Квітки білі, зібрані в прямо-стоячі суцвіття по 10–12 шт., розпускаються в травні — червні. Плоди червоні, широкоокруглі, 8–10 мм завдовжки, дозрівають у вересні — жовтні.

Природно поширений у центральних і південних районах Європи, в тому числі на Закарпатті та Прикарпатті, у Криму. Росте повільно, морозо- і посухостійкий. Краще розвивається на важких, глинистих ґрунтах.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла; за будовою і забарвленням квіток — рожева повисла, біла махрова, яскраво-червона, червона махрова, біло-пістрява; за будовою пагонів — безколючкова; за тривалістю цвітіння — постійно квітуча.

Рекомендується для створення живих огорож, узлісь, підліска, груп, поодиноких і алейних посадок у всіх районах країни.

Рід Слива — *Prunus* L.

Листопадні дерева або кущі. Листки прості, видовжено-яйцеподібні. Квітки білі, з'являються до розпускання листя або одночасно з ним. Плід соковитий, із сизим пальотом. Розмножують насінням, щепленням, паростками. У роду налічується 40 видів, поширених у помірних районах Північної півкулі. В Україні 3 дикорослі види.

78. Слива розлога, алича — *Prunus divaricata* Led. Дерево заввишки до 8 (12) м або високий кущ з широкою, розлогою кронею та топкими пагонами з колючками. Листки еліптично-яйцеподібні, голі, 4–8 см завдовжки і 2–4 см завширшки. Квітки білі, найчастіше поодинокі, 2–2,5 см в діаметрі, з'являються в квітні — травні до розпускання листя. Плоди кулясті, еліптичні, жовті, червоні, темно-сині або іншого кольору (мал. 49).

Природно поширена на Балканах і Кавказі, в Середній і Малій Азії. Широко культивується в Україні. Рoste швидко, до родючості ґрунтів не вибаглива, може рости на кам'янистих і сухих ґрунтах, але найкращі для її росту м'які глинисті ґрунти. Витримує засолення ґрунту. Досить стійка проти задимлення та наявності в повітрі газів.

Декоративні форми: за забарвленням листя і плодів — темно-пурпуроволиста (слива Піссарда з пурпуровим листям і плодами), Вуда (з темно-пурпуровим листям), Пурлуса (з темно-червошим пістрявим листям); за формою крони — повисла.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь та живих огорож у всіх районах країни.

79. Слива колюча, терен — *Prunus spinosa* L. Гіллястий листопадний кущ до 6 м заввишки, з еліптично-яйцеподібними листками, 2–4 см завдовжки і 1–3 см завширшки. Молоді листки опушені, потім голі, пилчасті. Квітки зібрані по 1–2 шт., білі, інколи із зеленуватим відтінком, 1–1,5 см в діаметрі, з'являються в травні. Плоди темно-сині із сизим нальотом, близько 1 см в діаметрі, кулясті або овальні, дозрівають у серпні — вересні (мал. 50).

Мал. 50. Слива колюча

Декоративні форми: за будовою квіток — махрова; за кольором квіток — пурпурова, яка менш колюча.

Рекомендується для створення густих, колючих живоплотів, узлісь та підліска в лісопарках, а махрова і пурпурова форми — для створення груп на всій території країни.

Рід Абрикос — *Armeniaca* Mill.

Листопадні дерева, інколи кущі з простими, округлими або еліптичними листками, загостреними на верхівці. Квітки поодинокі або зібрані в пучки по кілька штук. Плід — соковита кістячка, часто їстівна. Розмножують насінням, щепленням. У роду налічується близько 10 видів, поширених у дикорослому стані в Азії.

80. Абрикос звичайний — *Armeniaca vulgaris* Lam. Дерево до 10 (15) м заввишки або великий кущ з широкоокруглою кроною. Кора стовбура поздовжньо-тріщинувата, темна, буро-сіра, на старих гілках буро-коричнева. Листки широкоовальні, загострені, 5—10 см завдовжки. Квітки найчастіше поодинокі, 3—4 см в діаметрі, білі або рожеві, з'являються до розпускання листя у березні — квітні (мал. 51). Плоди нерівнобокі, овальні, опушені, 2,5—4 см завдовжки, жовті, їстівні, до стигають у червні — липні. Має багато сортів.

Мал. 51. Абрикос звичайний

Природно поширений у Західному і Північному Тянь-Шані, Східному Тибеті, Північному Китаї. Культивується в Україні. В молодому віці росте швидко, до ґрунтових умов не вибагливий. Краще росте на суглинках та свіжих супісках, погано переносить перезволожені ґрунти та ґрунти із близьким заляганням ґрунтових вод. Світлолюбний, досить посухостійкий, але не дуже зимостійкий. Задовільно витримує забруднення повітря димом та газами.

Декоративні форми: за будовою крони — повисла; за забарвленням листя — пістрява.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, невеликих груп, живих огорож у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb районах.

Рід Вишня — *Cerasus* Juss.

Листопадні дерева і кущі з цілокраім, зубчастим листям. Квітки білі або рожеві, зібрані в щитки чи китиці, інколи по 1—2 шт. Плід кулястий, соковитий, м'ясистий, червоний або чорний. Розмножується насінням, шепленням. У роду налічується понад 50 видів. В Україні 3 дикорослі види.

81. Вишня звичайна, садова — *Cerasus vulgaris* Mill. Дерево заввишки до 10 м з розлогою кроною і темною червоно-бурою корою, яка відокремлюється пластинками. Листки 4—8 см завдовжки, еліптичні, оберненояйцеподібні, зверху темно-зелені, блискучі, знизу світло-зелені. Квітки білі, до

Мал. 52. Вишня звичайна

2,5 см у діаметрі, зібрані по 2—5 шт. у щитки (мал. 52). Цвіте в травні. Плоди червоні, темно-червоні, кисло-солодкі, кулясті, в діаметрі 6—8 мм, дозрівають у липні — серпні.

У дикорослому стані невідома. У культурі часто трапляється як плодова рослина. Рoste швидко, тіньовитривала, морозо-, посухо-, димо- і газостійка, витримує ущільнення ґрунту. Добре росте на пухких, багатих на гумус супіснях з деякою домішкою вапна. Утворює багато кореневих паростків.

Декоративні форми: за будовою крони — куляста; за будовою і забарвленням листя — верболиста, пістрява, аукуболиста; за будовою і забарвленням квіток — махрова, персикоквіткова; за тривалістю цвітіння — довгоквітуча.

В Україні вишня звичайна — давня улюблена культура.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь, живих огорож у всіх районах країни.

82. Вишня пташина, черешня — *Cerasus avium* (L.) Moench. Дерево заввишки 25 (30) м з яйцеподібною або широкопірамідальною кронею, утвореною косо спрямованими вгору гілками. Кора стовбура гладенька, темно-сіра або темно-бура, відокремлюється впоперек стовбура пластинками. Листки завдовжки до 15 см, видовжено-оберненояйцеподібні, на верхівці загострені, по краю подвійнозубчасті. Квітки білі, до 3 см у діаметрі, зібрані в зонтикоподібні суцвіття, з'являються до розпускання листя. Плоди темно-червоні, чорні, кулясті, досягають у червні.

У дикорослому стані трапляється на Кавказі, в Середній і Південній Європі, Малій Азії. В Україні поширена у південно-західній частині. Рoste швидко, відносно вибаглива до родючості та зволоження ґрунту. Зимостійка, тіньовитривала. Позитивно реагує на невеликі домішки вапна в ґрунті. Паростків не утворює.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла; за розмірами — низька; за будовою листя — вербота папоротелиста; за будовою квітки — махрова; за забарвленням листя — пістрява.

Рекомендується для створення поодиноких, рядових посадок, груп, масивів, алей у Іа, Ів, ІІІ та за достатнього зволожен-

ня в IVa районах. Зимостійкі сорти можна використовувати і в інших районах країни.

83. Вишня повстиста — *Cerasus tomentosa* (Thunb.) Wall. Куц заввишки до 3 м з розлогою кроною. Кора гілок сіро-бура, пагони опушені. Листки широкоеліптичні, на верхівці загострені, подвійнозубчасті по краю, сірувато-зелені, на жилках зморшкуваті, восени карміново-червоні, світло-жовті. Цвіте рясно. Квітки рожево-білі, до 2 см у діаметрі. Плоди округлі, червоні, опушені, кисло-солодкі.

Природно поширена в Китаї, Японії, Гімалаях. Широко культивується в Україні як плодова рослина. Досить зимо- і посухостійка, світлолюбна, росте швидко на відносно багатих свіжих ґрунтах, уражується хворобами.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок, узлісь у Ia, Ib, IIa, IIб, IIIa, IIIб та в умовах поливу IVa, Va районів.

Рід Черемха — *Padus* Mill.

Листопадні дерева, інколи куці з яйцеподібною кроною, простими, світло-зеленими листками. Квітки дрібні, білі, зібрані в щитки. Плоди оранжево-червоні, соковиті кісточки. Розмножують насінням, щепленням, відсадками. У роду налічується близько 20 видів. В Україні 2 дикорослих види.

84. Черемха звичайна — *Padus racemosa* Gilib. Дерево заввишки 10 (15) м або великий куц з широкою, густою кроною, повислими гілками. Кора гладенька, матова, чорнувато-сіра, на молодих пагонах оливкова або вишнево-червона з іржаво-бурими або білими сочевичками. Листки видовжено-еліптичні, яйцеподібно-лацетні, до 10 (15) см завдовжки, на верхівці загострені, по краях гостропилчасті, зверху темно-зелені, знизу сизуваті. Квітки білі, до 1,5 см у діаметрі, дуже пахучі, зібрані в китиці, цвітуть у травні впродовж 7—12 діб зразу після розпускання листя. Плоди чорні, кулясті, 0,8 см в діаметрі, солодкі, їстівні, досягають у вересні.

Природно поширена в Європі, Середній і Малій Азії на Далекому Сході. В Україні в дикорослому стані трапляється по всій території. Повсюди зимостійка, тіньовитривала, вологолюбна, найкраще росте на свіжих і вологих ґрунтах, але в парках росте і на досить сухих ґрунтах. Чутлива до загазованості повітря, пошкоджується хворобами і шкідниками. Міські умови витримує задовільно.

Декоративні форми: за будовою крони — повисла; за будовою і забарвленням листя — махрова, пістрява; за забарв-

Мал. 53. Черемха пізня

ленням квіток — рожевоквіткова; за забарвленням плодів — жовтувато-біла, жовтувато-зелена.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь, підліска, невеликих алей у I, II, III районах та в долинах річок IV, V районів.

85. Черемха пізня — *Padus serotina* (Ehrh.) Agardh. Дерево заввишки до 25 (30) м з широкіпірамідальною кроною. Кора гладенька, темно-вишнева. Листки широколанцетні, 6–12 см завдовжки, загострені, зверху темно-зелені, блискучі, знизу світлі, во-

сени червоні. Квітки білі, без запаху, до 1 см в діаметрі, зібрані в китиці до 14 см завдовжки. Цвіте в травні — червні, на 2–3 тижні пізніше, ніж черемха звичайна. Плоди до 1 см в діаметрі, чорні, їстівні, дозрівають у серпні — вересні (мал. 53). Починає цвісти та плодоносити з п'яти років.

Природно поширена на сході Північної Америки. Широко культивується в Україні. Повсюди росте добре, морозостійка, витримує засухи, задимлення повітря, пісні, піщані та засолені ґрунти, міські умови та обрізування.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, рядових посадок та алей у всіх районах країни.

РОДИНА ГОРТЕНЗІЄВИ — HYDRANGEACEAE ENDL.

Рід Гортензія — *Hydrangea* L.

Кущі, інколи невеликі дерева з простими супротивними листками. Квітки білі, голубі, рожеві, зібрані в густі великі щитки або волоті, на краю щитків бувають стерильні. Період цвітіння тривалий — часто із середини літа до пізньої осені. Плід — коробочка з численним насінням. Розмножують насінням, зеленими живцями, відводками, паростками, поділом куща. У роду близько 40 видів, поширених у Східній Азії, Північній і Південній Америці.

86. Гортензія деревоподібна — *Hydrangea arborescens* L. Кущ заввишки близько 1 м, інколи заввишки до 3 м з ледь хвилястими пагонами. Стерильні білі квітки 1,5–2 см в діаметрі, зібрані у щиткоподібні суцвіття діаметром до 15 см, а плодоносні — дрібні, зібрані у великі плоскі щитки діаметром 5–15 см.

Походить із Північної Америки. Одна з найхолодостійкіших видів гортензій, в умовах Києва підмерзає, дуже декоративна. Найкраще росте на свіжих, глибоких, багатих ґрунтах.

Декоративні форми: за будовою і формою квітки — стерильні, зібрані у напівкулясті суцвіття діаметром 10—20 см та великоквіткова із серцеподібними листками.

Рекомендується для створення поодиноких посадок і груп на газонах, живих неформованих огорож, узлісь у Ia, Ib, III та у відповідних умовах IV районів.

87. Гортензія мітелчаста — *Hydrangea paniculata* Sieb.

Кущ або деревце заввишки до 5 (10) м з густою округлою кроною. Листки еліптичні, яйцеподібні, загострені, по краю пилчасті, 5—12 см завдовжки, ледь опушені. Квітки зібрані у довгі (до 15—25 см) широкопірамідальні волоті, білі, а наприкінці цвітіння — рожеваті, зелено-червоні, з'являються наприкінці липня — на початку серпня і цвітуть до початку жовтня.

Природно поширена в Китаї, Японії, на Далекому Сході, де росте в гірських лісах, уздовж берегів річок. Культивується в Україні. Вибаглива до родючості та особливо до вологості ґрунту, не підмерзає.

Декоративні форми: рясноквітуча, великоквіткова, ранньота пізньоквітуча форми.

Рекомендується для створення поодиноких посадок і груп на газонах поблизу доріжок, узлісь у Ia, Ib, II, III районах.

Рід Чубушник — *Philadelphus* L.

Листопадні кущі з супротивним цілокраім або зубчастим листям. Квітки білі, дуже пахучі, зібрані в китиці на кінцях бічних гілок або часто зібрані в щитки по 2—3 шт. Плід — чотиристулкова суха коробочка, насіння дрібне. Розмножують пасінням, живцями, відсадками. У роду налічується близько 50 видів, поширених у помірному та помірно теплому кліматі Північної півкулі.

88. Чубушник звичайний, жасмин звичайний — *Philadelphus coronarius* L. Кущ заввишки до 3 (4) м з коричнювато-жовтими пагонами. Листки від яйцеподібно-округлих до довгастих, до 8 (10) см завдовжки, загострені, по краю пилчасто-зубчасті, зверху яскраво-зелені, голі, знизу світліші. Квітки кремово-білі, дуже пахучі, 2,5—4 см в діаметрі, з'являються в травні — червні після розпускання листя. Плід — коробочка, досягає у вересні — жовтні.

Походить із Південної Європи, широко культивується в Україні. Добре росте в міських умовах, достатньо зимо- і посухостійкий, не дуже вибагливий до родючості ґрунту.

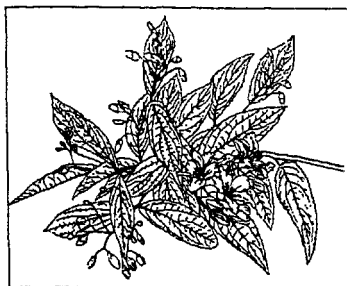
Декоративні форми: за розмірами — карликова; за будовою і забарвленням квіток — махрова; за забарвленням листя — білоблямована, золотисто-жовта.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок та узлість у всіх районах країни.

Рід Дейція — *Deutzia Thunb.*

Кущі з супротивним розміщенням листя. Квітки білі, рожеві, червонуваті, зібрані в щитки, китиці, волоті. Плід — коробочка, насіння дрібне. Розмножують насінням, живцями, щепленням. У роду налічується близько 15 видів, поширених здебільшого у Східній Азії.

89. Дейція шорстка — *Deutzia scabra Thunb.* Кущ заввишки до 2 м з прямостоячими стеблами. Листки вузькоовальні, видовжено-ланцетні, 3–8 (12) см завдовжки, зарубчато-зубчасті по краю, темно-зелені; шорстки, восени жовто-бурі. Квітки білі, без запаху, 1,5–2 см в діаметрі, зібрані у вузькі волоті завдовжки 6–12 см. Цвіте рясно в червні — липні впродовж 2–3 тижнів.

Мал. 54. Дейція шорстка

Природно поширена в Китаї та Японії. Культивується в Україні. Росте швидко, до родючості ґрунтів не вибаглива, але краще росте на родючих, добре оброблених, свіжих ґрунтах. Посухо- та досить зимо-, димо-, газо- і пилостійка.

Декоративні форми: за будовою і забарвленням квіток — махрова рожевувата, чисто біла, махрова кармінова (Ватерера), рожева махрова; за забарвленням листя — мармурова, білокрапчата.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок, узлість, живих огорож у всіх районах країни.

Рід Аронія — *Aronia Pers.*

Листопадні кущі з простими, цілокрайми, черговими листками. Квітки дрібні, білі або рожеві, зібрані в щитки. Плід — яблуко. Розмножують насінням, щепленням, живцями, відводками. У роду налічується 3 види, поширених у Північній Америці. Пройшли випробування в Україні.

90. Аронія чорноплідна — *Aronia melanocarpa* (Michx.) Elliot. Кущ заввишки до 3 (4) м, найчастіше з прямостоячими стовбурами. Листки овальні, видовжено-ланцетні, яскраво-зелені, голі або ледь опушені. Квітки білі, 1—1,2 см в діаметрі, зібрані по 15—30 шт. у суцвіття, з'являються в травні — червні. Плоди круглі, 6—8 см у діаметрі, чорні, солодкі, дозрівають у серпні — вересні.

Природно поширена у Північній Америці від Нової Шотландії до Флориди. Культивується в Україні як плодова рослина, іноді трапляється в декоративних насадженнях. Краще росте на багатих, помірно зволжених ґрунтах. Зимостійка. Світлолюбна. За тривалих посух скидає частину листя. Стейка у міських умовах.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, густих живих огорож, бордюрів у Іа, Ів, ІІ, ІІІ районах та у відповідних умовах ІV районів.

Рід Мигдаль — *Amygdalus* L.

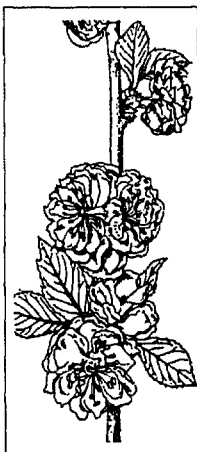
Листопадні дерева або кущі з колючими або неколючими гілками. Листки ланцетоподібні, на коротких черешках. Квітки сидячі, розпускаються до появи листя, білі, рожеві. Плоди — кістянки. Розмножують насінням, щепленням, кореневими паростками. У роду налічується близько 40 видів, найчастіше поширених у сухих, гірських регіонах Північної півкулі (Балкани, Кавказ, Мала, Центральна і Західна Азія, Північна Америка). В Україні випробувано близько 10 видів.

91. Мигдаль трилопатевий — *Amygdalus triloba* (Lindl.)

Rick. Кущ або деревце до 5 м заввишки. Гілки і пагони без колючок, голі, ледь опушені. Листки видовжено-оберненояйцеподібні, гострі, іноді триверхівкові, 3—6 см завдовжки, зверху темно-зелені, знизу сірувато-зелені, опушені. Квітки рожеві, близько 2,5 см у діаметрі, поодинокі або зібрані по 2 шт., з'являються у квітні — травні (мал. 55). Цвіте рясно. Плоди червоні, кулясті, до 1,5 см в діаметрі.

Природно поширений у Китаї. Культивується в Україні. Росте швидко, у два-три роки починає цвісти. Морозостійкий, витримує морози до мінус 30 °С, світлолюбний. Краще розвивається на багатих свіжих ґрунтах. Добре витримує міські умови.

Декоративні форми: за формою і забарвленням квіток — рожева махрова, червона махрова.

Мал. 55. Мигдаль трилопатевий

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок на партерах та оформлення невеликих алей у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb районах.

Рід Груша — *Pyrus L.*

Листопадні, зрідка напіввічнозелені дерева, інколи кущі. Листки прості, цілокраї, іноді лопатові. Квітки правильні, двостатеві, зібрані в щитки, білі, рожеві, з'являються до розпускання листя або одночасно з ним. Плід — несправжня кістянка різних форм, забарвлення, розміру. Розмножують насінням, щепленням, живцями. У роду налічується близько 30 видів, поширених у Північній півкулі. В Україні 2 дикорослі види. В культурі відомо близько 10 видів.

92. Груша звичайна — *Pyrus communis L.* Листопадне дерево заввишки до 20 (25) м із широкопірамідальною кроною. Молоді гілки колючі, листки округло-яйцеподібні з відтягнутою верхівкою і ледь серцеподібною основою, 2–8 см завдовжки і 1,5–3 см завширшки, зверху блискучі, зелені, знизу світліші. Квітки 3 см в діаметрі, білі, духмяні, з'являються до розпускання листя. Плоди кулясті, 2–4 см в діаметрі, зелені або жовті.

Природно росте в Європі, Середній і Малій Азії. В Україні поширена повсюди. Росте в листяних і змішаних лісах, на узліссях та схилах балок, багатих лісових ґрунтах і чорноземах. На бідних, сухих ґрунтах росте незадовільно. Холодо- і посухостійка. Добре витримує стриження, міські умови та задимлення повітря. Доживає до 300 років.

Декоративні форми: за формою і кольором листя. Крім того, є багато культурних сортів.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, алей, живоплотів, як супутній вид у лісопарках на всій території країни.

РОДИНА АГРУСОВІ — GROSSULARIACEAE DC.

Рід Смородина — *Ribes L.*

Листопадні, інколи вічнозелені кущі з черговими, пальчато-лопатовими, зубчастими листками. Пагони та гілки гладенькі, іноді з шипами. Квітки дрібні, зібрані в китиці або грона. Плід — соковита ягода, червона, чорна, жовта, золотиста, з різними відтінками. Розмножується насінням, живцями, відсадками. У роду налічується близько 150 видів, поширених у помірному кліматі Північної півкулі. В Україні 3 дикорослі види.

93. Смородина альпійська — *Ribes alpinum* L. Кущ заввишки до 2,5 м з густою кроною. Гілки сірі, пагони жовті, листя округле, яйцеподібне, три-, п'ятилопате, 2,5—5 см завширшки, темно-зелене, блискуче, восени червонувате. Квітки дрібні, зелені, зібрані в прямостоячі китиці. Чоловічі китиці завдовжки до 6 см, жіпочі — до 3,5 см. Плоди кулясті, 6—9 мм у діаметрі, яскраво-червоні, контрастні на фоні темно-зеленого листя.

Природно поширена в лісах Європи. В Україні культивується як декоративна рослина. Морозо- та досить посухостійка, тіньовитривала, до ґрунтових умов не вибаглива, добре витримує міські умови та стриження.

Декоративні форми: за розмірами — малоросла; за будовою листя — ланцетолиста; за забарвленням листя — золотиста.

Рекомендується для створення поодиноких, ґрупових посадок, живих формованих і неформованих огорож, узлісь, підліска, для декорування схилів та оформлення берегів водойм у I, II, III районах.

94. Смородина золотиста — *Ribes aureum* Pursh. Кущ заввишки до 3(5) м з ажурною кроною, червонуватими молодими пагонами. Листки трилопате, 3—5 см завдовжки, зверху яскраво-зелені, глянцеві, знизу світліші, із рідким опушенням, восени з оранжевим, червоним відтінком. Квітки трубчасті, золотисто-жовті, пахучі. Цвіте у квітні — травні впродовж 10—20 діб, починає цвісти у віці трьох років. Плоди кулясті, 0,6—0,8 см в діаметрі, чорні, пурпурово-коричневі, їстівні.

Природно поширена на заході Північної Америки по долинах річок, берегах озер. В Україні використовується для озеленення, у полезахисному лісорозведенні, як плодово-ягідна рослина. Росте відносно швидко, морозо- та посухостійка, але не досить тіньовитривала. До родючості ґрунту не вибаглива, добре росте на пісках та засолених ґрунтах. Стійка проти забруднення повітря димом, пилом, газами.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, ґруп, живих огорож, узлісь та підліска в рідких насадженнях у всіх районах країни. Штучно отриману штамбову форму висаджують поодинокі або ґрупами по 3—5 шт. на газонах чи вздовж доріжок.

95. Смородина чорна — *Ribes nigrum* L. Прямостоячий, з густою кроною кущ заввишки 1,5 (2) м. Гілки сірі, пізніше темнішають. Листя найчастіше трилопате, велике, до 10 см завширшки, зверху темно-зелене, знизу опущене, світліше, після розтирання має сильний запах. Квітки дрібні, лілові, зеленувато-білі, зібрані по 5—10 шт. в китиці завдовжки 3—6 см, цвітуть у травні — червні. Плоди кулясті, до 1 см в діаметрі,

червоні, темно-бурі, чорні, багаті на вітамін С, істівні, досягають у серпні — вересні.

Природно поширена майже по всій лісовій і лісостеповій зонах Європи, у Сибіру. Найчастіше культивується як цінна плодово-ягідна рослина. Росте швидко, здебільшого поселяється у сирих і вологих лісах, біля боліт, уздовж берегів річок. Досить морозостійка, тіньовитривала. Витримує засолення ґрунтів та задимлення і загазованість повітря, однак не витримує застійного зволоження ґрунту та сухості повітря.

Декоративні форми: за забарвленням листя — золотиста, пістрява, мармурова; за будовою листя — розсіченолиста.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, бордюрів, узлісь, підліска на свіжих і вологих ґрунтах у I, II, III та частково IV, V районах.

РОДИНА ЦЕЗАЛЬПІНІЄВИ — CAESALPINIACEAE TAUB.

Рід Церцис, багряник — *Cercis* L.

Дерева або кущі з черговими, простими листками ниркоподібною формою. Квітки зібрані в пучкоподібні рожеві, пурпурово-фіолетові китиці, з'являються до розпускання листя або одночасно з його появою. Плід — довгастий плоский біб. Розмножують насінням, відводками, літніми живцями. У роду налічується 7 видів, поширених у Південній Європі, Північній Америці, в Азії.

96. Церцис канадський — *Cercis canadensis* L. Дерево заввишки до 18 м з розлогою кроною і чорно-сірою корою, іподі великий кущ. Молоді пагони червоно-коричневі. Листки серцеподібно-округлі, 6—12 см завширшки, біля основи широкими часті, гострокінцеві, голі або майже голі. Цвіте до розпускання листя у травні, квітки від рожевих до фіолетових, завдовжки 10—12 мм, розміщені пучками на товстих гілках або на стовбурах, дуже декоративні. Плід — біб лінійний, 6—8 см завдовжки, дозріває у вересні — жовтні (мал. 56).

Мал. 56. Церцис канадський

Природно поширений у Північній Америці. Найчастіше росте на багатих ґрунтах у низинах та по межі боліт. Трапляється в підліску, в долинах на узліссях, у рідколіссі. Культивується в Ук-

раїні, повсюди добре зимує. В умовах Києва регулярно цвіте, плодоносить. Дещо потерпає від посухи, тому на півдні країни майже не розводиться.

Дуже декоративний ранньою весною завдяки рясному та ефектному цвітінню. Заслугує на широке використання у садово-парковому будівництві.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок, прикрашання узлісь у Іа, Ів, ІІа, ІІб, ІVа районах.

Рід Гледичія — *Gleditschia* L.

Листопадні дерева з простими або гіллястими колючками і складними парно- або двічіпарноперистими листками. Квітки дрібні, зібрані в китиці або волоті. Плоди — довгі, плоскі, лінійні боби. Розмножують насінням, живцями, щепленням. У роду налічується близько 12 видів, які поширені в Північній Америці, Центральній і Східній Азії та в Африці.

97. Гледичія триколючкова, звичайна — *Gleditschia triacanthos* L. Дерево заввишки до 45 м з плоскорозлогою ажурною кроною. Гілки і стовбур мають тверді, прості або гіллясті, часто трійчасті колючки завдовжки до 15 см. Листки двічіперистоскладні, темно-зелені, блискучі, до 30 см завдовжки. Квітки дрібні, зеленуваті, зібрані в китиці завдовжки до 8 см, з приємним запахом, з'являються в червні після розпускання листя. Плоди червоно-бурі, блискучі, завдовжки до 50 см, звисають, дозрівають у вересні — жовтні, на дереві залишаються до середини зими (мал. 57).

Природно поширена в Північній Америці. Широко культивується в Україні. Роста швидко на багатих ґрунтах, але може рости і на сухих пісних ґрунтах. Зимо-, посухо- і вітростійка, світлолюбна, добре витримує ущільнення ґрунту, в молодому віці — стриження.

Декоративні форми: за будовою крони — повисла, пірамідальна, елегантна; за розмірами — низька; за наявністю колючок — безколючкова або з дуже гіллястими колючками.

Рекомендується для створення поодиноких, ажурних, групових посадок, алей, живих огорож у всіх районах країни.

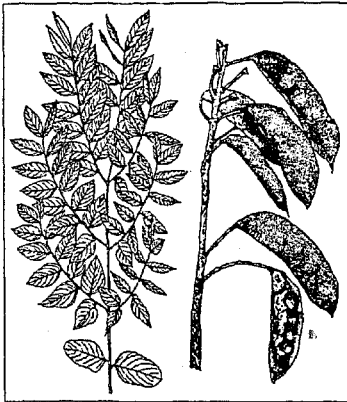

Мал. 57. Гледичія триколючкова

Рід Бундук — *Gymnocladus* Lam.

Листопадні дерева з великими, двічіперистими листками. Квітки дрібні, зібрані в кочічні волоті. Плід — широкодовгастий товстошкірий біб. Розмножують насінням, кореневими паростками, живцями. У роду налічується 2 види, поширені по одному виду в Північній Америці та Китаї.

98. Бундук дводомний, канадський — *Gymnocladus dioica* K. Koch. Красиве дерево заввишки до 30 м з припіднятими гілками, овальною кроною, пагони товсті, малорозгалужені, стовбур прямий, кора товста сіра, глибокотріщинувата. Листя велике, до 1 м завдовжки, двічіперисте. Квітки дрібні, зеленувато-білі, пахучі, зібрані у волоті завдовжки до 1 м. Цвіте в червні. Плід — біб, завдовжки до 25 см, товстий, широкий, з великим насінням (мал. 58).

Мал. 58. Бундук дводомний

Природно поширений у Північній Америці. З початку XIX ст. культивується в Україні. Добре росте на родючих, глибоких ґрунтах. Світлолюбний, посухо- та відносно морозостійкий, витримує морози до мінус 35 °С та міські умови.

Рекомендується для створення поодиноких посадок на галявинах, невеликих груп, алей у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa та в умовах поливу в Va, Vв районах.

РОДИНА БОБОВІ — FABACEAE LINDL.

Рід Софора — *Sophora* L.

Листопадні або вічнозелені дерева та кущі, іноді трави з непарноперистими листками. Квітки зібрані в китиці або волоті. Плід — біб з чіткими перетяжками. Розмножують насінням, щепленням. У роду налічується близько 20 видів, поширених в Азії та в Північній Америці.

99. Софора японська — *Sophora japonica* L. Листопадне дерево заввишки до 25 м зі струнким стовбуром, розлогими гілками, густою кулястою кроною. Молоді пагони гладенькі, зелені. Листки завдовжки до 25 см, зверху темно-зелені, блискучі, знизу сизуваті, розпускаються в травні, а опадають у

жовті — листопаді. Квітки жовтуваті або зеленувато-білі, пахучі, дрібні, зібрані у волоті завдовжки до 30 см (мал. 59). Цвіте в серпні — вересні, тому в умовах України плоди визрівають не завжди. Плід — біб з чіткими перетяжками, завдовжки 5—8 см, зеленуватий, м'ясистий, не розкривається.

Мал. 59. Софора японська

Природно поширена в Китаї, Кореї, Японії. Культивується в Україні. Росте швидко, до родючості ґрунту не вибаглива, причому може рости на сухих ґрунтах. Відносно зимоста посухостійка, в умовах Києва іноді підмерзають пагони, добре витримує міські умови.

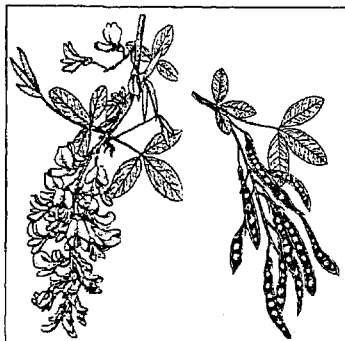
Декоративні форми: за будовою крони — колоноподібна, повисла; за забарвленням квіток — фіолетова. Особливо декоративна у період цвітіння.

Рекомендується для озеленення та створення поодиноких, групових, алейних посадок у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa та за достатнього зволоження в Va, Vb районах.

Рід Лабурнум — *Laburnum* Med.

Листопадні дерева або кущі з черговими, трійчастими листками. Квітки жовті, зібрані в повислі китиці. Плід — біб. Розмножують насінням, живцями, щепленням. В роду налічується 3 види, поширені в Південній Європі, Малій і Західній Азії.

100. Лабурнум звичайний, золотий дощ — *Laburnum anagyroides* Med. Кущ, іноді деревце заввишки до 6 м з припіднятими вгору, розлогими гілками. Пагони опушені, сіро-зелені. Листки в молодому віці шовковисті, потім зелені. Квітки золотисто-жовті, завдовжки до 2 см, зібрані у повислі китиці завдовжки до 30 см (мал. 60), з'являються в квітні — травні після розпускання листя або одночасно з ним. Біб опушений, дозріває в липні — серпні. Листки, квітки та плоди отруйні!

Мал. 60. Лабурнум звичайний

Природно поширений у південно-західній частині Європи. Широко культивується в Україні.

Добре росте на багатих, достатньо зволжених та гірше на сухих і перезволжених ґрунтах, негативно реагує на ущільнення ґрунту. Відносно холодостійкий, витримує морози до мінус 20 °С, за більших морозів підмерзають пагони. Цвіте регулярно. Стійкий проти задимлення та забруднення повітря пилом.

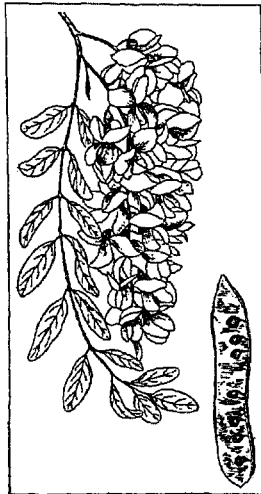
Декоративні форми: за будовою крони — поникла; за кольором і будовою листя — золотиста, дуболиста; за строком цвітіння — осіння. Рослина дуже декоративна у період цвітіння.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок та декорування узлісь у місцях, віддалених від дитячих садків і парків у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa та за достатнього зволоження в Va, Vb районах.

Рід Робінія — *Robinia* L.

Дерева і кущі з непарноперистим листям та прилистками у вигляді колючок. Квітки білі, рожеві, червоні, зібрані в китиці. Плід — сплюснутий, багатонасінний, розкривний біб. Розмножують насінням, живцями, щепленням, кореневими паростками. У роду налічується близько 20 видів, поширених у Північній Америці та Мексиці.

101. Робінія псевдоакація, біла акація — *Robinia pseudoacacia* L. Дерево заввишки до 30 м з прямим стовбуром, укрите товстою, темною, з глибокими борозенками корою. Крона розлога, ажурна, часто неправильної форми. Пагони

Мал. 61. Робінія псевдоакація

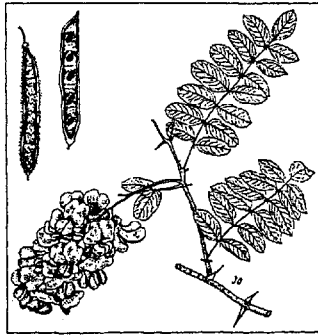
голі, зеленувато-сірі, з прилистками. Листя завдовжки до 25 см, непарноперисте, світло-зелене. Квітки до 2 см завдовжки, білі, пахучі, зібрані в повислі китиці завдовжки 10—20 см (мал. 61). Цвіте в травні — червні, іноді спостерігається повторне цвітіння. Плід — біб завдовжки 5—10 см, дозріває у вересні — жовтні.

Природно поширена в Північній Америці. Давно і широко культивується в Україні. Росте швидко, особливо до 10—15 років. До ґрунтових умов не вибаглива, але надає перевагу легким, добре аерованим, суглинковим ґрунтам з домішкою вапна. Може рости на сухих, не дуже засолених, пісних піщаних ґрунтах. Досить морозо-, жаро-, посухо-, вітростійка. Добре витримує обрізування та міські умови. Доживає до 300 років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, вузькопірамідальна, зонтикова, куляста (Бессона), повисла, скривлена, піднята вгору, за забарвленням квіток і тривалістю цвітіння — з блідо-рожевими квітками (Декейсна), завжди квітуча; за формою листя — однолиста, аморфолиста, дрібнолиста, лінійна, розсіченолиста; за забарвленням листя — золотиста, пурпурова; за наявністю прилистків — безколючкова.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, рядових посадок та масивів з підліском із кущів, декорування узлісь, закріплення схилів і укосів у всіх районах країни.

102. Робінія клейка — *Robinia viscosa* Vent. Дерево заввишки до 12 м з широкою округлою короною. Стовбур темно-коричневий, гладенький. Пагони і черешки листків клейкі. Листки складні, непарноперисті, завдовжки до 20 см. Квітки до 2 см в діаметрі, рожево-фіолетові, зібрані в прямостоячі китиці, з'являються в травні — червні. Цвіте рясно і довго. Плід — щетинисто-липкий вузьководвгастий біб завдовжки 5—8 см (мал. 62).

Мал. 62. Робінія клейка

Природно поширена в Північній Америці. Давно культивується в південних районах України. Світлолюбна. Відносно посухо- і морозостійка. В умовах Києва витримує морози до мінус 35 °С та добре витримує міські умови.

Має декоративні гібридні форми з робінією псевдоакацією. Особливо декоративна у період цвітіння.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, оформлення узлісь, невеликих алей у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb районах.

Рід Карагана — *Caragana* Lam.

Листопадні кущі або деревця зі складними парноперистими листками і маленькими листочками з цілими краями. Квітки метеликоподібні, поодинокі, зібрані в пучки. Плід — лінійний двостулковий біб. Розмножують насінням, щепленням. У роду налічується близько 70 видів, поширених переважно в Західній, Північно-Східній і Центральній Азії, частково в Європі. В Україні 3 дикорослих види.

103. Карагана деревоподібна, акація жовта — *Caragana arborescens* Lam. Кущ, іноді деревце заввишки до 6 м, гілки

прямостоячі, спочатку зеленувато-сірі, а потім буро-зелені. Пагони гранчасті з голчастими прилистками. Листки парнопери-сті, до 10 см завдовжки, з 8—12 листочками, світло-зелені. Квітки жовті, завдовжки 1,5—2 см, поодинокі або зібрані в пучки по 4 шт. Цвіте в травні. Плід — циліндричний біб зав-довжки 3,5—5 см, після досягання (в липні) розтріскується.

Природно поширена в південній частині Сибіру, в Китаї, Монголії, де росте на узліссях або в рідких лісах, на берегах річок та кам'янистих схилах.

Широко культивується в Україні. Морозо- і посухостійка, світлолюбна, солевитривала, росте швидко, до ґрунтових умов не вибаглива, проте на перезволожених і заболочених ґрун-тах не поселяється, стійка проти забруднення повітря димом і газами, добре витримує міські умови та обрізування.

Декоративні форми: за будовою крони — поникла; за розмірами — карликова; за будовою листя — з лінійними листочками (Лорберга) та гібридна форма — софоролиста.

Рекомендується для створення поодиноких, групових по-садок, живих огорож, узлісь у всіх районах країни.

104. Карагана кущова, степова дереза — *Caragana frutex* К. Koch. Кущ заввишки 0,5—1,5 м, прямостоячий, гіллястий. Пагони спочатку жовті, а потім бурі. Листки з чотирма оберне-нойцеподібними листочками, завдовжки 1,5—2,5 см. Квітки світло-жовті, поодинокі або зібрані в пучки до 3 шт., до 2,5 см завдовжки. Плід — циліндричний біб завдовжки до 3,5 см.

Природно поширена у степовій частині Криму, на Кавказі, на півдні Західного Сибіру, в Середній Азії, Маньчжурії, Північному Китаї. Переносить суховії та значне засолення та ущільнення ґрунту. В посушливий період скидає частину листя, формує багато кореневих паростків, утворює зарості. Досить зимостійка. В міських умовах витривала.

Рекомендується для створення груп, живих огорож, деко-рування схилів та укосів у Ia, Ib, IIa, IIb, IIIa, IIIb, IVa, V районах.

Рід Кладрастис — *Cladrastis* Raf.

Листопадні дерева з гладенькою корою, широкою кроною, складними листками і метеликоподібними квітками. Плід — біб. Розмножують насінням, живцями, щепленням. У роду на-лічується 4 види, поширених у Північній Америці, Китаї, Японії.

105. Кладрастис жовтий, віргілія — *Cladrastis lutea* К. Koch. Дерево заввишки 12—15 (20) м із широкою шатро-подібною кроною. Кора тонка, сірувата. Листки непарнопери-сті, 20—45 см завдовжки, складаються із 7—11 листочків,

Мал. 63. Кладрастис жовтий

світло-зелені, зелені, восени золотисті. Квітки білі, ароматні, зібрані в нещільні китиці завдовжки до 40 см, з'являються в травні — червні. Плід — вузький плоский біб, до 8 см завдовжки і до 1 см завширшки, дозріває в серпні — вересні (мал. 63).

Природно росте в Північній Америці на багатих, добре дренованих з домішками вапна ґрунтах гірських схилів та в долинах річок. В Україні культивується зрідка. Досить морозостійкий. Добре росте в умовах Лісостепу, а на півдні Степу потребує поливу. Повсюди цвіте і плодоносить. Особливо

декоративний у період масового цвітіння.

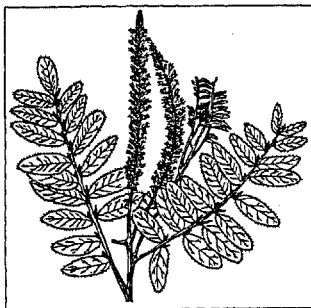
Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, невеликих алей у Іа, Ів, Іаа, ІІб, ІІаа, ІІІб та в умовах поливу ІVа районах.

Рід Аморфа — *Amorpha* L.

Листопадні кущі, напівкущі або іноді трави з непарноперистими листками, листочки цілокраї, малі. Квітки дрібні, голубувато-фіолетові, пурпурові, зібрані в густі колоски. Біб сплюснутий, найчастіше однонасінний. Розмножують насінням, кореневими паростками. В роду налічується близько 15 видів, поширених у Північній Америці. В Україну інтродуковано 6 видів.

106. Аморфа кущова — *Amorpha fruticosa* L. Кущ заввишки 2—4 (5) м з тонкими прямостоячими пагонами. Листки складні, мають 11—25 овальних або еліптичних листочків, 1,5—4 см завдовжки. Квітки дрібні, пурпурово-фіолетові із золотистими тичинками. Розміщуються на верхівці гілок у вигляді колосоподібних китиць, мають специфічний запах, цвітуть у червні — серпні. Плід — малий однонасінний зігнутий біб (мал. 64).

Широко культивується в Україні. Росте швидко. Світлолюбна, досить зимо- та посухостійка. Витримує морози до мінус 20 °С. Підмерзлі пагони швидко відростають і цвітуть. До родючості ґрунту не вибаглива, краще росте на піща-

Мал. 64. Аморфа кущова

них ґрунтах, витримує засолення. Утворює багато кореневих паростків. Добре витримує стриження.

Декоративні форми: за кольором квіток — білокріткова, голуба; за будовою крони — повисла.

Рекомендується для створення груп, узлісь, живих огорож та для закріплення схилів і пісків по всій території країни.

Рід Вістерія, гліцинія — *Wisteria* Nutt.

Виткі куці або ліани, що піднімаються на висоту 8–20 м, з черговими складними непарноперистими листками, які складаються з 9–19 листочків. Квітки фіолетові або фіолетовоголубі, іноді рожеві, білі, зібрані у повислі китиці. Плід — видовжений, плоский, з великою кількістю насіння біб. Розмножують насінням, відводками, стебловими і кореневими живцями та щепленням. У роду налічується 8 видів, поширених у Східній Азії, Північній Америці. В Україні випробувано 3 види.

107. Вістерія, гліцинія китайська — *Wisteria chinensis* (Sims.) Sweet. Ліана, стебло якої досягає завдовжки 18–20 м, або високий виткий куц з повислими гілками. Листки 20–30 см завдовжки, складаються із 7–11(13) еліптичних, близьких до ланцетних, спочатку опушених, а потім блискучих листочків. Квітки лілові або рожево-фіолетові, 2,5–3 см завдовжки, зібрані в щільні повислі китиці завдовжки 15–30 см. Цвіте рясно, одночасно із розпусканням листя, в квітні — червні, іноді буває повторне, але слабкіше цвітіння. Плоди плоскі, з волосками, 10–15 см завдовжки, з кількома насіннями. Цвіте і плодоносить із чотирьох-п'яти років.

Природно росте в Китаї, витримує морози до мінус 22 °С та напівтінь, однак рясно цвіте на освітлених місцях. Потребує глибокого, пухкого і родючого ґрунту. Досить поширена у парках і містах Південного берега Криму, особливо від Феодосії до Севастополя. Витримує зими у Закарпатті, частково в Прикарпатті, в умовах Києва потребує захисту. Доживає до 100 років і більше.

Одна з найдекоративніших у період цвітіння та найпопулярніших ліан. Має досить декоративне перисте листя, яке восени набуває золотисто-жовтого забарвлення. Застосовуючи обрізування, можна отримувати прямостоячі форми.

Декоративна форма: за кольором квіток — біла.

Рекомендується для декорування будинків, пергол, бесідок, високих стін, створення прямостоячих форм та як солітер у дендродекоративних Іа, Ів, ІІа, Va, Vб районах та у відповідних умовах ІІб, Va районів.

РОДИНА РУТОВІ — RUTACEAE JUSS.

Рід Бархат — *Phellodendron* Rupr.

Листопадні дерева або кущі зі складними листками, одночи двостатевими квітками. Плід — кістянка. Розмножують насінням, дають паростки від пенька. У роду налічується до 20 близьких між собою видів, поширених у Східній Азії.

108. Бархат амурський, амурське коркове дерево — *Phellodendron amurense* Rupr. Дерево заввишки до 20 (25) м з густою, шийкоопущеною, шатроподібною кроною. Кора стовбура тріщинувата, сріблясто-сіра, бархатиста (оксамитова), корковий шар завтовшки до 4 см. Листки до 40 см завдовжки, складаються із 5—11 (13) яйцеподібно-ланцетних листочків, зверху темно-зелені, знизу сизуваті. Квітки одностатеві, жовто-зелені, завдовжки 5 мм, зібрані у волоті завдовжки до 10 см (мал. 65). Цвіте в червні. Плід — куляста чорна кістянка діаметром близько 1 см, дозріває в жовтні.

Мал. 65. Бархат амурський

Природно поширений на півдні Далекого Сходу. Широко культивується в Україні. Найкраще росте на родючих, глибоких ґрунтах. Тіньовитривалий, зимостійкий. Витримує надмірне зволоження, однак не витримує засух у південних районах. Іноді може пошкоджуватися пізніми весняними і ранніми осінніми приморозками. Добре витримує пересаджування. Доживає до 250—300 років.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок у Ia, Ib, II, III, частково IVa районах.

РОДИНА СИМАРУБОВІ — SIMARUBACEAE LINDL.

Рід Айлант — *Ailanthus* Desf.

Листопадні дерева з непарноперистими, черговими листками, що складаються з 13—41 листочків. Квітки дрібні, одностатеві. Плоди — довгасті крилатки зі сплющеним посередині насінням. Розмножують насінням, кореневими паростками і живцями, щепленням. У роду налічується близько 10 видів, поширених у Східній і Південно-Східній Азії та Австралії.

Мал. 66. Айлант високий

109. Айлант високий, китайський ясен — *Ailanthus altissima* Sw. Дерево заввишки до 25 м, зі струнким циліндричним стовбуром, покритим тоненькою світло-сірою мілкотріщинуватою корою. Крона у молодих дерев широкопірамідальна, у старих — шагроподібна, розлога, напіважурна. Листки складні, непарноперисті, з тупими зубцями біля основи, завдовжки до 60 см і більше; листочків 13—

25 шт., зверху голі, знизу сизуваті, з неприємним запахом. Квітки дрібні, жовтувато-зелені, зібрані у волоті завдовжки 10—20 см, із неприємним запахом (мал. 66). Плід — крилатка завдовжки 3—4 см, світло-коричнева, дозріває в серпні — жовтні.

Природно поширений у Північному Китаї. Культивується в Україні. Світлолюбний. Вітро- і жаростійкий. Ростає швидко, особливо в молодому віці, до родючості ґрунтів не вибагливий, може рости на сухих кам'янистих ґрунтах та солончаках, однак найкращими для нього є глибокі суглинки з достатнім зволоженням. В умовах Києва витримує морози до мінус 35 °С, хоча пагони молодих рослин можуть підмерзати. Утворює багато кореневих паростків. Живе 80—100 років.

Декоративні форми: за будовою та забарвленням листя — повислолиста, біло-пістрява; за забарвленням плодів — рожево- та червоноплідна.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, ажурних груп у парках, а в південних областях і для алейних посадок уздовж доріг, зрошувальних систем та заліснення пісків, кам'янистих схилів, укосів, засоленних земель у Ia, Ib, IIa, IIб, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb районах.

РОДИНА САМШИТОВІ — BUXACEAE DUMORT.

Рід Самшит — *Buxus* L.

Вічнозелені кущі або дерева з супротивними шкірястими листками. Квітки без пелюсток, зібрані у верхівкові китиці. Плід — коробочка з трьома рогоподібними виростами. Насіння тригранне, видовжене, чорне. Розмножують насінням, живцями, поділом кущів. У роду палічується близько 30 видів, поширених на півдні Європи та в Південно-Східній Азії.

110. Самшит вічнозелений —

Vuxus sempervirens L. Дерево заввишки до 6—10 м або високий кущ із багатоверхівковою густою кроною. Кора стовбура сірувато-біла, мілкотріщинувата. Пагони чотиригранні, зелені. Листки жорсткі, овальні, довгасто-ланцетні, цілокраї, темно-зелені, 1,5—3 см завдовжки і до 1 см завширшки. Квітки зібрані в жовті китиці. Цвіте в квітні — травні.

Плід — коробочка завдовжки до 0,8 см із 6 насінинами, досягає у вересні — жовтні (мал. 67).

Природно поширений у Південній Європі, Північній Америці. Широко культивується в Україні. Росте дуже повільно, потребує родючих свіжих ґрунтів з домішками вапна, може рости на сухих кам'янистих, неглибоких ґрунтах, уникає ґрунтів з надмірним зволоженням. Тіньовитривалий, але добре росте і на освітлених місцях. Відносно теплолюбний, витримує без пошкоджень морози до мінус 20—22 °С. Стійкий у міських умовах, добре витримує стриження та забруднення повітря димом і газами. Доживає до 700 років і більше.

Декоративні форми: за ростом і будовою крони — деревоподібна, зі спрямованими вгору гілками (Гандсворта), пірамідальна, повисла, кущова, компактна низька, розлога; за забарвленням листя — сріблясто-пістрява, сріблястооблямована, золотисто-пістрява, золотисто-плямиста, золотистооблямована, голуба; за будовою листя — вузьколиста, міртолиста, розмаринолиста, круглолиста, маслинколиста, здута.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, бордюрів, живих огорож, підбійки красиво квітучих кущів у Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb районах та в обмеженій кількості в інших деїдродекоративних районах, де він може підмерзати.

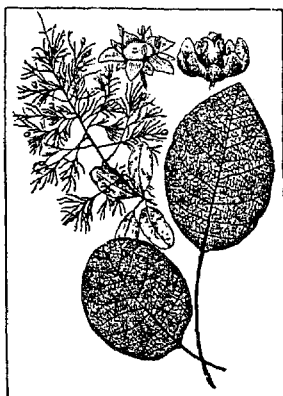

Мал. 67. Самшит вічнозелений

РОДИНА СУМАХОВІ — ANACARDIACEAE LINDL.

Рід Скумпія — *Cotinus* Adans.

Листопадні дерева і кущі з жовтою деревиною, простими, черговими листками. Квітки жовтуваті, зібрані у верхівковій волоті. У суцвіттях є багато стерильних квіток. Плоди — дрібні сухі кістянки. Розмножують насінням, відсадками. У роду налічується 2 види, поширені на півдні Європи, в Азії та в Північній Америці. В Україні один дикорослий вид.

Мал. 68. Скумпія шкіряста

111. Скумпія шкіряста, парикове дерево, жовтинник — *Cotinus coggygria Scop.* Кущ заввишки до 5 м, іноді деревце з густою, широкоовальною кулястою кроною. Листки прості, яйцеподібні, овальні або оберненояйцеподібні, зверху голі, знизу інколи опушені, до 8 см завдовжки. Квітки дрібні, завдовжки 2—3 мм, зеленувато-білі, зібрані у складні, нещільні волоти (мал. 68). Цвіте в червні — липні. Квітконіжки стерильних квіток виростають у рожеві, пурпурові волоски. Плоди дрібні, 3—5 мм завдовжки, дозрівають у серпні — жовтні.

Природно поширена в Україні.

Трапляється в лісах західної, південно-західної та східної частин країни, а також у Криму. Широко культивують як декоративну рослину, використовують для лісомеліоративних насаджень. До 10 років росте відносно швидко. До родючості ґрунту не вибаглива. Світлолюбна, посухо- та досить зимостійка, жаровитривала. Росте на солонцях і вапнякових ґрунтах. Досить стійка проти забруднення повітря димом, пилом, кіптявою, газами.

Декоративні форми: за забарвленням листя — пурпурова; за будовою крони — повисла.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь, масивів на кам'янистих схилах, живих огорож, підліска в негустих групах у всіх районах країни.

Рід Сумах — *Rhus L.*

Листопадні або вічнозелені дерева та кущі з черговим, непарноперистим, трійчастим листям. Квітки дрібні, зібрані у багатоквіткові пазушні або верхівкові волоти. Плоди — кулясті, сплюснуті, найчастіше яскраво забарвлені кістячки. Розмножують пасінням, живцями, паростками. У роду налічується близько 150 видів, поширених у тропічному, субтропічному і помірному кліматі Північної півкулі.

112. Сумах пухнастий, оцтове дерево — *Rhus typhina L.* Дерево заввишки до 10 м з широкою розлогою кроною. Пагони товсті, не гіллясті, вкриті густими, м'якими червонуватими залозами. Листки чергові, непарноперисті, мають 11—31 листочків, по краях дрібнопилчасті, зверху темно-зелені, знизу сірі, опушені, до 50 см завдовжки. Квітки зеленувато-жовті,

зібрані в густі волоті завдовжки до 20 см, з'являються в червні — липні (мал. 69). Плоди — кулясті, густо вкриті червоними волосками кістянки, досягають у серпні — вересні, набуваючи червоно-коричневого, малинового забарвлення. На дереві тримаються довго, часто опадають навесні наступного року.

Природно поширений у Північній Америці. Культивується в Україні як декоративна рослина. Росте швидко, до родючості ґрунтів не вибагливий, на батьківщині поселяється на кам'янистих схилах гір. Солевитривалий, витримує в ґрунті надлишок вапна, досить зимо- та посухостійкий, світлолюбний.

Декоративні форми: за будовою листя — ланцетна і розсічена.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь та декорування сухих піщаних ґрунтів, укосів, схилів, закріплення еродованих земель у Ia, Ib, III, IV, Va, Vb районах.

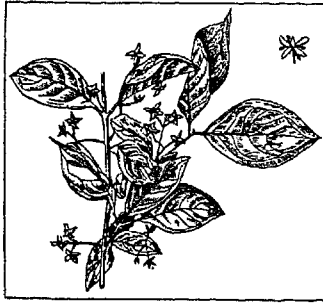
Мал. 69. Сумах пухнастий

РОДИНА БРУСЛИНОВІ — CELASTRACEAE LINDL.

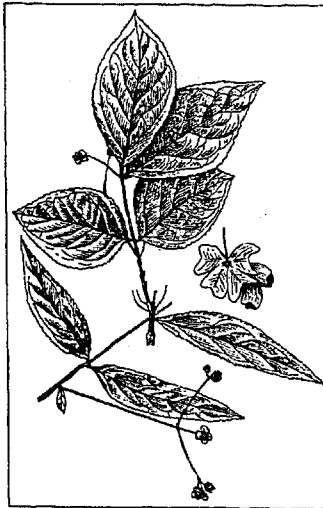
Рід Бруслина — *Euonymus* L.

Листопадні або вічнозелені дерева та кущі, іноді ліани, здебільшого із чотиригранними пагонами, супротивними, черговими, кільчато розміщеними листками. Квітки дрібні, зібрані в пазушні китиці. Плід — 4—5-гніздна коробочка, іноді з лопатями та однією-двома насіннями в гнізді. Розмножують насінням, кореневими паростками, живцями. У роду налічується до 220 видів, поширених у Північній і Центральній Америці, Європі, Азії, Австралії. В Україні 8 дикорослих видів.

113. Бруслина європейська — *Euonymus europaea* L. Листопадний кущ або невелике дерево заввишки до 8 м із зеленими чотиригранними пагонами внаслідок наростів корку. Листки яйцеподібно-еліптичні, 3—8 см завдовжки, загострені, зубчастопилчасті. Квітки жовтувато-зелені, дрібні, зібрані по 3—5 шт. на квіткопіджках завдовжки до 3,5 см, з'являються в травні (мал. 70). Плід — чотирилопатева рожева коробочка, дозріває у вересні — жовтні, дуже ефектна на фоні темно-зеленого листя.

Мал. 70. Бруслина
європейська

Мал. 71. Бруслина
бородавчата

Природно поширена на всій території України, а також у Європі та Малій Азії. Зимо- та досить посухостійка, світлолюбна, краще росте на глибоких, свіжих ґрунтах. Добре витримує міські умови, пересаджування, стриження.

Декоративні форми: за ростом і будовою крони — низька, повисла; за забарвленням листя — пістрява, темно-пурпурова, темно-червона.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, живих огорож, узлісь, підліска в негустих групах, для обсаджування невеликих алей у Ia, Ib, II, III, IV та за достатнього зволоження в Va, Vb районах.

114. Бруслина бородавчата — *Euonymus verrucosus* Scop. Кущ заввишки 1–2 м з круглими гілками, густо вкритими темно-бурими бородавками. Листки еліптичні, загострені, дрібнопилчасті, до 6 см завдовжки і до 4 см завширшки. Квітки до 1 см в діаметрі, зелелуваті, з пурпурово-фіолетовими плямами, з'являються у травні — червні. Плід — чотирилопатева жовтувата коробочка (мал. 71). Насіння чорне, з червонувато-бурим принасіником, дозріває в липні — жовтні.

Природно поширена в Європі, в Україні — найчастіше в Лісо-

степу та на Поліссі. Тіншовитривала, росте повільно, краще на супісках і легких суглинках. Витримує стриження, в міських умовах досить газостійка.

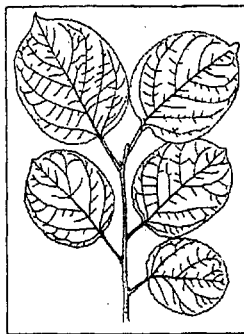
Рекомендується для створення груп, узлісь, підліска в Ia, Ib, II, III районах.

Рід Деревозгубник — *Celastrus* L.

Листопадні, іноді вічнозелені, найчастіше виткі кущі. Листки прості, чергові. Квітки дрібні, зеленуваті, білуваті, зібрані у пазушні щитки або у верхівкові волоті. Плід — округла коро-

бочка. Розмножують насінням, живцями. У роду налічується близько 30 видів, поширених у Південно-Східній Азії та в Австралії й Америці.

115. Деревозгубник круглолистий — *Celastrus orbiculata* L. Ліана завдовжки до 15 м із простим, майже округлим, до 10 см завдовжки, на краю городчастопильчастим листям. Зверху листя темно-зелене, знизу світліше, під осінь червонувате. Квітки зібрані в зонтикоподібні суцвіття або пучки, з'являються в червні. Коробочка до 6 мм в діаметрі, оранжево-жовта, дозріває у вересні — жовтні.

Мал. 72. Деревозгубник виткий

Природно поширений на Далекому Сході, в Японії, Китаї. Культивується в Україні. Роста швидко, краще розвивається на свіжих, родючих ґрунтах. Зимостійкий, але недостатньо посухостійкий.

Рекомендується для створення вертикального озеленення, декорування схилів та насипів у I, II, III та частково в IV районах.

116. Деревозгубник виткий — *Celastrus scandens* L. Ліана завдовжки до 10 м з яйцеподібними, великими, по краю пилчастими листками завдовжки до 10 см. Квітки зібрані у волоті завдовжки 5—10 см, цвітуть у червні. Коробочка округла, 6—8 мм у діаметрі, жовта, досягає в жовтні (мал. 72).

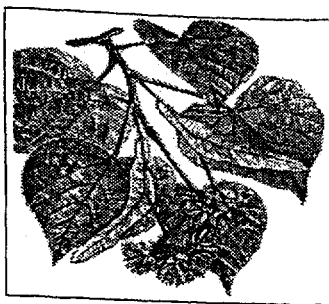
Природно поширений у Північній Америці. Культивується часто в Україні. Роста швидко, віддає перевагу вологим і досить родючим ґрунтам, дещо затіненим місцям. Менш зимостійкий, ніж попередній вид. Відносно посухостійкий. Міські умови витримує добре.

Рекомендується для створення вертикального озеленення, декорування схилів та укосів у Ia, Ib, III районах, а за достатнього зволоження ґрунту в районі IVa.

РОДИНА ЛИПОВІ — TILIACEAE JUSS.

Рід Липа — *Tilia* L.

Листопадні дерева з простими, черговими, великими, часто серцеподібної форми та гострозубчастими по краю листками. Квітки правильні, п'ятірного типу, зібрані в щиткоподібні напівзонтики з приквітниками, пахучі, добрі медоноси. Плід однонасінний, округлий, часто ребристий горішок. Розмножують насінням, щепленням, відсадками. У роду налічується близько 30 видів, поширених у помірному кліматі Північної

Мал. 73. Липа серцелиста

півкулі. В Україні 7 дикорослих видів.

117. Липа серцелиста, дрібнолиста — *Tilia cordata* Mill. Дерево заввишки до 30 м і до 1,5 м в діаметрі з широкоокруглою, компактною, правильною кроною. Кора стовбура товста, до 40—50 років гладенька, темно-сіра, пізніше глибокотріщинувата. Листя 3—6 см завдовжки, серцеподібне, на верхівці загострене, по краях дрібнодвічіпилчасте, зверху зелене,

знизу сизо-зелене, з бурими волосками в кутах жилок, восени — світло-жовте. Квітки жовтувато-білі, до 1 см в діаметрі, зібрані в суцвіття по 5—7 (10) шт. Цвітуть у червні. Плід — кулястий, овальний горішок, до 0,8 см в діаметрі, бурий, досягає у серпні — вересні.

Природно поширена майже по всій Європі, росте на півдні Західного Сибіру. В Україні в дикорослому стані — на Поліссі, в Лісостепу та в горах Криму. В Україні повсюди зимою відносно посухостійка, достатньо газо- і димостійка, середньовибаглива до родючості ґрунту, витримує тимчасовий надлишок зволоження, на пісних ґрунтах не росте, добре витримує формування крони. Доживає до 400 (600) років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна; за забарвленням листя — сивувата. Декоративна у період цвітіння.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, алейних посадок, паркових композицій, живих огорож, високих зелених стін, для складного фігурного формування у Ia, Ib, II, III, IV районах.

118. Липа широколиста — *Tilia platyphyllos* Scop. Дерево заввишки до 40 м з густою широкопірамідальною кроною, струнким стовбуром, вкритим гладенькою сірою корою. Пагони червонувато-зелені з рідкими волосками. Гілки повислі. Листки широкояйцеподібні, до 12 см завдовжки, зелені, знизу світло-зелені, зі світлим опушенням біля основи жилок. Квітки жовтувато-білі, зібрані в напівзонтики по 3—5 шт. (мал. 74). Цвіте в червні впродовж 10—20 діб (приблизно

Мал. 74. Липа широколиста

через 2 тижні після цвітіння липи дрібнолистої). Плоди майже округлі, до 1,2 см в діаметрі, ребристі, сірі, дозрівають у вересні.

Природно поширена в гірських лісах Центральної та Південно-Східної Європи. В Україні в дикорослому стані росте на Прикарпатті та в Карпатах. До 20 років росте відносно швидко. До ґрунтових умов вибаглива. Порівняно з попереднім видом менш зимостійка, проте краще витримує засуху та довговічніша у міських насадженнях. Шкідниками ушкоджується рідко. Доживає до 500 років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна; за будовою листя — розсіченолиста, виноградолиста; за забарвленням листя — золотиста.

Рекомендується для створення декоративних посадок у Ia, Ib, Pa, Пб, Ша, Шб, IVa районах.

119. Липа повстиста, срібляста — *Tilia tomentosa* Moench. Дерево заввишки до 30 м з широкопірамідальною кроною і гілками, косо спрямованими вгору. Стовбур стрункий, темно-сірий, молоді пагони опушені, сірувато-зелені. Листки 6—12 см завдовжки, серцеподібні, нерівнобічні, цупкі, зверху темно-зелені, знизу білоповстисті. Квітки жовті, по 5—10 шт. зібрані в пониклі суцвіття, дуже пахучі, з'являються в липні, пізніше, ніж у інших видів лип. Плоди кулясті, густоопушені, ребристі, до 8 мм в діаметрі, дозрівають у вересні — жовті (мал. 75).

Мал. 75. Липа повстиста

Природно поширена у Південно-Східній Європі, Малій Азії, а в Україні — на півдні Поділля та на Буковині. Росте відносно швидко,

середньовибаглива до родючості ґрунтів, але краще росте на свіжих, достатньо родючих ґрунтах, посухо- та відносно морозостійка, тіньовитривала, більш жаростійка, ніж липи серцелиста і широколиста, добре витримує міські умови. Шкідниками не пошкоджується.

Один з найдекоративніших видів липи завдяки формі крони, забарвленню квіток та листя.

Рекомендується для створення поодиноких, рядових, алейних посадок, груп, пейзажних композицій у населених пунктах Ia, Ib, Pa, Шб, IVa та за достатнього зволоження ґрунту Va районів.

120. Липа кримська — *Tilia euchlora* Koch. Дерево заввишки до 20 м з правильною, яйцеподібною кроною, з дещо

повислими гілками, жовто-зеленими молодими пагонами. Листки 6—12 см завдовжки, широкояйцеподібні, до верхівки загострені, темно-зелені, блискучі, в кутах жилок бурі волоски, до глибокої осені зелені. Квітки по 3—7 шт. зібрані в повислі щитки. Цвіте в червні — липні. Плоди — горішки еліпсоподібної форми з виступом на верхівці, ледь ребристі, опушені, дозрівають у вересні — жовтні.

Походить із Криму, де росте як природний гібрид липи серцелистої та липи широколистої. У молодому віці росте повільно, пізніше приріст збільшується. Посухостійка. За зимостійкістю подібна до липи широколистої. Сстійка проти забруднення повітря пилом і димом, витривала в міських умовах.

Досить декоративне дерево завдяки правильній кроні та густорозташованому, блискучому листю.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, алей у Іа, Ів, ІІа, ІІб, ІVа, Vа, Vв районах.

121. Липа маньчжурська — *Tilia mandschurica Rupr. et Maxim.* Дерево заввишки до 20 м з густою широкоовальною, правильною кроною. Молоді пагони коричнеюваті, опушені. Листки серцеподібні, великі, з довгими зубцями, 8—30 см завдовжки, зверху темно-зелені, знизу опушені, сірі, повстиглі. Квітки великі, 1,2—1,5 см в діаметрі, жовті, зібрані по 15—20 квіток в густі суцвіття, дуже пахнуть, з'являються в липні через один-два тижні після липи дрібнолистої. Плоди кулясті, опушені, ледь ребристі горішки, дозрівають у вересні — жовтні.

Природно поширена в Приморському краї, в Маньчжурії, на півночі Китаю та Кореї. Зимо- та посухостійка. За біоекологічними особливостями подібна до липи повстистої. Дуже декоративна.

Рекомендується для створення поодиноких, рядових, групових посадок, алей, як супутник інших видів у лісопарках у Іа, Ів, ІІ, ІІІ районах.

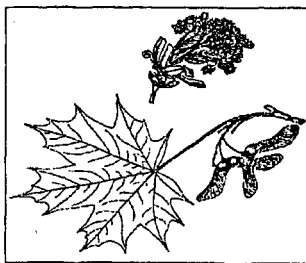
РОДИНА КЛЕНОВІ — ACERACEAE LINDL.

Рід Клен — *Acer* L.

Листопадні, іноді вічнозелені дерева та кущі з супротивними, черешчатими долонеподібно-лопатовими або складними листками. Квітки зібрані в китиці, волоті, щитки, дрібні, зеленуваті або червонуваті, з'являються одночасно з розпусканням або після розпускання листя. Плід — двокрилатка. Розмножується насінням, живцями, щепленням, паростками, відводками. У роду налічується близько 150 видів, поширених у помірному

поясі Західної і Східної півкуль.
В Україні 5 дикорослих видів.

122. Клен гостролистий — *Acer platanoides* L. Дерево заввишки до 30 м, зі струнким стовбуром, густою широкоокруглою кроною. Молоді пагони червонувато-сірі, кора на дорослих деревах буро-сіра з неглибокими поздовжніми тріщинами. Листки великі, 5—7-лопатеві, завдовжки до 18 см, лопаті загострені, зверху темно-зелені, знизу світліші. Квітки зеленувато-жовті, зібрані в щитки, з'являються в квітні — травні. Плоди — зеленуваті, двокрилатки, 3,5—5 см завдовжки, досягають у вересні — жовтні (мал. 76).

Мал. 76. Клен гостролистий

Природно поширений майже по всій Європі, однак у південно-східній частині України та в Криму в дикорослому стані немає. Вибагливий до родючості, вологості та засолення ґрунту, росте швидко, тійшовитривалий, холодо- та жаростійкий, витримує морози до мінус 40 °С, пізніми весняними приморозками не пошкоджується, стійкий у вуличних насадженнях, задимленість повітря витримує погано, стійкий проти вітрів, добре витримує пересаджування до 10—15 років. Доживає до 300 років.

Декоративні форми: за будовою крони — куляста, колоноподібна; за формою листя — розсічена, долонерозрізана, з глибокорозсіченими листками (Лорберга), клубочкоподібна (листки світло-зелені, коротколопатеві, гофровані); за забарвленням листя — біло-пістрява, золотистооблямowana, червона (Рейтенбаха), кроваво-червона (Шведлера), пурпурова трилопатева (Столля), білооблямowana з червоними листками після розпускання (Дчуммонда).

Рекомендується для створення поодиноких, групових, алеїних, вуличних посадок та масивів у лісопарках у I, II, III, IV районах.

123. Клен несправжньо-платановий, явір — *Acer pseudoplatanus* L. Струнке дерево заввишки до 30 (40) м з густою, широкоеліптичною або кулястою красивою кроною. Кора стовбура у молодих рослин бурувато-сіра, у старих — світло-сіра, білувата, відокремлюється пластинками. Листки п'ятилопатеві, до 17 см завдовжки, зверху темно-зелені, знизу сизуваті, іноді пурпурово-червоні, зверху темно-зелені, знизу сизуваті, іноді пурпурово-червоні, восени оранжево-жовті. Квітки жовтувато-зелені, зібрані в китиці завдовжки до 12 см, з приємним запахом, з'являються в травні, майже одночасно

Мал. 77. Клен
несправжньоплатановий

з розпусканням листя. Плоди дозрівають у серпні — вересні (мал. 77).

Природно поширений у західній частині України, на Кавказі. Відносно теплолюбний, тіньовитривалий, погано витримує сухі та надмірно вологі ґрунти, але не витримує їхнє засолення, найкраще росте на глибоких, родючих, свіжих глинисто-піщаних ґрунтах.

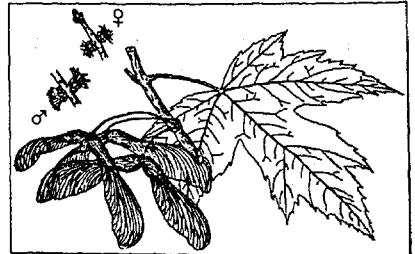
Декоративні форми: за забарвленням листя — жовто-пістрява, біло-пістрява, яскраво-рожево-червона (Леопольда), світло-карміново-червона (Ніцеті), темно-жовта (Ворлеся), багряниста, дво- (світло-зелене листя з жовтуватими цяточками), три- (пурпурове листя з жовтими цяточками) та чотирьокольорова (листки з білими плямами, дрібними білими цяточками, після розпускання рожеві); за забарвленням плодів — червоноплідна.

Рекомендується для створення груп, масивів, поодиноких, алейних та рядових посадок у Ia, Ib, III районах, а за достатнього зволоження ґрунту в районі IVa.

124. Клен цукристий, сріблястий — *Acer saccharinum* L. Дерево заввишки до 40 м, стовбур до 1,5 м в діаметрі, з розлогою широкою кроною, утвореною тонкими повислими гілками.

Стовбур світло-сірий, пагони жовтувато-зелені, пізніше бурі. Листя п'ятилопатеве, 7—14 см завдовжки, зверху зелене, знизу сріблясто-біле, сизе. Квітки зеленуваті, без пелюсток, з'являються до розпускання листя. Плоди — крилатки, до 6 см завдовжки, дозрівають у травні — червні, після чого опадають (мал. 78).

Природно поширений у Північній Америці. Культивується в Україні. Найкраще росте на багатих на гумус, глибоких, вологих, добре дренованих ґрунтах, але може рости і на відносно сухих ґрунтах. Росте швидко, відносно тіньовитривалий, витримує тимчасове затінення та значну сухість повітря. Молоді пагони і гілки можуть підмерзати. Добре росте в умовах міста, димо-, газо- і пилюстий. Недовговічний.

Мал. 78. Клен цукристий

Декоративні форми: за будовою листя — Віера (з глибокорозділеним листям і розсіченими лопатями), різнолиста, трироздільна, кучерява, довголиста; за забарвленням листя — жовтувата, порохниста; за будовою крони — повисла, пірамідальна.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, рядових, алейних посадок, оформлення водойм у Іа, Ів, ІІ, ІІІ, ІV, Vв районах.

125. Клен ясенелистий — *Acer negundo* L. Дерево заввишки до 20 (25) м, часто з кривим стовбуром і розлогою широкою корою. Кора стовбура жовтувато-зелена, сіра. Пагоги зелені, зеленувато-червоні з сизим нальотом. Листки мають 3—5 (7) листочків. Квітки з'являються до розпускання листя. Чоловічі квітки зібрані у повислі пучки, жіночі — у повислі китиці. Плоди — крилатки, дозрівають у серпні — вересні.

Природно росте у Північній Америці. У культурі трапляється по всій території України. Морозо- і посухостійкий, до родючості ґрунтів невибагливий, може рости на солонцях. На глинистих і вапнякових ґрунтах росте повільно, зарані спостерігається суховершинність. У міських умовах на вулицях починає відмирати у віці 25—30 років, пошкоджується газами, але швидко відновлюється, добре витримує обрізування. Доживає до 80—100 років.

Декоративні форми: за забарвленням листя — золотисто-пістрява, золотистооблямвана, сріблясто-пістрява; за забарвленням і опушенням пагонів — фіолетова, каліфорнійська (пагони пухпасті), несправжньокаліфорнійська (пагони зелені із сизим нальотом); за будовою листя — кучерява.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок та заліснення схилів у всіх районах країни.

126. Клен татарський, чорноклен — *Acer tataricum* L. Великий кущ або дерево заввишки 8—10 м з кулястою корою. Кора темно-сіра, чорна. Листя яйцеподібне, цілокрає або слабколопате, зверху зелене, голе, знизу ледь опушене на жилках, восени набуває жовто-червоного забарвлення. Квітки зеленувато-білі, пахучі, зібрані в прямостоячі довгі волоті, цвіте в травні — червні. Плоди — червонуваті двокрилатки, досягають у вересні — жовтні (мал. 80).

Мал. 79. Клен ясенелистий

Мал. 80. Клен татарський

Природно росте в лісовій і лісостеповій зонах Європи. В Україні північна межа його природного поширення проходить північніше Києва. До родючості та вологості ґрунтів не вибагливий, витримує сухі, засолені й ущільнені ґрунти. Добре переносить жаркий степовий клімат та стриження. Стійкий проти забруднення повітря пилом і кіптявою, але не газостійкий.

Декоративна форма: за забарвленням листя — червона.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь, підліска в парках, живих огорож у всіх районах країни.

127. Клен пальмоподібний — *Acer palmatum Thunb.* Листопадний кущ або дерево заввишки до 8 м. Стовбур темносірий, гілки топенькі, голі, бурі. Крона ажурна, куляста. Листки 5—9-лопатеві або роздільні, до 10 см завдовжки, лопаті по краю двічізубчасті, на верхівці загострені, зелені. Квітки пурпурові, дрібні, 6—8 мм у діаметрі, зібрані у невеликі щитки. Плоди дрібні, до 1 см завдовжки (мал. 81).

Природно поширений в Японії, Кореї, Східному і Центральному Китаї. В Україні зрідка культивується. Росте повільно, потребує родючих, свіжих, добре дренованих ґрунтів. Погано витримує надмірно вологі ґрунти та засуху. Відносно теплолюбний, але в умовах Києва, де морози іноді бувають до 30—35 °С, майже не підмерзав.

Має багато декоративних форм, які поділяють на 5 груп: декоративні форми з 5—9-лопатевиими листками — темнопурпурова, Тунберга (типова форма для виду), двокольорова, золотиста, різнобарвна, рожевооблямкована, кучерява; декоративні форми переважно з 7-лопатевиими листками — семилопатева, червона, сітчаста, триколірна; декоративні форми з лінійно-лопатевиими, глибоко розділеними листками — лінійно-лопатева, лінійно-лопатева темно-червона; декоративні форми з листками, глибоко розсіченими на 5—9 лопатей, кож-

Мал. 81. Клен пальмоподібний

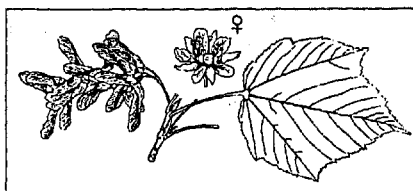
на з яких перистоподібнорозсічена — двічірозсічена, двічірозсічена пурпурова, з витончено розсіченими листками та білими або рожевими плямами (Фрідріха Гвіллельма); декоративна форма із сидячими листками — сидячоліста.

Рекомендується для випробування та декорування невеликих садів та скверів у вигляді поодиноких і групових посадок, а також для садіння у парках поблизу доріжок і майданчиків у Ia, IIIa, IIIb районах та в умовах поливу в районах IVa, Vb. Можна вирощувати в горщиках.

128. Клен зеленокорий — *Acer tegmentosum Maxim.*

Дерево заввишки до 15 м з кулястою кроною. Кора стовбура і гілок довго залишається гладенькою, зеленою з голубувато-

білими поздовжніми смужками. Листки трилопатеві, 7—14 см завдовжки, тонкі, голі, темно-зелені, восени золотисто-жовті, по краю двічіпилчасті, лопаті широкотрикутні. Квітки зеленувато-жовті, зібрані по 10—20 шт. у повислі китиці зав-

Мал. 82. Клен зеленокорий

довжки до 8 см, з'являються у травні після розпускання листя. Плоди дрібні, світло-коричневі з рожевуватим відтінком, дозрівають у серпні — вересні (мал. 82).

Природно поширений на Далекому Сході, в Китаї і Кореї. Культивується в Україні. Вибагливий до родючості та вологості ґрунту. У разі засухи скидає листя. Дуже тіньовитривалий, зимостійкий, швидко росте.

Декоративні форми: мармуровий малюнок та особливі орнамент і забарвлення кори, красиві суцвіття і листя.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок у Ia, Ib, II, III районах.

129. Клен Гіннала, прирічковий — *Acer ginnala Maxim.*

Кущ заввишки до 4 м, іноді деревце до 7—8 м з овально-видовженими, трилопатевиими, по краю двічіпилчастими листками, які під час розпускання рожево-червоні, потім темно-зелені, а восени яскраво-червоні. Квітки жовтуваті, зібрані в овальні волоті, пахучі, з'являються в травні. Плоди — крилатки, досягають у вересні, після досягання мають рожевий відтінок.

Природно поширений на Далекому Сході, в Північному Китаї, Маньчжурії, Японії. Росте на прирічкових наносних ґрунтах. В Україні культивується в усіх природно-кліматичних зонах. До родючості ґрунту не вибагливий, морозо- і посухостійкий, світлолюбний, але не витримує засолених ґрунтів. Добре витримує міські умови, у молодому віці росте швидко.

Мал. 83. Клен польовий

Декоративна форма: за забарвленням плодів — рожево-червона.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь, високих живих огорож та підліска в негустих лісопарках у Іа, Іб, ІІ, ІІІ, ІV районах.

130. Клен польовий — *Acer campestre* L. Дерево заввишки до 15 м з густою, округлою короною та з буро-сірою корою на стовбурі. Молоді пагони коричнево-жовті або буро-сірі. На гілках бувають коркові нарости. Листки три-п'ятилопатеві, шкідливі, до 7 см завдовжки. Квітки

дрібні, жовто-зелені, зібрані в стоячі, багатоквіткові щитки, зацвітають у квітні — травні. Плоди — плоскі крилатки, розходяться під кутом 180°, дозрівають у серпні — вересні (мал. 83).

Природно поширений у лісостеповій і степовій зонах Середньої та Східної Європи. Росте в плакорних і заплавних лісах, на схилах балок та на узліссях. Досить тінь- та посухостійкий, відносно морозостійкий, сухість і засолення ґрунту витримує краще, ніж клен гостролистий. Добре переносить міські умови, стриження, обрізування і пересаджування в дорослому віці.

Декоративні форми: за забарвленням листя — сріблясто-пістрява, порохниста (з дрібними білими плямами), Шверіна (з пурпуровим молодим листям).

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, другого ярусу в лісопарках, стрижених живих огорож та стін у всіх районах країни.

РОДИНА ГІРКОКАШТАНОВІ — HIPPOCASTANACEAE TORR. ET GRAY

Рід Гіркокаштан, каштан кінський — *Aesculus* L.

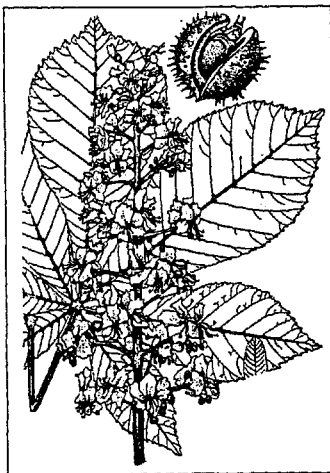
Листопадні дерева, інколи кущі із супротивними, пальчасто-складними листками, з 5—9 листочків. Квітки неправильні, зібрані у верхівкові стоячі волоті. Плід — велика, тристулчаста коробочка з однією або двома великими насінинами.

розмножують насінням, паростками, щепленням.

Рід об'єднує близько 25 видів, поширених у Північній півкулі, ретина з яких випробувана в Україні.

131. Гіркокаштан звичайний, каштан кінський звичайний — *Aesculus hippocastanum* L. Дерево заввишки до 30 м з густою, широкоокруглою, яйцеподібною кроною. Стовбур часто багатoverхівковий, кора темна, сіро-бура, тріщинувата, пагони товсті, голі, світло-бурі, бруньки великі, бурі, клейкі. Листки на довгих черешках мають 5–7 сидячих, оберненояйцеподібних листочків з клиноподібною основою, по краю двічіпилчасті. Квітки білі з рожевими цяточками, зібрані в прямостоячі волоті завдовжки до 30 см, з'являються в травні. Плоди великі, кулясті, до 6 см в діаметрі, з шипами, досягають у вересні — жовтні (мал. 84).

Мал. 84. Гіркокаштан звичайний

Природно поширений на Балканах, на півночі Греції. Широко культивується в Україні як красиве декоративне дерево. Особливо багато каштанів кінських у Києві. Досить зимоморозостійкий, тіншовитривалий вид. Найкраще росте і розвивається на глибоких, пухких, глинистих або супіщаних, достатньо, але не надмірно зволжених ґрунтах. Витримує сухі чорноземні ґрунти у степовій зоні, але не витримує засолення ґрунту. Чутливий до суховіїв, що виявляється в обпаданні та підгорянні листя, сповільненні росту. Міські умови витримує добре, але потерпає від жару, задимлення та загазованості повітря. Коренева система добре розвинена, на корневих волосках живуть бактерії, які засвоюють азот з повітря. У сприятливих умовах доживає до 300 років.

Декоративні форми: за будовою та кольором квіток — махрова біла (Баумана), махрова жовто-червона (Ширингофера); за будовою та кольором листя — жовто-пістрява, біло-пістрява, з дрібними білими плямами (Меммінгера), розрізанолиста, вирізна; за будовою крони — куляста, пірамідальна, повисла; за ростом — низькоросла.

Рекомендується для створення поодиноких, групових та алейних посадок у Ia, Ib, II, III та в умовах поливу в IV районах.

132. Гіркокаштан червоноквітковий — *Aesculus carnea* Haupl. Дерево заввишки до 20 (25) м з широкопірамідальною кроною. За зовнішнім виглядом дуже подібний до гіркокаштана звичайного. Квітки від рожево-червоних до червоних, золотисті, суцвіття до 25 см завдовжки, густі, прямостоячі, з'являються в травні — червні. Плоди — коробочки 3—4 см в діаметрі, з рідко розміщеними шипами, досягають у вересні.

Отриманий у результаті схрещування гіркокаштана звичайного з гіркокаштаном рожево-червоним. Часто культивується в Україні, однак менш зимостійкий, ніж гіркокаштан звичайний. В умовах Києва в суворі зими іноді підмерзає, але не вимерзає. Добре росте в західному та в південному регіонах країни.

Один з найдекоративніших видів гіркокаштанів. Рекомендується для створення поодиноких, групових та алеїчних посадок у Ia, Ib, III, IIIб та в умовах поливу Va, Vb районах.

133. Гіркокаштан дрібноквітковий — *Aesculus parviflora* Walt. Кущ заввишки до 4 (5) м з розлогими гілками, густою, широкою кроною. Іноді утворює зарості. Листки складаються із 5—7 листочків, майже сидячі, еліптичні, до 15 см завдовжки і до 4 см завширшки, знизу опушені, по краях пилчато-зубчасті. Квітки білі, близько 1 см в діаметрі, тичинки рожево-білі, зібрані в циліндричні волоти завдовжки 20—40 см, з'являються в липні — серпні. Плоди грушоподібні, 2,5—4 см завдовжки, дозрівають у жовтні (мал. 85).

Мал. 85. Гіркокаштан дрібноквітковий

Природно поширений у Північній Америці. Культивується в Україні. Віддає перевагу родючим ґрунтам, під час посух потребує поливу. Недостатньо зимостійкий. В умовах Києва іноді

підмерзає, але добре відновлюється, не втрачаючи декоративності, цвіте і плодоносить.

Дуже красивий декоративний кущ, який високо цінують за пізнє цвітіння та рожево-білі довгі тичинки.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп на газонах та узліссях у Ia, IIIa, IIIб та в умовах поливу в Va районах.

Рід Жостір — *Rhamnus L.*

Кущі або невисокі дерева з супротивними колючими гілками і листям. Квітки роздільностатеві, рослини дводомні. Плід соковитий, кістянкоподібний. Розмножують насінням. У роду налічується близько 150 видів, з яких у дендрофлорі України один вид.

134. Жостір проносний — *Rhamnus cathartica L.* Дерево заввишки до 8 м з супротивними колючими гілками, червоно-коричневою блискучою корою. Листки на молодих пагонах супротивні, а на старих плодоносних — зібрані у пучки, 3–5 см завдовжки і 1,5–2 см завширшки, з чотирма парами слабо виражених косих бічних жилок. Квітки дрібні, жовтуваті, дзвіночкоподібні, зібрані у пучки по 10–15 шт., починають цвісти в травні. Плоди округлі, з 2–3 насіннями, 6–8 см в діаметрі, дозрівають у серпні.

Природно поширений у Європі, Західному Сибіру, Малій і Середній Азії. Ростає на відкритих сухих місцях, на берегах річок, у рідких лісах. Зимо- та посухостійкий. Добре витримує стриження.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, густих живих огорож у відповідних умовах в усіх районах країни.

Рід Крушина — *Frangula Mill.*

Кущі або дерева з черговими цілокраїми листками з перистим жилкуванням. Квітки дрібні, двостатеві. Плід соковитий, кістянкоподібний. Розмножують насінням. У роду налічується близько 50 видів. В Україні один дикорослий вид.

135. Крушина ламка — *Frangula alnus Mill.* Кущ заввишки до 5 м. Пагони без колючок, блискучі, з фіолетовим відтінком і світлими овальними плямами. Листки чергові, еліптично-овальні, цілокраї, з перистим жилкуванням. Квітки дрібні, зеленувато-білі, цвітуть довго у червні — липні. Плід кулястий, під час достигання червоніє, а після дозрівання — чорний, з двома насіннями.

В Україні трапляється повсюди, але здебільшого у північній частині. Ростає в лісах на відносно багатих, достатньо зволжених ґрунтах. Морозостійка, витримує значні засухи.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь, підліска в лісопарках у всіх районах країни.

Рід Виноград — *Vitis* L.

Листопадні або вічнозелені ліани, які за допомогою вусиків прикріплюються до опор. Листки прості, часто глибокопальчатолопатеві, по краю зубчасті. Квітки дрібні, зеленуваті. Плоди — соковиті, м'ясисті ягоди. Розмножують насінням, живцями. Рід об'єднує понад 50 видів, які ростуть у Північній півкулі переважно в помірно теплих районах. В Україні один дикорослий вид.

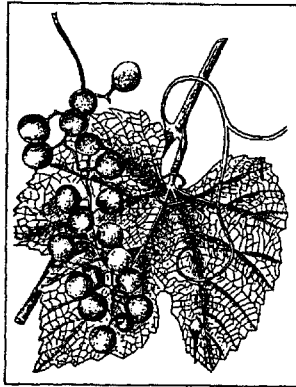
136. Виноград звичайний, культурний — *Vitis vinifera* L. Ліана завдовжки до 20 м. Листки 3—5-лопатеві, серцеподібні, темно-зелені, 7—15 см в діаметрі, лопати грубозубчасті. Квітки зібрані у великі волоті. Цвіте в травні — червні. Плоди чорно-фіолетові, пурпурові, темно-червоні, рожеві, зелені, дозрівають у серпні — червні.

У дикорослому стані трапляється майже по всій території країни. Є родоначальником більшості культурних сортів винограду. Відносно морозостійкий, краще росте на родючих, достатньо зволжених ґрунтах. У разі засухи може втрачати частину листя.

Декоративні форми: за забарвленням листя — пурпурова; за будовою листя — розриваюча, має багато сортів за розмірами, забарвленням і смаком плодів.

Рекомендується для створення вертикального озеленення стін (на опорах), альтанок, трельяжів, пергол, огорож у всіх районах країни

137. Виноград амурський — *Vitis amurensis* Rupr. Ліана завдовжки до 20 м і діаметром стебла 15—20 см. Листки

Мал. 86. Виноград амурський

великі 3—5-лопатеві, зверху блискучі, темно-зелені, товсті, восени червонуваті, пурпурові, багряні або інших відтінків. Квітки пахучі, з'являються в травні — червні. Плоди сизько-чорні, до 1 см в діаметрі, кисло-солодкі, їстівні, дозрівають у вересні.

Природно поширений на Далекому Сході. Широко культивується в Україні, де часто дичавіє. Морозота відносно посухостійкий, до родючості ґрунту не вибагливий. На родючих, добре дренованих, достатньо зволжених ґрунтах може за вегетаційний період виростати до 3,5 м. Добре витримує міські умови.

Дуже декоративна ліана завдяки орнаменту та забарвленню листя. Селекціонерами використовується для отримання морозостійких сортів винограду.

Рекомендується для декорування стін споруд, альтанок, трельяжів, пергол, огорож у всіх районах країни. Створює особливий ефект «тропічності» в лісопарках і приміських лісах, коли піднімається на високі дерева.

Рід Партеноцисус — *Parthenocissus* Planch.

Листопадні або вічнозелені виткі деревні рослини. Вусики часто з присосками. Листки пальчасто-складні. Квітки зібрані в китиці біля супротивних листків, іноді — у волоті на кінцях гілок. Плід — сизо-чорна ягода. Рід об'єднує близько 10 видів, поширених у Північній Америці, Східній Азії та Гімалаях.

138. Партеноцисус п'ятилистий — *Parthenocissus quinquefolia* (L.) Planch. Ліана завдовжки 15–20 (25) м з червонуватими молодими пагонами. Листки пальчасто-складні, завдовжки до 12 см, темно-зелені, восени карміново-фіолетові, довго не опадають. Квітки зібрані у верхівкові, малопомітні волоті. Плоди — дрібні, темно-сині, неїстівні ягоди (мал. 87). Розмножують насінням, живцями.

Мал. 87. Партеноцисус п'ятилистий

Природно поширений на сході Північної Америки. Давно культивується в Україні, в старих парках дичавіє. Росте швидко, за вегетацію може дати прирости 2,5–3 м. Віддає перевагу пухким, добре дренованим, достатньо зволуженим і родючим ґрунтам. Добре росте на сонці та в затінку, стійкий у міських умовах, майже не уражується хворобами та не пошкоджується шкідниками. Довговічний.

Декоративні форми: за розмірами листя — дрібнолиста (Енгельмана); за будовою присосків — стінна та інші форми, здатні прикріплюватися до прямовисних стін.

Рекомендується для створення декорування стін, високих огорож, пергол, альтанок у всіх районах країни.

Рід Кизил — *Cornus L.*

Листопадне дерево з простими супротивними, цілокраїми листками. Квітки дрібні. Плоди — соковиті кістянки. Розмножують насінням, живцями, відсадками, щепленням. У роду один вид.

139. Кизил звичайний — *Cornus mas L.* Дерево заввишки 6—8 м або великий кущ з густою кулястою кроною. Стовбур сірий, кора тріщинувата, відокремлюється. Листки овальні, 5—10 см завдовжки, улітку світло-зелені, восени золотисті.

Мал. 88. Кизил звичайний

Пагони зелені, жовтувато-сірі, бурувато-червоні. Квітки золотисто-жовті, зібрані в густі зонтики по 15—20 шт., з'являються в березні — квітні до розпускання листя. Плоди найчастіше еліпсо- або грушоподібні кістянки, 1,2—1,5 см завдовжки, темно-червоні, їстівні, дозрівають у серпні — вересні (мал. 88).

Природно поширений у Західній Україні, в Криму, на Кавказі, в Середній і Південній Європі, Західній Азії. Часто трапляється в культурі. До родючості ґрунту не вибагливий, краще росте на глинистих, зволжених, із вмістом вапна ґрунтах. Морозостійкий, тіньовитривалий, добре витримує міські умови та стриження. Довговічний.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна; за висотою — низька; за забарвленням листя — золотиста, золотисто-пістрява, сріблястооблямована; за кольором і розмірами плодів — біло- та великоплідна та ін.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, створення узлісь, живих огорож, підліска в негустих насадженнях у Ia, Ib, III, IVa, V6, Vb районах.

Рід Свидина — *Swida Opiz.*

Кущі з гнучкими, пруткоподібними, тонкими пагонами. Листки прості, найчастіше яйцеподібні. Квітки білі, дрібні, зібрані в щиткоподібні суцвіття. Плоди кулясті, соковиті, білі, голубувато-білі, майже чорні. Розмножуються насінням, живцями,

відсадками, поділом куща. Рід об'єднує до 50 видів, які ростуть у помірній зоні Північної півкулі. В Україні природно поширені 2 види.

140. Свидина біла — *Swida alba* (L.) Opiz. Листопадний кущ заввишки до 3 м з тонкими, прутоподібними, спрямованими вгору або дугоподібними гілками від яскраво-червоного до темно-червоного чи буро-жовтого забарвлення. Листки від широкояйцеподібних до еліптичних, до 10 см завдовжки і до 6 см завширшки, зверху темно-зелені, знизу світло-зелені, сизуваті, восени фіолетово-червоні. Квітки жовтувато-білі, зібрані в щитки діаметром 3,5–5 см, з'являються в травні — червні. Плоди кулясті, білі з сизуватим нальотом, 6–8 мм у діаметрі, досягають у серпні — вересні та підвищують у цей період декоративність кущів.

Природно поширена на півночі лісової зони європейської частини Росії, в Сибіру, на Далекому Сході, в Маньчжурії та в Північній Кореї. Здавна і успішно культивується як декоративна рослина в Україні. Росте в різних умовах, але найкраще на родючих вологих і сирих ґрунтах. Досить зимостійка, тіньовитривала, недостатньо посухостійка. Добре витримує міські умови та стриження.

Декоративні форми: за забарвленням листя — сріблясто-облямована, Шпета (золотистооблямована), Гучолта (з білуватими, жовтуватими, рожеуватими плямами); за забарвленням пагонів — Кессельринга (темно-пурпурові, пурпурово-червоні пагони), сибірська (яскраво-коралово-червоні пагони).

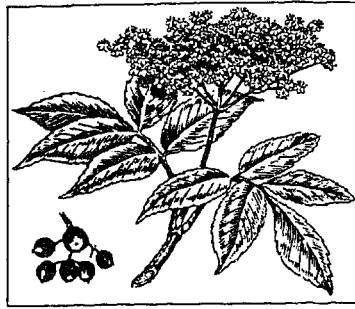
Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, живих огорож, підліска в не дуже малозатінених насадженнях, закріплення берегів річок, ставків у Іа, Ів, ІІ, ІІІ районах та в умовах ІV району.

РОДИНА ЖИМОЛОСТЕВІ — CAPRIFOLIACEAE VENT.

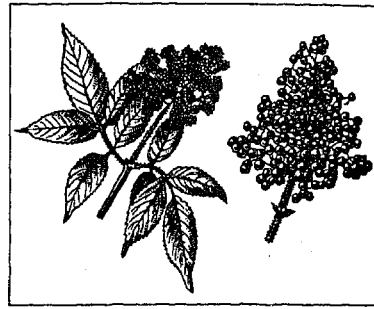
Рід Бузина — *Sambucus* L.

Листопадні кущі або невеликі дерева зі складними непарноперистими листками. Пагони і гілки мають м'яку губчасту серцевину. Квітки дрібні, зібрані в складні щитки і волоти. Плоди — ягодоподібні кістянки. Розмножують насінням, кореневими паростками, відсадками, живцями. Рід об'єднує до 20 видів, поширених у помірному і теплому кліматі обох півкуль. В Україні 2 дикорослих види.

141. Бузина чорна — *Sambucus nigra* L. Кущ або дерево до 6–8 м заввишки. Стовбур із глибокотріщинуватою сірою корою. Пагони сірі, серцевина біла, пориста. Листки складні,

Мал. 89. Бузина чорна

Мал. 90. Бузина червона

мають 3–7 листочків із неприємним запахом. Квітки жовтувато-білі, також неприємного запаху, зібрані в щитки діаметром 10–20 см, з'являються в травні – червні. Плоди темно-фіолетові, чорні, блискучі ягоди 0,6–0,8 см в діаметрі (мал. 89).

Природно поширена майже по всій Європі. Рoste швидко тіньовитривала, в Україні не підмерзає, добре витримує сухість повітря. Вибаглива до родючості ґрунту.

Декоративні форми: за будовою крони і розмірами – пірамідальна, повисла, низька; за будовою і забарвленням листя – розсіченолиста, золотиста, золотисто-пістрява, білопістрява, порошиста (з білими цяточками); за забарвленням плодів – біла, зелена.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, невеликих груп, узлісь, підліска в I, II, III, IV та за достатнього зволоження ґрунту в V районах.

142. Бузина червона — *Sambucus racemosa* L. Кущ або деревце до 4 (6) м заввишки з густою шатроподібною кроною непарноперистими світло-зеленими, еліптичними листками 4–10 см завдовжки і 2–4 см завширишки. Пагони світло-бурі, серцевина бура. Квітки зеленувато-жовті, зібрані у волоті суцвіття завдовжки до 8 см, без запаху. Цвіте в травні. Плоди – оранжево-червоні ягоди, зібрані в щільні грона, неїстівні, дозрівають у червні – липні.

Природно поширена майже по всій лісовій зоні Європи, Сибіру. В Україні в дикорослому стані є в Західному Поліссі, Прикарпатті, Карпатах, іноді на Правобережжі. До родючості ґрунту менш вибаглива, ніж бузина чорна. На родючих, пухких достатньо вологих ґрунтах росте швидко. Може рости на бідних, піщаних але достатньо вологих ґрунтах. Тіньовитривала, недостатньо посухостійка, добре витримує міські умови.

Декоративні форми: за ростом – карликова, компактна; за будовою та забарвленням листя – периста (листки глибоко

вирізани, під час розпускання пурпурові), розрізана, птахоподібна, тонколиста, перисто-золотиста, пурпурова, жовтувата.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, узлісь, підліска в лісопарках у I, II, III районах.

Рід Калина — *Viburnum* L.

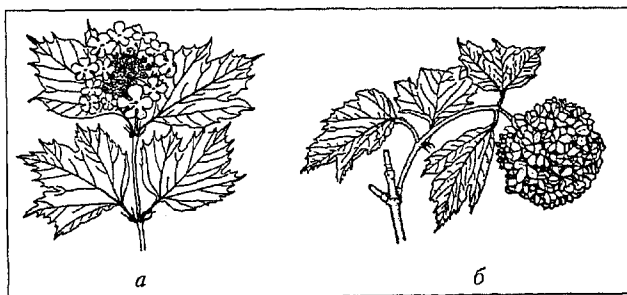
Листопадний, густогіллястий кущ або дерево з простими, цілими чи лопатевими листками. Квітки білі, кремові, рожеві, зібрані в щиткоподібні волоті. Плід — соковита ягодоподібна або суха кістянка з однією насінниною. Розмножують насінням, кореневими паростками, відсадками, живцями. Рід об'єднує близько 200 видів, в Україні 2 дикорослих види.

143. Калина звичайна — *Viburnum opulus* L. Листопадний, густогіллястий кущ до 4 м заввишки з кулястою кроною. Листки прості, широкоовальні, яскраво-зелені, восени багряно-червоні. Квітки дрібні, білі, зібрані в зонтики, по краю яких розташовуються крупніші, білі, п'ятилопатеві, безплідні квітки. Плід — ягодоподібна, соковита, яскраво-червона, їстівна кістянка, дозріває у вересні — жовтні (мал. 91).

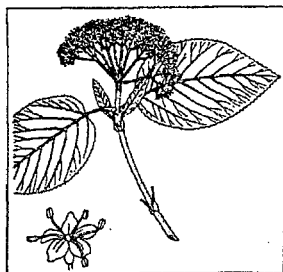
Природно поширена майже по всій Європі, на півдні Сибіру та в Середній Азії. В Україні росте повсюди на вологих луках, на берегах річок та озер. Культивується як плодова і декоративна рослина. Росте швидко, вологолюбна, потребує родючих ґрунтів, але може рости і на сухих суглинках. Добре витримує міські умови. Тіньовитривала, але краще росте на освітлених місцях. Морозостійка. Довговічна.

Декоративні форми: за ростом — низька; за будовою квіток — стерильна (буль-де-неж); за забарвленням листя і плодів — пістрява, жовтоплідна.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок на передньому плані та узлісь, живих огорож, підліска в I, II, III районах та у вологих місцях IV, V районів.

Мал. 91. Калина звичайна:
а — типова форма; б — буль-де-неж

Мал. 92. Калина
гордовина

144. Калина гордовина — *Viburnum lantana* L. Кущ до 5 м заввишки, молоді пагони повстисті. Листки яйцеподібні, на верхівці загострені, основа серцеподібна, по краю зубчасті, зверху темно-зелені, знизу сіро-зелені, повстисті, 6—12 см завдовжки. Квітки зібрані в зонтики на верхівці пагонів, дрібні, білі, з'являються в травні — червні. Плоди — овальні, сплюснуті кістянки, під час достигання червоніють, дозрілі в липні — серпні чорні, не їстівні (мал. 92).

Природно поширена в Західній Європі, на Кавказі. В Україні росте на Правобережжі, в Криму. Морозо- і посухостійка, тіньовитривала. Витримує деяке засолення ґрунту та добре витримує міські умови.

Декоративні форми: пістряволиста (жовто-пістряві листки) та зморшкувата (з великими зморшкуватими листками і дещо більшими суцвіттями).

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, узлісь, живих огорож, підліска в усіх дендродекоративних районах країни.

Рід Жимолость — *Lonicera* L.

Листопадні, іноді напіввічнозелені та вічнозелені кущі або ліани з простими, супротивними цілокраїми листками. Квітки по 2 шт. знаходяться в пазухах листків. Плід — ягода чорного, білого, жовтого, оранжевого, рожевого, червоного, синього кольору. Розмножують жимолость насінням, відсадками, кореневими паростками. Рід Жимолость об'єднує понад 200 видів, поширених у Північній півкулі. В Україні 3 дикорослих види.

145. Жимолость каприфоль, козяча — *Lonicera caprifolium* L. Великий кущ з стеблами завдовжки до 3 м. Листки круглі, шкірясті, широкоеліптичні, сизо-зелені, 4—10 см завдовжки, на верхівці пагонів зростаються своїми основами. Квітки білі, жовтувато-білі, іноді з пурпуровим відтінком, пахучі. Цвіте в травні — червні. Плоди — оранжево-червоні ягоди, дозрівають у серпні — вересні (мал. 93).

Природно поширена в Середній і Південній Європі, Малій Азії. Росте досить швидко, зимостійка, витримує напівтінь, але краще цвіте на освітлених місцях та глибоких, родючих, свіжих ґрунтах. Димостійка. Доживає до 50 років.

Декоративні форми: за забарвленням квіток — біла (рання), червопокольорова (малоквіткова).

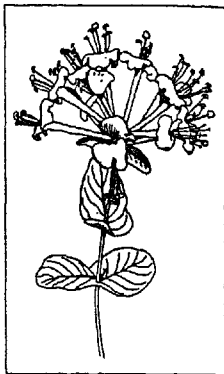
Рекомендується для вертикального озеленення невисоких стін, альтанок, трельажів у I, II, III районах та в умовах поливу IV району.

146. Жимолость татарська — *Lonicera tatarica* L. Кущ заввишки до 4 м з видовжено-яйцеподібними, зеленими зверху і сизими знизу листками з гострою верхівкою і слабкосерцеподібною основою. Квітки білі, рожеві, червоні, з'являються в травні — червні. Ягоди кулясті, по 2 шт. зростаються між собою, яскраво-червоні, гіркі, досягають у липні — серпні.

Природно поширена в європейській частині Росії (від Казані до Заволжжя), на півдні Уралу, Західного і Східного Сибіру, в горах Середньої Азії. Широко культивується в Україні. Морозо- та посухостійка, світлолюбна, до родючості ґрунту не вибаглива, може рости на змитих глинистих, сухих і засолених ґрунтах. Починає цвісти в 3—4 річному віці.

Декоративні форми: за кольором і розміром квіток — біла, велико- та червоноквіткова (сибірська), яскраво-червона; за будовою листя — широко- (квітки великі рожеві) та вузьколиста (квітки яскраво рожеві); за кольором плодів — жовта; за розмірами — карликова.

Рекомендується для створення живих огорож, груп, узлісь, підліска в насадженнях з дрібнолистих видів у всіх районах країни.

Мал. 93. Жимолость каприфоль

Рід Вейгела — *Weigela* Thunb.

Листопадні куці із супротивними, по краю пилчастими листками. Квітки поодинокі або зібрані по кілька в пазушні щитки, білі, рожеві, жовті. Плід — коробочка з численними насіннями. Розмножують насінням, живцями. Рід об'єднує 15 видів, поширених у Східній Азії та Північній Америці.

147. Вейгела квітуча — *Weigela florida* (S. et G.) A. DC. Кущ заввишки до 2 м з розлогою кроною, еліптичними або яйцеподібно-видовженими, простими, супротивно розташованими листками. Квітки до 3 см у діаметрі, яскраво-рожеві. Цвіте рясно в травні — червні. Плоди — коробочки, дозрівають у вересні.

Природно поширена на півдні Далекого Сходу, в Північному Китаї та в Кореї. Культивується в Україні. Росте швидко, потребує родючих, свіжих ґрунтів. Морозостійка. У посушливих районах потребує регулярних поливів. Росте у міських умовах.

Декоративні форми: за забарвленням квіток — біла, темно-рожева; за забарвленням листя — пістрява; за розмірами листя — прекрасна.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, чистих груп та узлісь у Ia, Ib, II, III та за умов поливу в IV районах.

Рід Сніжноягідник — *Symphoricarpus* Juss.

Листопадні кущі з прямими або розлогими гілками, протистими, округло-овальними, супротивними листками. Квітки дрібні, зібрані в пазушні або верхівкові китиці та верхівкові колоски. Плід — соковита, несправжня ягода. Розмножують насінням, паростками, живцями. Рід об'єднує до 15 видів, поширених у Північній Америці.

Мал. 94.
Сніжноягідник
білий

148. Сніжноягідник білий — *Symphoricarpus albus* (L.) Blake. Куц заввишки до 2 м з кулястою густогіллястою кроною, тонкими пагонами. Листки овальні або еліптично-видовжені, до 2,5 см завдовжки, зверху темно-зелені, знизу сізії. Квітки рожевуваті, 0,6 см в діаметрі, зібрані у верхівкові китиці або колоски завдовжки 1–3 см, цвітуть у червні — серпні. Плоди кулясті, до 1 см в діаметрі, білі, досягають у вересні — жовтні, довго не опадають, чим привертають до себе увагу (мал. 94).

Природно росте в Північній Америці. Часто трапляється в садах і парках України. Росте швидко, до родючості ґрунту не вибагливий. Витримує сухість ґрунту і повітря, стійкий проти забруднення повітря димом і газами. Крім того, витримує деяке засолення ґрунту, добре росте на ущільнених ґрунтах та на ґрунтах з домішками будівельного сміття і вапна. Зимостійкий, тіньовитривалий.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь та підліска в негустих насадженнях у всіх районах країни.

РОДИНА КИРКАЗОНОВІ —
ARISTOLOCHACEAE BLUME.

Рід Аристолохія, кирказон — *Aristolohia* L.

Листопадні або вічнозелені кущі та трави з серцеподібними, цілокрайми, рідко лопатевими листками. Квітки пазушні, симетричні, трубочкоподібні. Плід — коробочка, розділена на 6 ступок. Розмножують насінням і відсадками. Рід об'єднує близько 180 видів, поширених у тропічному і помірному кліматі обох півкуль.

149. Аристолохія великолиста, хвилівник великолистий — *Aristolochia macrophylla* Lam. Деревоподібна ліана завдовжки до 12 м з голими зеленими пагонами. Листки великі, до 30 см завдовжки, серцеподібні, зверху темно-зелені, голі, знизу світліші. Чашечка квітки завдовжки до 3 см, трубчаста, жовто-зелена, на верхівці коричнево-пурпурова, подібна до саксофона, з'являється в травні. Плоди — коробочки завдовжки 6—8 см, дозрівають у вересні.

Природно поширена в Північній Америці. Культивується в Україні. Росте швидко. Віддає перевагу родючому, достатньо зволоженому ґрунту. Посуху та сухі вітри витримує незадовільно. Може рости в затінених місцях. Досить зимостійка.

Прекрасний вид для вертикального озеленення стін, альтанок, колон, старих дерев, пергол у Іа, Ів, ШІб районах.

РОДИНА БЕРЕЗОВІ — BETULACEAE S.F.GRAY.

Рід Граб — *Carpinus* L.

Листопадні дерева і кущі з простими, черговими листками. Чоловічі квітки зібрані в бічні сережки, а жіночі — у верхівкові. Плід — одногніздий горішок з трилопатевою або цілою обгорткою. Розмножують насінням, щепленням, утворює паростки. Рід об'єднує до 50 видів, поширених у помірно теплому кліматі Східної Азії, Північної Америки, Європи. В Україні 2 дикорослих види.

150. Граб звичайний — *Carpinus betulus* L. Дерево заввишки 20—25 м з яйцеподібною, а на відкритих місцях розлогою кроною. Стовбур дещо скручений, ребристий, кора темно-сіра, довго не розтріскується. Листки видовжено-овальні, загострені, 5—15 см завдовжки, зверху темно-зелені, знизу світліші, по краю двічіпилчасті. Тичинкові сережки завдовжки 4—6 см, жіночі — 7—15 см. Цвіте в травні — червні. Плоди — горішки з трилопатевою обгорткою, зелені, а після досягання у вересні — жовті буро-жовті (мал. 95).

Мал. 95. Граб звичайний

Природно поширений у західних районах Білорусі південніше Мінська, Могильова, в Прибалтиці та Західному Поліссі, в Лісостепу України, острівцями трапляється на Донбасі, Дніпропетровщині, в гірській частині Криму та Кавказу. Відносно теплолюбний, тіньовитривалий. До родючості ґрунту вибагливий, віддає перевагу свіжим, багатим на гумус ґрунтам. Добре витримує міські умови та стриження. Доживає до 150, іноді до 250 років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, колоноподіб-

на, повисла; за будовою листя — вирізна, дуболиста; за кольором листя — пурпурова.

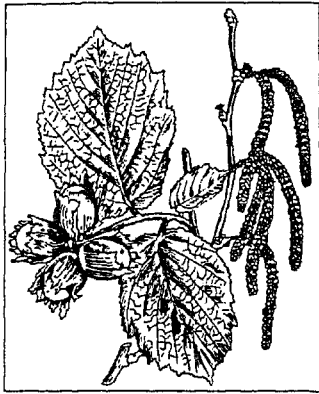
Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, живих огорож, різних стрижених фігур, високих щільних стін, другого ярусу в насадженнях лісопарків у Ia, Ib, II, III та на півночі в IV районах.

Рід Ліщина — *Corylus L.*

Листопадні кущі, іноді дерева з черговими, простими, широкоовальними, найчастіше двічізубчастими листками. Чоловічі квітки зібрані в сережки, жіночі сидять попарно. Плід — одногніздий горішок, оточений листоподібною обгорткою. Розмножують насінням, відсадками, щепленням. Рід об'єднує близько 20 видів, поширених у помірному кліматі Європи, Східної Азії, Північної Америки. В Україні один дикорослий вид.

151. Ліщина звичайна — *Corylus avellana L.* Кущ або дерево заввишки до 8 м з овальною, розлогою кроною, гладенькою сірою або бурою корою. Листки широкоовальні, овальні, округлі, яйцеподібні, оберненояйцеподібні, 6—12 см завдовжки та 5—10 см завширшки, по краю двічізубчасті, зверху темно-зелені, знизу світліші. Тичинкові сережки завдовжки 3—5 (8) см, зібрані по 2—4 шт. в пучки, повислі. Жіночі квітки по 3—4 шт. заховані в бруньках, зацвітають у березні — квітні. Горішок округлий, довгастий, із широколопатевою мисочкою, досягає у вересні — жовтні (мал. 96).

Природно поширена майже по всій Європі, крім Крайньої Півночі, в Малій Азії. В дубово-широколистяних лісах України утворює підлісок. У молодому віці росте повільно, потім ріст прискорюється. Тіньовитривала, морозостійка, вибагли-

Мал. 96. Ліщина
звичайна

Мал. 97. Ліщина
деревоподібна

ва до родючості і вологості ґрунту, але не витримує заболочення. Живе до 90 років.

Декоративні форми: за забарвленням листя — біло-пістрява, золотиста, золотистооблямована, темно-пурпурова; за будовою листків — розсічена (кропиволиста), дуболиста; за будовою крони — повисла.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, невеликих груп, підліска, узлісь, закріплення схилів, ярів у Іа, Ів, ІІ, ІІІ та частково у ІVа, ІVв районах.

152. Ліщина деревоподібна, ведмежий горіх — *Corylus colurna* L. Дерево заввишки до 25 м, стовбур до 0,8 м в діаметрі. Крона у молодих рослин струнка, пірамідальна, пізніше стає широкою, розлогою. Стовбур стрункий, з білувато-сірою розтрісканою корою, яка відокремлюється пластинками. Молоді пагони буро-жовті, гілки з сірою корковою корою. Листки 6—12 см завдовжки і 4—8 см завширшки, оберненояйцеподібні або широкоовальні, по краю двічізубчасті. Тичинкові квітки зібрані в сережки завдовжки 6—8 см, жіночі — в пучки, захищені в бруньках, цвіте в березні — квітні. Плоди скупчені по 3—8 шт., обгортка широко розкрита, довша за горіх, дозрівають у вересні — жовтні (мал. 97).

Природно поширена на Кавказі, Балканському півострові та в Малій Азії. Культивується в Україні. Тіньовитривала, досить морозо- та посухостійка. Краще росте на глибоких, родючих свіжих ґрунтах. Доживає до 200 років.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, алейних і вуличних насаджень у Іа, Ів, ІІІ, ІVа районах та в північній частині ІVа, ІVб районів.

Рід Береза — *Betula L.*

Листопадні дерева і кущі з простими, яйцеподібними, по краю пилчастими, зубчастими, лопатевими листками. Квітки зібрані в сережки. Плід — однонасінний, плоский, сплюснутий горішок. Розмножують насінням, щепленням. Рід об'єднує близько 120 видів, поширених у Північній півкулі. В Україні 4 дикорослі види.

153. Береза повисла — *Betula pendula Roth.* Дерево заввишки до 25 м з ажурною, неправильнойцеподібною кроною, повислими гілками. Кора біла, у молодих рослин гладенька, з віком у нижній частині розтріскується, стає майже чорною. На

Мал. 98. Береза повисла

нерозтрісканій частині стовбура відокремлюється тонкими поперечними пластинками — березовим лубом. Пагони голі, покриті смолистими бородавками. Листки трикутно-ромбічні, яйцеподібні, по краю двічигострозубчасті, завдовжки 3—7 см, у молодому віці світло-зелені, липкі, пізніше темно-зелені. Квітки зібрані в сережки, з'являються в травні. Плоди дозрівають у липні — серпні, після чого розсіпаються.

Природно поширена майже по всій Європі, в Західному Сибіру, на Алтаї. Належить до найсвітлолюбніших деревних видів, зимо- і посухостійка, невибаглива до ґрунтових умов. Може рости на болотах, змитих ґрунтах, пісках, супісках, суглинках, чорноземах, гравій-

но-кам'янистих ґрунтах, але погано витримує засолені та дуже пісні піщані ґрунти. Не дуже стійка проти забруднення повітря димом і газами. Недовговічна, доживає до 80—100 років.

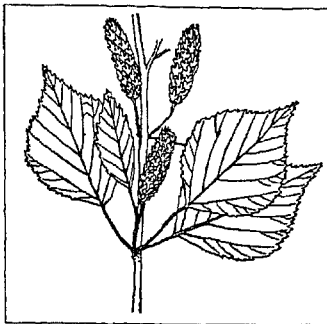
Декоративні форми: за будовою крони — звичайна, пірамідальна, траурна (вертикально опущені вниз гілки), Юнга (правильна, повисла крона); за забарвленням листя — пурпурова; за будовою деревини — карельська. Особливо декоративна в насадженнях поруч з темнохвойними породами.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, алей, гаїв, обсадження водойм у Ia, Ib, II, III районах та частково в IV і V районах.

154. Береза даурська — *Betula dahurica Pall.* Дерево заввишки до 20 м. Гілки косо спрямовані вверх. Кора темно-

бура, коричнева, відстає великими шматками, які у вигляді бурого лахміття довго тримаються на дереві та надають йому оригінального вигляду. Пагони рожевуваті, червонувато-коричневі. Листки овальні, яйцеподібні, загострені, по краю неправильнозубчасті, завдовжки 3—6 см. Сережки видовжено-циліндричні, спрямовані вгору. Горішок найчастіше овальний, дозріває у вересні — жовтні.

Мал. 99. Береза плосколиста

Природно поширена в Східному Сибіру, на Далекому Сході, в Північному Китаї, де росте у заплавах річок, на піщаних виносах та на сухих гірських схилах, у рідколіссях та на узліссях. Холодостійка, світлолюбна, не витримує заболочених ґрунтів.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок на добре освітлених місцях у I—III районах.

155. Береза плосколиста — *Betula platyphylla* Sukacz.

Дерево заввишки до 27 м і діаметром до 60 см з рівним повнодеревним стовбуром, укритим тонкою, білою, гладенькою корою, яка розтріскується на старих деревах лише внизу стовбура. Крона овальна, яйцеподібна. Гілки темно-бурі. Листки широкояйцеподібні або яйцеподібно-трикутні, 5—7 см завдовжки і 3—6 см завширшки, з прямою або округлою основою, гострою верхівкою, по краю нерівнопилчасті. Плоди дозрівають у серпні — вересні (мал. 99).

Природно поширена по басейну р. Амур, у Східному Сибіру. Росте як домішка у хвойних, хвойно-широколистяних лісах, рідко створює чисті фітоценози. Зимостійка. Вважається вікариантом берези повислої, з якою має подібні біоекологічні особливості. В Україні іноді трапляється в декоративних насадженнях, але найчастіше в ботанічних садах і дендропарках. Для садово-паркового будівництва цікава своїм білим стовбуром упродовж усього життя.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, світлих алей, використання у лісопарках як супутника інших видів у I—III районах.

Рід Вільха — *Alnus* Gaertn.

Листопадні дерева та куці з простими, черговими, округлими, цілокрайми, зубчастими або лопатево-зубчастими листками. Квітки роздільностатеві, рослини однодомні. Чоловічі квітки

Мал. 100. Вільха клейка

зібрані в сережки, жіночі — в щитко-подібні колоски. Плід — однонасінний, плоский горішок, бурого кольору. Розмножують насінням, щепленням, паростками від пенька та кореневими паростками. Рід об'єднує близько 30 видів, поширених у Північній і частково у Південній півкулях. В Україні 3 дикорослих види.

156. Вільха клейка, чорна — *Alnus glutinosa* (L.) Gaertn. Дерево заввишки до 30 (35) м з видовжено-яйцеподібною кроною і рідким

гілкуванням. Кора стовбура темно-коричнева, рано розтріскується. Листки округлі, з виїмкою на верхівці, яскраво-зелені, клейкі, влітку темно-зелені, блискучі, восени опадають пізно, часто не змінюючи забарвлення. Цвіте в березні — квітні, майже одночасно з розпусканням листя. Шишечки до 2 см завдовжки, дозрівають у вересні — жовтні (мал. 100).

Природно поширена майже по всій Європі в річкових заплавах і на вологих рівнинах. Трапляється в Західному Сибіру, Казахстані, Малій Азії, Північній Африці. Росте швидко. Віддає перевагу глибоким, родючим, із надмірним, але не застійним зволоженням ґрунтам. Світлолюбна. У посушливих умовах не росте. Доживає до 80 — 100 років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна; за будовою і розмірами листя — розрізанолиста, царська (дрібне, глибоко розрізане листя), вирізна (листя мале, глибоколопатеве), дубо- та горбинолиста; за забарвленням листя — червоножилкова, золотиста.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, алей та обсаджування водойм у відповідних умовах у всіх районах країни.

157. Вільха сіра — *Alnus incana* (L.) Moench. Дерево заввишки до 15 (20) м з вузькою яйцеподібною кроною. Кора гладенька, сіра, у старих дерев тріщинувата. Пагони та бруньки на стеблах, опушені, яйцеподібні. Листки завдовжки до 10 (12) см, овально-ланцетні, овальні, видовжено-яйцеподібні, біля основи клиноподібні, на верхівці загострені, по краю двічіпилчасті, зверху голі або опушені, знизу сірі, опушені. Тичинкові сережки зібрані по 3—5 шт., майже сидячі. Шишечки зібрані по 4—8 шт., овальні, до 1,5 см завдовжки. Горішок з вузьким крилом, дозріває в серпні — жовтні (мал. 101).

Природно поширена майже по всій Європі, в Західному Сибіру. В Україні трапляється на Поліссі та в Лісостепу, але

найчастіше на Прикарпатті та в Карпатах, де займає переважно північні й західні схили, місця вздовж річок, гірських потоків, а на вирубах іноді утворює чагарники. Доживає до 60 років. Має поверхневу кореневу систему. Порівняно з вільхою чорною росте швидше, більш морозостійка та більш світлолюбна, краще витримує заболочення із застійною водою. Найкращими для вільхи сірої є місця на краю боліт та вологі суглинки, хоча росте і на досить сухих ґрунтах.

Декоративні форми: за забарвленням листя — голуба, золотиста, яскраво-червона, перисто-надрізана; за будовою крони — виродлива (зі сплюснутими, сланкими гілками), повисла, пірамідальна.

Рекомендується для закріплення берегів річок, схилів, створення узлісь, груп та підліска в негустих лісопарках та живих формованих огорож у I—III районах.

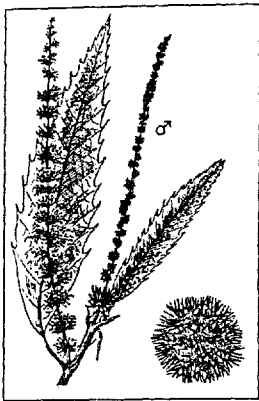
Мал. 101. Вільха сіра

РОДИНА БУКОВІ — FAGACEAE A.B.R.

Рід Каштан — *Castanea* Mill.

Листопадні дерева та кущі з простими, черговими видовжено-овальними, загостреними, по краях грубозубчастими листками. Чоловічі квітки дрібні, зібрані у довгі прямостоячі колоски, жіночі — по 3 шт. в одній обгортці. Плоди — горіхи, по 1—3 шт. в одній обгортці, вкритій колючками. У роду налічується 14 видів, поширених у Європі, Китаї, Японії, Північній Америці.

158. Каштан істівний — *Castanea sativa* Mill. Дерево заввишки до 35 (40) м з прямим стовбуром та овальною кроною. Кора до 25 років гладенька, пізніше тріщинувата, темно-коричнева. Листя велике, 8—25 см завдовжки, видовжено-яйцеподібно-ланцетне, зверху шилоподібне, загострене. Молоде листя червонувате, знизу опушене, пізніше жовтуватого-темно-зелене, восени перед листопадом яскраво-жовте. Чоловічі квітки, зібрані в прямостоячі густі колоски завдовжки 10—35 см, жовтуваті, а жіночі — в малоквіткові колосоподібні суцвіття, зеленуваті, малопомітні. Цвіте в червні — липні. Плоди — великі горіхи в шкірястих, колючих обгортках, дозрівають у жовтні — листопаді, деякий час можуть залишатися на дереві після листопаду (мал. 102).

Мал. 102. Каштан істівний

Природно поширений на Кавказі, в Середземномор'ї, причорноморській частині Малої Азії. Зрідка культивується в південно-західній частині України. Краще росте на кислих бурих лісових суглинках. Теплолюбний. Добре розвивається на глибоких, родючих, вологих ґрунтах, засухи не витримує. Може рости на кам'янистих неродючих ґрунтах, однак не росте на важких і мокрих ґрунтах. Погано витримує великий уміст у ґрунті вапна. Добре витримує пересаджування та обрізування. Доживає до 200—300 (500) років. Часто уражується гниллю.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна; за будовою листя — різно- та круглолиста; за забарвленням листя — золотисто-плямиста, сріблясто-пістрява, золотисто- та сріблястооблямована, пурпурова, гола.

Зимостійкі форми рекомендуються для створення поодиноких посадок, ґрун та гаїв у Іа, ІІа, ІІб районах.

Рід Дуб — *Quercus* L.

Листопадні або вічнозелені дерева, іноді кущі з черговими, зубчастими, лопатевими, цілокрайми, спіральньо розміщеними листками. Чоловічі квітки зібрані у звисаючі сережки, жіночі — поодинокі або по кілька сидять на довгому квітконосі. Плід — жолудь, який виглядає з мисочки. Розмножується жолудями, щепленням, зеленими живцями. Рід об'єднує близько 600 видів, поширених у помірному і субтропічному поясах Північної півкулі. В Україні 3 дикорослих види.

159. Дуб звичайний, черешчатий — *Quercus robur* L. Дерево заввишки до 40 (50) м із розлогою, рідкою кроною. Стовбур до 1,5 м в діаметрі, прямий, кора товста, у старих дерев тріщинувата, буро-сіра. На відкритих місцях крона шатроподібна і починається низько над землею. Листки шкірясті, оберненойцеподібні, завдовжки до 15 см, зверху темно-зелені, блискучі, восени жовто-бурі. Чоловічі квітки зібрані в сережки завдовжки 3—6 см, жіночі — по 2—3 шт., з'являються в травні на молодих пагонах. Плід — жолудь із мисочкою, яка його охоплює на 1/3 довжини, дозріває у вересні — жовтні.

Природно поширений у Європі. На півночі заходить до Санкт-Петербурга, на сході — до Уралу, на півдні — до Черно-

го моря. Відносно морозостійкий, досить світлолюбний, затінення верхівки витримує лише у віці до п'яти років. Роста повільно, найбільший приріст у висоту спостерігається у віці до 20 років. Найкраще розвивається на глибоких, родючих ґрунтах, але може рости і на сухих кам'янистих, вапнякових, піщаних, сухих степових, світло-каштанових, супіщаних ґрунтах і ґрунтах з деяким засоленням. Незадовільно росте на солонцях та солончаках, де недовговічний. Надмірного зволоження не витримує навіть 20 діб. Посухо- і жаростійкий. Доживає до 1000—1500 років.

Мал. 103. Дуб звичайний

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла, куляста; за будовою листя — цілокрая, різно- та папоротелиста, гребінчаста, ложкоподібна, розсічено-ложкоподібна, трилопатева кучерява; за забарвленням листя — багряниста, темно-пурпурова, біло-пістрява, копкордія (золотисто-жовта), білооблямована, золотисто-пістрява, мармурова, триколірна.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, алей, гаїв, масивів у відповідних умовах у всіх районах країни.

160. Дуб червоний — *Quercus rubra L.* Листопадне, струнке дерево заввишки 25 (30) м з густою кулястою короною. Гілки великі, косо спрямовані вгору або відходять майже перпендикулярно до стовбура. Кора стовбура сіра, тонка, у старих дерев потріскана. Листки оберненоїцеподібні, із загостреними лопатями, до 25 см завдовжки, зверху темно-зелені, блискучі, знизу світло-зелені, восени яскраво-червоні. Цвіте у травні. Плоди — жолуді, кулясті або яйцеподібні, коричневі, 1—1,5 см завдовжки, на 1/3 довжини оточені мисочкою, дозрівають у вересні.

Природно поширений на сході Північної Америки. Широко культивується в Україні. Роста швидко. Відносно морозостійкий, але на стовбурах іноді з'являються морозобойни, посередньо тіньовитривалий, до родючості ґрунту не дуже вибагливий. Найкращі для його вирощування ґрунти — чорноземні супіски та лісові суглинки. Вибагливий до вологості ґрунту. Стійкий проти попелюхи або борошнистої роси. Добре витримує пересаджування.

Декоративна форма: за забарвленням листя — золотиста.

Рекомендується для створення поодиноких, рядових посадок на бульварах і вулицях, алей, груп, невеликих масивів у

садах і парках у відповідних умовах Іа, Іб, ІІ, ІІІ та частково ІV районах.

161. Дуб каштанолістий — *Quercus castaneifolia* С.А.М
Дерево заввишки 25 (30) м. На відкритих місцях крона шатроподібна. Стовбур гладенький, сірий у молодих дерев та глибокопоздовжньоотріщинуватий у старих. Листки видовжено-еліптичні, шкірясті, 10—18 см завдовжки, нагадують листя каштана їстівного. Жолуді великі, майже сидячі, 2—3 см завдовжки, досягають у вересні — жовтні.

Природно поширений у Ленкорані та в Північному Ірані, де піднімається в гори до висоти 1800 м над рівнем моря. Відносно морозостійкий, але в умовах Києва на стовбурах бувають морозобоїни, недостатньо посухостійкий, мезофіт, мезотроф. У молодому віці в Україні за сприятливих умов росте швидше, ніж дуб черешчатий.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок та алей у Іа, Ів, ІІа, ІІб, ІVа, Vв районах.

Рід Бук — *Fagus* L.

Досить великі листопадні дерева. Стовбур сірий, світло-сірий, кора тонка, гладенька. Листки прості, чергові, яйцеподібно-еліптичні, цілокраї або зубчасті з війками по краю. Чоловічі квітки зібрані у головчасті суцвіття, жіночі — по 2—3 шт. в чотирилопатевої мисочці. Плоди — тригранні горішки, вкриті щетинистими придатками, дозрівають восени. Розмножують насінням, відсадками, зеленими живцями, щепленням. Рід налічує 10 видів, поширених у помірному та помірно теплому кліматі Північної півкулі. В Україні 3 дикорослих види.

162. Бук європейський, лісовий — *Fagus sylvatica* L.
Дерево заввишки до 40 (50) м з могутньою, широкоокруглою на відкритих місцях кроною. Стовбур укритий гладенькою світло-сірою корою, на пагонах кора червонувато-бура. Листки овальні, до 10 см завдовжки, цілокраї, край хвилястий із волосиками, зверху темно-зелені, блискучі, знизу світліші, восени жовтіють, а потім стають червонувато-бурими. Квітки дрібні, малопомітні, з'являються у квітні — травні. Плоди великі, мисочка до 1,5 см завдовжки із шилоподібними поодинокими придатками. Горішок тригранний, завдовжки 1—1,6 см, дозріває у вересні — жовтні (мал. 104).

Природно поширений у Середній і Західній Європі. В Україні у дикорослому стані є на Прикарпатті, в Карпатах і Криму. Росте повільно, тіньовитривалий, теплолюбний, вибагливий до вологості повітря, погано витримує засуху. Крайше росте на ґрунтах з домішками вапна, віддає перевагу свіжим

і навіть вологим, але не заболоченим ґрунтам. Може рости на м'яких кам'янистих ґрунтах. Добре витримує стрижіння. Доживає до 500 років, однак старі дерева часто уражаються серцевиною гниллю.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла; за будовою крони і обрисами листя — гребінчаста, звивиста; за будовою листя — хвиляста, увігнута; за будовою і розмірами листя — дуболиста, великозубчаста, кругло-розрізано- (ланцетна), папороте- та широколиста; за будовою крони і забарвленням листя — пурпура повисла, золотиста повисла; за будовою і забарвленням листя — Рогана (пурпурове перистолопатева), Ансорга (пурпурове надрізане), великолиста пурпура; за забарвленням листя — біло-пістрява, мармурово-падубна, золотиста, сербська золотиста, золотисто-облямована, жовто-пістрява, смугаста, темно-пурпура, рожево-облямована, триколірна.

Рекомендується для обсаджень водойм, створення поодиноких, алеїчних посадок, невеликих груп, контрастних груп з іншими видами дерев, масивів у великих парках і лісопарках I, II, IIIа, IIIб, Vб районів.

РОДИНА ГОРІХОВІ — JUGLANDACEAE A. RICH. EX KUNTH.

Листопадні дерева, іноді кущі з великими непарноперистими черговими листками. Чоловічі квітки зібрані в багатоквіткові довгі сережки, жіночі — поодинокі або по кілька на кінцях цьогорічних пагонів. Плід — несправжня кістянка (горіх), вкрита зеленою оболонкою.

Рід Горіх — *Juglans* L.

Великі дерева з розлогою короною. Листки великі, непарноперисті, чергові. Чоловічі квітки зібрані в сережки, а жіночі поодинокі або зібрані по 2—3 шт., знаходяться на верхівках пагонів. Плід — горіхоподібна, безкрила кістянка з м'ясисто-шкірястим голим або опушеним оплоднем. Розмножують насінням, зеленими живцями, щепленням. Рід об'єднує близько 40 видів, поширених у помірно теплом і субтропічному (рідше в тропічному) кліматах.

163. Горіх волоський, грецький — *Juglans regia* L. Дерево до 30 м заввишки та до 2 м у діаметрі. На відкритих міс-

Мал. 104. Бук
європейський

Мал. 105. Горіх
волоський

цях має дуже широку крону (до 20 м у діаметрі). Стовбур світло-сірий, кора у молодих дерев гладенька, у старих — глибокопоздовжньо-тріщинувата. Листки непарноперисті, складаються з 5—11 листочків, завдовжки 20—40 (75) см, після розтирання мають неприємний запах. Чоловічі квітки зібрані в зелені сережки, які з'являються до розпускання листя, тоді як жіночі з'являються на верхівках молодих пагонів одночасно з розпусканням листя. Плід — їстівна кістянка, оболонка м'ясиста, зелена, після досягання розтріскується.

Природно поширений у Середній Азії, на Балканському півострові, в Ірані, Афганістані, Гімалаях, Китаї, Кореї, Японії. Здавна культивується в Україні. Відносно тьшовитривалий, теплолюбний, має морозостійкі форми, які витримують морози до мінус 25 °С і більше. Витримує сухість повітря та забруднення його пилом, димом, газами, кіптявою промислових підприємств. Найкраще росте на глибоких, родючих, достатньо зволужених ґрунтах з вмістом кальцію. Живе 300—400 років, але старі стовбури дерев часто мають дупла.

Декоративні форми: за будовою крони — повисла; за формою листя — одно-, різно-, вузько-, широко- та ясенелиста; за забарвленням листя — пістрява, смугаста; за будовою суцвіть — нормальна, кистеподібна, Зарубіна (у сережці у верхній частині знаходяться чоловічі, а біля основи — жіночі квітки); за строком цвітіння — рання, пізня. Є також форми за розмірами і формою плодів та міцністю шкаралупи.

Зимостійкі форми і сорти рекомендуються для створення поодиноких посадок, груп, алей, гаїв, вуличних насаджень, обсаджень ставків, тваринницьких ферм у Іа, ІІа, ІІб районах та у вологих місцях ІVа, V районів.

РОДИНА МАСЛИНОВІ — OLEACEAE LINDL.

Рід Ясен — Fraxinus L.

Листопадні дерева зі складними непарноперистими, супротивними листками. Квітки невіразні, часто без оцвіттини, зібрані у великі волоті. Плід — крилата сім'янка з видовже-

по-овальною насінниною. Розмножується насінням, щепленням. Рід об'єднує близько 65 видів, поширених у помірному поясі Північної півкулі. В Україні 5 дикорослих видів.

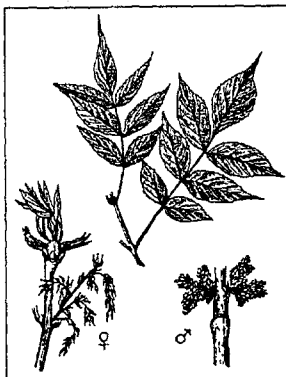
164. Ясен звичайний — *Fraxinus excelsior* L. Дерево до 35 (40) м заввишки і до 1 (1,5) м у діаметрі з розлогою, на відкритих місцях широкоовальною кроною. Кора темно-сіра, у молодих рослин гладенька, у старих — з глибокими поздовжніми і мілкими поперечними тріщинами. Пагони зеленувато-сірі з чорними, темно-бурими бруньками. Листки непарноперисті, мають 5—15, але найчастіше 7—9 сидячих широколанцетних листочків, зверху світло-зелені, знизу світліші. Квітки зібрані в пучки або волоті на вкорочених пагонах, без оцвітини, з'являються до розпускання листя в квітні — травні. Плід — гвинтоподібна крилатка завдовжки 3—5 см, з виїмкою на верхівці. Насіння видовжено-овальне, дозріває восени, але з дерева довго не обпадає.

Природно поширений майже по всій Європі, на півночі досягає Санкт-Петербурга, на півдні — межі поширення лісів, росте у Криму та на Кавказі. Росте швидко, особливо в молодому віці. Вибагливий до родючості ґрунту. На пісних ґрунтах росте погано. У міських умовах на сухих ґрунтах спостерігається суховершинність та відмирання гілок. Недостатньо димо- і газостійкий. Іноді ушкоджується морозами.

Декоративні форми: за будовою крони і ростом — монументальна (майже колоноподібна крона), низька або куляста, повисла; за будовою листя — кучерява, мілковирізнана, різно-та однолиста; за забарвленням листя і пагонів — жовтолиста, золотиста, золотисто-пістрява, золотиста повисла, сріблясто-пістрява; за забарвленням кори — пістрявокора.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, ажурних алей, груп у невеликих масивах, для обсадження доріг між населеними пунктами I, II, III та у вологих місцях IVa, Vb районів.

165. Ясен ланцетолістий, зелений — *Fraxinus lanceolata* Borkh. Дерево заввишки 20 (25) м. Крона на відкритих місцях розлога, неправильна. Листки складні, непарноперисті, завдовжки 5—12 см, мають 5—9 довгастих ланцетних, голих листочків, зверху зелені, блискучі, знизу сірувато-зелені. Плоди — білувато-жовті, світло-жовтуваті, веслоподібні крилатки, довго висять на дереві.

Мал. 106. Ясен ланцетолістий

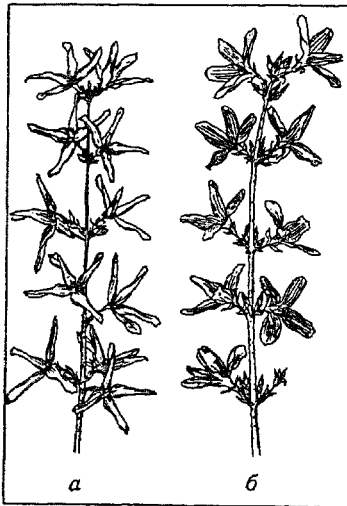
Природно поширений у Північній Америці. В Україні широко культивується в декоративних і лісомеліоративних насадженнях. Росте швидко, не дуже вибагливий до родючості ґрунту, посухо- і морозостійкий. У міських умовах витривалиший і менше ушкоджується шкідниками, ніж інші види ясенів. Стійкий проти забруднення пилом і газами.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, алей, невеликих масивів у парках і лісопарках, обсадження доріг у всіх дендродекоративних районах країни.

Рід Форзиція — *Forsythia* Vahl.

Листопадні кущі з супротивним простим або частково трилопатеvim, по краю зубчастим, цілим листям. Квітки золотисто-жовті, з'являються до розпускання листя. Плід — коробочка з кількома насінинами. Розмножують насінням, живцями, відводками. У роду налічується 8 видів, поширених в Європі та Східній Азії.

166. Форзиція поникла — *Forsythia suspensa* Vahl. Куш заввишки до 2—3 м з дугоподібними, звисаючими, майже чотиригранними гілками. Листки видовжено-яйцеподібні, по краю зубчасті, іноді трилисточкові та трироздільні, 6—10 см завдовжки. Квітки зібрані по 1—3 (6) шт., золотисто-жовті, трубкоцвітини в середині має оранжево-жовті смуги, відгини оцвітини довгі. Цвіте в квітні. Плід — сплюснена, невиразна коробочка, завдовжки 1,5 см. Насіння дозріває у серпні — вересні.

Мал. 107. Форзиція поникла:
а — різновид Форчуна; б — форма строкатолиста

Природно поширена в Китаї. Широко культивується в Україні. Росте швидко, краще розвивається на свіжих родючих ґрунтах із вмістом вапна. Морозостійка, досить посухостійка, витривала в міських умовах.

Декоративні форми: за забарвленням листя — пістрява; за забарвленням стебел — пурпурова; за будовою крони — Форчуна (прямостеблова в молодому віці, а потім із дугоподібними стеблами); за висотою — Зібольда (завишки до 2 м).

Рекомендується для створення поодиноких посадок, не-

ликих груп, широких бордюрів, узлісь, для декорування схилів, ранньої вигонки в усіх дендродекоративних районах країни.

Рід Бузок — *Syringa L.*

Кущі або невеликі дерева з простими, супротивними цілокрайми листками. Квітки зібрані у верхівкові або бічні волоті, чашечка короткотрубчаста, віпочок лійкоподібний з відносно довгою трубкою та чотирма відігнутими лопатями. Плід — двогнізда шкіряста коробочка, яка розкривається двома стулками, на кожній з яких знаходиться дві насінини. Розмножується насінням, щепленням, паростками, відсадками, поділом кущів. Рід об'єднує близько 30 видів, поширених у південній частині Європи, Північно-Східній Азії та в Японії. В Україні 2 дикорослі види.

167. Бузок звичайний — *Syringa vulgaris L.* Великий кущ або невелике дерево заввишки до 6 (8) м. Кора на стовбурах сіра, темно-сіра, пагони жовтувато-сірі, буро-сірі, на верхівці бруньки відсутні, верхні бічні великі, фіолетово-бурі. За формою листки від яйцеподібних до широкояйцеподібних, 5—10 см завдовжки і 3—6 см завширшки. Квітки зібрані у великі, 10—20 см завдовжки, пірамідальні волоті, різного забарвлення — від білого, лілового до фіолетового. Крім того, бувають прості та махрові квітки. Цвіте наприкінці травня (мал. 108). Плід — коробочка завдовжки 1—1,5 см, гладенька, сплюснена, загострена, довго тримається на рослинах, досягає у серпні — вересні.

Природно поширений на Балканах. Давно культивується в Україні. До ґрунту не вибагливий, росте помірно. Морозо- і посухостійкий, але в посушливих районах потребує поливу. Добре росте на пісних піщаних, дещо засолених, з домішками вапна та кам'янистих ґрунтах. Найкраще розвивається і цвіте на родючих глибоких суглинкових ґрунтах. Витримує затінення та міські умови.

Має величезну кількість декоративних сортів за забарвленням, розмірами, будовою, запахом квіток і суцвіть, за формою крони, ростом і розмірами рослин. Це один з найпопулярніших культивованих декоративних деревних видів, сорти якого заслуговують

Мал. 108. Бузок звичайний

Мал. 109. Бузок угорський

на широке використання в садах парках, на присадибних ділянках.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, формованих огорож, узлісь, широкх бордюрів уздовж паркових ріг, для оформлення алей, партерів квітників, закріплення та декоративного схилів у всіх дендропаркових районах країни.

168. Бузок угорський — *Syrja josikaea* Jacq. Кущ заввишки до 5 (9) м, іноді деревце. Кора стовбура темно-сіра, відстає пластівцями. Пагони жовтувато-сірі, булі сірі. Листки яйцеподібні, до 10 см завдовжки і до 6 см завширшки, основа серцеподібна, верхівка загострена. Квітки двоготрубчасті, лілові, зі слабким запахом, зібрані у вузькі, пухлякі волоти, з'являються в червні на 10—15 днів пізніше, ніж у інших видів. Плід — коробочка, завдовжки до 1,5 см, трохи сплюснута, загострена.

Природно поширений на Балканах, трапляється на Закарпатті та в Карпатах. До родючості ґрунту не вибагливий. Росте найчастіше на гірських схилах, серед скал, на узліссях іноді у широколистяних лісах. Швидкокорослий, посухостійкий, витримує міські умови та забруднену повітря газимами.

Декоративні форми: за забарвленням квіток — блідо-рожево-фіолетова.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь, формованих і неформованих огорож у всіх дендропаркових районах країни.

Рід Бирючина — *Ligustrum* L.

Листопадні вічнозелені кущі або невеликі дерева з простими, цілокраїми, супротивними листками. Квіти зібрані в верхівкові суцвіття — волоти. Плід — одно-, двонасінна ягода доподібна кістянка. Розмножують насінням, живцями, поділом куща, кореневими паростками, відсадками. Рід об'єднує близько 50 видів, поширених у Східній Азії.

169. Бирючина звичайна — *Ligustrum vulgare* L. Листопадний, густогіллястий кущ заввишки 3—4 м. У теплі зими на півдні і навіть у середній частині країни на зиму скидає не все листя. Листя видовжено-еліптичне, зверху темно-зеле-

не, блискуче, знизу світле, 3—6 см завдовжки і до 2 см завширшки. Квітки дрібні, білі, дуже пахучі, зібрані в густі стоячі волоти завдовжки до 6 см. Цвіте в травні — червні. Плід — чорна, блискуча, ягодоподібна кістянка, на кущах тримається довго (мал. 110).

Природно поширена в Середній і Південній Європі, Північній Америці, Малій Азії. В Україні в дикорослому стані є в південних і південно-східних районах. У молодому віці росте швидко, потребує родючих ґрунтів, але може рости і на пісних, сухих ґрунтах. Добре росте на ґрунтах з домішкою вапна, витримує незначне засолення. Зимо- і посухостійка, добре витримує міські умови (запорошеність, задимлення, загазованість), обрізування та стриження.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла; за забарвленням листя — сиза, сизобілооблямована, золота, золотисто-пістрява, жовтувата, сріблясто-пістрява; за тривалістю життя листя — вічнозелена; за забарвленням плодів — біло- та жовтоплідна.

Рекомендується для створення живих огорож, узлісь, підліска в негустих насадженнях, для висаджування в садах, парках, скверах, поодиноких і групових посадок та як горщикова культура для внутрішнього озеленення в усіх районах країни.

Мал. 110. Бирючина звичайна

РОДИНА БІГНОНІЄВІ — BIGNONIACEAE PERS.

Рід Катальпа — *Catalpa* Scop.

Листопадні, іноді вічнозелені дерева та кущі з простими цілими або лопатевими листками. Квітки великі, зібрані в кінцеві волоти або китиці. Плід — довга, циліндрична двостулчаста коробочка з численним плоским, опушеним насінням на обох кінцях. Розмножують насінням, кореневими, зеленими живцями, відсадками. Рід об'єднує близько 10 видів, поширених у Північній Америці, Східній Азії.

170. Катальпа красива, чудова — *Catalpa speciosa* Warden. Дерево заввишки до 30 (40) м з густою широкопірамі-

Мал. 111. Катальпа красива

дальною короною і відносно струнким стовбуром із сірою товсто-пластинчастою корою. Листки завдовжки 15—30 см на довгих черешках, яйцеподібно-видовжені, з довгою загостреною, серпоподібно зігнутою верхівкою, зверху зелені, блискучі, гладенькі, знизу ледь опушені. Квітки зібрані у великі, до 30 см завдовжки, широкі волоті, по краю хвилясті, кремово-білі, пелюстки віночка всередині з двома жовтими смужками та численними пурпурово-коричневими крапками, з приємним запахом (мал. 111). Цвіте в червні. Плоди до 30 (40) см завдовжки, повислі, стручкоподібні коробочки, на дереві тримаються до весни.

Природно поширена в Північній Америці. Культивується в Україні у південних районах до лінії Київ — Полтава — Харків. Досить зимо- та відносно посухостійка, потребує достатнього зволоження ґрунту. В міських умовах стійка проти забруднення повітря пилом, димом, газами. На відкритих місцях ушкоджується вітром.

Декоративна форма: за забарвленням листя — порошниста або припудрена.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп на передньому плані, алеїх і вуличних насаджень у Ia, IIIa, IIIб та частково в IIIв, IVa, Va, Vв районах.

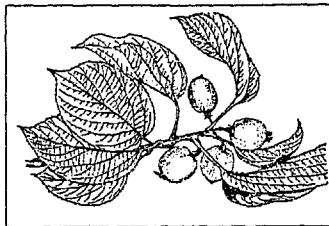
РОДИНА АКТИНІДІЄВИ — ACTINIDIACEAE VAN TIEGH.

Рід Актинідія — *Actinidia* Lindl.

Виткі дерев'яні рослини з простими, по краю цілими або дрібнопилчастими, черговими листками. Квітки середніх розмірів, білі, іноді рожеві, пурпурові або золотисто-жовті. Плід — багатонасінна ягода, у багатьох видів їстівна. Розмножують насінням, живцями, відсадками. Рід об'єднує близько 30 видів, поширених переважно в Центральній і Середній Азії.

171. Актинідія гостра — *Actinidia arguta* (Sieb. et Zucc.) Planch. Витка рослина, стебла якої досягають довжини 30 м і більше та 10 (20) см у діаметрі. Листки видовжено-овальні або широкоеліптичні, з гострою верхівкою і клиноподібною, ледь серцеподібною основою. Квітки зеленувато-білі, до 2 см у діаметрі, без запаху. Цвіте в червні. Плоди кулясті, завдовж-

ки до 2—2,5 см, зеленувато-жовті, соковиті, їстівні, з ароматом ананаса, дозрівають у вересні (мал. 112).

Мал. 112. Актинідія гостра

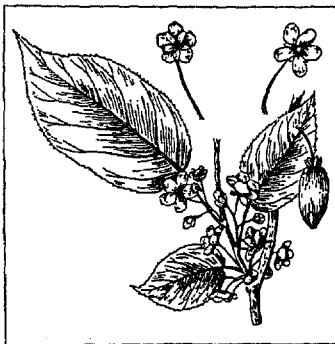
Природно поширена на півдні Далекого Сходу, в Маньчжурії, Кореї, Японії. Культивується в Україні. Росте швидко і краще розвивається на родючих, достатньо зволжених ґрунтах. Посуху витримує погано та не витримує дуже освітлених місць, сухості повітря і ґрунту. Відносно морозостійка, але молоді пагони можуть пошкоджуватися пізніми весняними та ранніми осінніми приморозками. Добре витримує обрізування. Доживає до 100 років.

Дуже поліморфний вид за розмірами та смаковими якостями плодів.

Рекомендується для вертикального озеленення високих дерев, стін, трельяжів, пергол, альтанок у Ia, Ib, IIIa, IIIb районах та в північній частині IVa району.

172. Актинідія коломікта — *Actinidia kolomicta* (Rupr.)

Maxim. Дерев'яниста ліана завдовжки до 7 м з тонкими жовтувато-бурими пагонами. Листки видовжено-яйцеподібні, з гострою верхівкою, завдовжки до 12 (15) см, зелені, краї гострі, двічіпилчасті. В період цвітіння листки, особливо в чоловічих особин, часто набувають пістрявого забарвлення з біло-червоними й біло-рожевими плямами. Квітки білі, до 1,5 см у діаметрі, ароматні. Цвіте в травні — червні. Плоди циліндричної форми, до 2 см завдовжки і до 1 см завширшки, темно-зелені з поздовжніми темними смужками, солодкі, ароматні, дозрівають у серпні — вересні (мал. 113).

Мал. 113. Актинідія коломікта

Природно поширена в південно-східній частині Примор'я і Приамур'я, у південній частині Сахаліну, в Японії, Китаї. Культивується в Україні. Росте повільніше, ніж актинідія гостра, але морозостійкіша. Віддає перевагу родючим і достатньо зволженим ґрунтам, не витримує сухості повітря та ґрунту. Іноді підмерзають однорічні пагони, квітки та листя під час пізніх весняних приморозків. Добре витримує обрізування.

Рекомендується для вертикального озеленення стін, високих дерев, пергод, трельяжів, альтанок у Ia, Ib, IIIa, IIIb районах та в північній частині IVa району.

РОДИНА В'ЯЗОВІ — ULMACEAE MIRB.

Рід В'яз — *Ulmus* L.

Дерева і куці з простими, черговими, переважно нерівнобокими цілими або лопатовими листками. Квітки дрібні, зібрані в пучки, з'являються до розпускання листя. Плоди — горішки, досягають наприкінці весни. Розмножують насінням, щепленням. Рід об'єднує близько 16 видів, поширених у помірному поясі Європи, Азії, Північної Америки. Більшість видів уражується грибом *Giarhium ulmi* (голландська хвороба) і гине. В Україні 8 дикорослих видів.

173. В'яз приземкуватий — *Ulmus pumila* L. Дерево заввишки до 15 м або великий куц з широкояйцеподібною кроною. Кора темно-сіра, глибокотріщинувата. Молоді пагони тонкі, попелясті, з темно-бурими бруньками. Листки шкірясті, еліптичні або лашетні, відносно рівнобічні, 3—6 см завдовжки і 1,5—3 см завширшки. Квітки дрібні, невиразні, з'являються в березні — квітні. Плоди — широкоовальні, нерівнобокі, з горішком у центрі крилатки, дозрівають у травні.

Природно поширений у Забайкаллі, на Далекому Сході, в Північному Китаї та Кореї. Під назвою берест туркестанський широко культивується в Україні, особливо в зоні Степу. Повсюди росте швидко, зимо- і посухостійкий, витривалий у декоративних насадженнях міст, стійкий проти забруднення повітря пилом, димом, проти перегрівання ґрунту. Добре витримує пересаджування та стриження. Один з найстійкіших видів в'язів проти ураження «голландською хворобою».

Декоративна форма: за будовою крони — повисла.

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок, алей, скверів, живих формованих огорож, швидкого озеленення новобудов у III, IV, V районах.

174. В'яз голий, шорсткий — *Ulmus glabra* Huds (*U. scabra*). Дерево заввишки 30 (40) м з могутньою довгастою, закругленою на верхівці кроною. Кора бура, глибокотріщинувата. Пагони темно-бурі, опушені. Листки до 20 см завдовжки і 8—12 см завширшки, видовжено-оберненояйцеподібні або широкоеліптичні, перівнобокі, на верхівці загострені, іноді триверхівкові, по краях великозубчасті, зверху шорсткі, знизу опушені рідко, голі. Квітки зібрані в кулькоподібні суцвіття, пиляки фіолетові, цвіте в квітні. Плід — обернено-

яйцеподібна, яйцеподібна, гола крилатка, горішок зеленуватий, досягає в травні (мал. 114).

Природно поширений у Центральній і Східній Європі в заплавах й плакорних широколистяних та змішаних лісах на родючих свіжих ґрунтах. На сухих і пісних ґрунтах не росте. Погано витримує засолення ґрунту. Тіньовитривалий, морозо- і газостійкий. Добре витримує обрізування та стриження. Живе до 200—300 років, якщо не уражується «голландською хворобою».

Декоративні форми: за ростом і будовою крони — пірамідальна, повисла, Кампердоуна (з округлою кроною, повислими гілками), низька; за розмірами і формою листя — великолиста, кучерява, рогата; за забарвленням листя — жовтувата, жовто-пістрява, пурпурова, темно-пурпурова.

Рекомендується обмежено використовувати для створення поодиноких, групових посадок, невеликих масивів разом з іншими листяними деревами у Ia, Ib, II, III та на півночі IV районів.

175. В'яз гладенький — *Ulmus laevis* Pall. Дерево 25—30 (35) м заввишки і до 1 м в діаметрі із широкоеліптичною кроною, топкими звислими гілками. Кора темно-бура, відокремлюється тонкими пластинками. Листки оберненояйцеподібні або широкоеліптичні, 5—12 см завдовжки і 3—6 см завширшки, із нерівнобічною основою, по краю двічізубчасті, зверху голі, блискучі, знизу опушені. Квітки дрібні, на довгих квіткопіджках, з коричневою оцвітиною, мають 6—8 фіолетових пиляків, цвітуть у квітні. Плоди — крилаті горішки з віями по краю та виїмкою на верхівці крила, дозрівають у травні — червні (мал. 115).

Природно поширений у Середній Європі в широколистяних і змішаних лісах на свіжих багатих ґрунтах. Часто трапляється в декоративних насадженнях паселених місць, але на бідних сухих ґрунтах в умовах вулиць росте погано, швидко з'являється суховершинність та уражується графіозом (Grap-

Мал. 114. В'яз голий

Мал. 115. В'яз гладенький

hipum ulmi). Витримує затоплення до 20 діб та задовільно витримує посуху, досить газостійкий. Живе до 400 років.

Декоративні форми: за забарвленням листя — золотисто-та сріблясто-пістрява, червона; за будовою листя — вирізна, липолиста.

Рекомендується для створення поодиноких, алейних, рядових посадок та груп у Іа, Ів, ІІ, ІІІ районах.

Рід Птелея — *Ptelea* L.

Листопадні кущі або невеликі дерева. Листки чергові, складні. Квітки дрібні, зеленувато-білі, полігамні. Плоди — плоскі, двонасінні крилатки. Розмножують насінням. У роду близько 60 видів, поширених у Північній Америці та Мексиці. В Україні культивується птелея трилиста.

176. Птелея трилиста, в'язова — *Ptelea trifoliata* L. Кущ заввишки 3—5 м, іноді деревце з округлою кроною і гладенькою темно-бурою корою. Листки трійчасті, на довгих черешках,

Мал. 116. Птелея трилиста

листочки яйцеподібні, шкірясті з клиноподібною верхівкою, зверху темно-зелені, знизу матово-зелені, голі, після розтирання ароматні, пахнуть хмелем. Квітки зеленувато-білі, дрібні, до 1 см у діаметрі, зібрані у невеликі зонтикоподібні волоті, зацвітають у червні. Плоди двонасінні крилатки, округлі, сплюснуті, з широким крилом, дозрівають у вересні — жовтні (мал. 116).

Природно поширена у Північній Америці. Часто культивується в Україні. Невибаглива до родючості ґрунтів, росте швидко, морозо- і посухостійка, відносно світлолюбна.

Декоративні форми: за забарвленням листя — золотиста; за будовою і опушенням листя — п'ятилисточкова, пухнаста; за будовою крони — пірамідальна.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, контрастних груп, узлісь, підліска у всіх районах країни.

РОДИНА ТУТОВІ — MORACEAE LINDL.

Рід Шовковиця — *Morus* L.

Листопадні дерева з черговими цілокрайми або глибоколопатовими листками з прилистками. Одно- або дводомні. Квітки роздільностатеві, зібрані у суцвіття. Плід — м'ясис-

тий горішок. Розмножують насінням, відводками, кореневими паростками, живцями. У роду близько 25 видів, поширених у помірно теплому кліматі. В Україні випробувано 3 види.

177. Шовковиця біла — *Morus alba* L. Дерево до 20 (25) м заввишки і до 80 (100) см у діаметрі, іноді кущ, невелике дерево. Стовбур бурий, з жовтуватим відтінком, кора розтріскується. Крона густа, округла, у старих дерев розлога. Листки яйцеподібні, лопатеві, вимчасті, не щорсткі, блискучі, зверху зелені, 5—15 см завдовжки. Плоди до 2,5 см завдовжки, білі, рожеві, фіолетові, солодкі, дозрівають у червні — липні.

Природно поширена в Китаї. Широко культивується в Україні. До родючості ґрунту не вибаглива. Краще росте на пухких ґрунтах — пісках, супісках, суглинках. Посухостійка, відносно солевитривала. Витримує міські умови та засипання піском. Добре витримує пересаджування в молодому віці. Доживає до 200—300 років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла; за формою і розміром листя — великолиста, ложкоподібна, звичайна вузьколиста, розсіченолиста, татарська (низкоросла з дрібними листками); за забарвленням листя — золотиста.

Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, алеї, живих огорож у всіх районах країни.

РОДИНА ВЕРЕСОВІ — ERICACEAE DC.

Рід Рододендрон — *Rhododendron* L.

Вічнозелені та листопадні кущі, іноді дерева, з простими, черговими, цілокраїми листками. Квітки великі, жовті, білі, рожеві. Плід — коробочка, розділена на 5—10 ступок, містить багато дрібного насіння. Розмножують насінням, відсадками, напівздерев'янілими живцями, щепленням, кореневими паростками. Рід об'єднує близько 600 видів, поширених у помірно-му поясі Північної півкулі, у високогірних районах тропічної Азії, Нової Гвінеї, Австралії та в інших регіонах. В Україні 2 дикорослі види.

178. Рододендрон жовтий — *Rhododendron luteum* Sweet. Листопадний кущ заввишки до 3 (4) м з гостроверхівковим довгастим, оберненояйцеподібним, по краю війчастим листям завдовжки 7,5 (10) см. Молоде листя з обох боків м'яко опушене. Квітки зібрані в численні щитки, пахучі, жовті або оранжево-жовті, з віночком у вигляді вузькоциліндричної трубки, розширеної зверху до 5 см. Тичинки, як і стовпчик, довші за віночок (мал. 117). Цвіте до появи листя в квітні —

Мал. 117. Рододендрон жовтий

травні. Плід — гола, борозенчаста, циліндрична коробочка завдовжки до 2,5 см.

Природно поширений на Житомирщині та на Кавказі. Культивується в садах і парках України. Росте відносно швидко. Потребує вологих суглинкових або супіщаних багатих на гумус, нейтральних або кислих ґрунтів. Досить зимостійкий. Витримує напівтінь, краще росте і розвивається на відкритих місцях.

Має гібридні форми з простими і махровими квітками різної форми і різного кольору. Дуже декоративний у період рясного весняного цвітіння завдяки великим пахучим квіткам та восени, коли листя забарвлюється в яскраві оранжево-пурпурові тони.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, узлісь, переднього плану в садах і парках у Іа, Ів, ІІ, ІІІ районах.

РОДИНА ВЕРБОВІ — SALICACEAE LINDL.

Рід Верба — *Salix* L.

Листопадні дерева і кущі з черговими, цілими, лінійними, вузьколанцетними, еліптичними, округло-яйцеподібними листками. Чоловічі та жіночі квітки зібрані в сережки, які розвиваються з бруньок минулого року. Бруньки вкриті однією ковпачкоподібною лускою. Плід — двостулчаста коробочка, насіння дрібне, з білим опушенням. Розмножують насінням, живцями, щепленням. Рід об'єднує близько 500 видів, поширених у помірній та холодній зонах обох півкуль, за винятком Австралії. В Україні 28 дикорослих видів.

179. Верба біла, срібляста — *Salix alba* L. Дерево заввишки 20 — 25 м, стовбур діаметром до 3 м, з широкою шатроподібною кроною. Кора у старих дерев глибокотріщинувата, молоді пагони сріблясто-опушені, старі — голі, блискучі, від жовтого, оливково-бурого до червоно-бурого забарвлення. Листки ланцетні або довгасто-ланцетні, 5 — 10 (12) см завдовжки і 1 — 3 см завширшки, по краю дрібнопилчасті, молоді, з обох боків сріблясто-шовковисті, пізніше зверху голі, темно-зелені. Сережки з'являються одночасно з розпусканням листя в квітні — травні (мал. 118). Плід — коробочка завдовжки до 0,5 см, дозріває наприкінці травня або в червні.

Мал. 118. Верба біла

Мал. 119. Верба
гостролиста

Природно поширена майже по всій Європі, в Західному Сибіру, Казахстані, Малій Азії, Ірані, Китаї. Рoste швидко. До 20 років щороку може прирости у висоту на 1 м. До ґрунтових умов та вологи відносно невибаглива, але краще росте і розвивається на глибоких пухких річкових наносах. Зимостійка, світлолюбна, витримує незначне засолення, газо- і димостійка. Добре витримує обрізування. Доживає до 100 років і більше.

Декоративні форми: за будовою кропи — повисла; за забарвленням пагонів — повисла жовта, жовта, британська (з червоними гілками); за забарвленням листя — блискуча, сиза; за будовою листя — овальна.

Рекомендується, особливо повисла жовта форма, для поодиноких і групових посадок, обсадження доріг і водойм, швидкого озеленення новобудов, для створення контрастних композицій у відповідних умовах у всіх районах України.

180. Верба гостролиста, шелога — *Salix acutifolia* Willd.
Кущ або дерево заввишки до 10–12 м з довгими, тонкими, прутоподібними, червоно-бурими із сизим нальотом пагонами. Листки лінійно-ланцетні, на верхівці загострені, 6–15 см завдовжки і 0,7–1,2 см завширшки, голі, зверху темно-зелені, блискучі, знизу сизі. Цвіте в березні — квітні до розпускання листя. Плід — коробочка, досягає в травні (мал. 119).

Природно поширена майже по всій Європі, у Сибіру, Середній Азії. Рoste швидко. До родючості ґрунту не вибаглива, може рости на пісних сухих ґрунтах, легких пісках, уникає

Мал. 120. Вербя козяча

Бруньки великі, до 7 мм завдовжки, червонувато-бурі. Листки яйцеподібні, овалні, видовжені, зверху темно-зелені, знизу сіруваті, повстисті. Прилистки ниркоподібні, опадають рано. Тичинкові сережки сидячі, округлояйцеподібні, завдовжки 2—2,5 см, із жовтими пиляками, маточкові — на короткій ніжці, зелені, завдовжки до 3 см, цвітуть у квітні — травні до розпускання листя. Плід — коробочка, дозріває в червні (мал. 120).

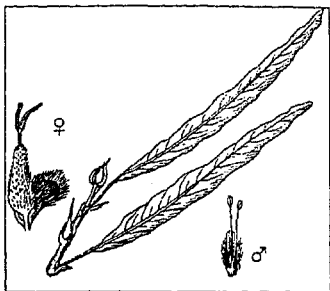
Природно поширена в Середній і Східній Європі, крім Заволжжя та Крайнього Півдня. Ростає в заплавах річок, на торф'яниках, трав'янистих болотах, віддає перевагу свіжим, багатим ґрунтам. Морозостійка, швидкозростає. Добрий медонос.

Декоративні форми: за будовою крони — повисла; за забарвленням листя — пістрява; за формою листя — округла, широкоовальна, еліптична. Декоративна своїми золотистожовтими чоловічими сережками.

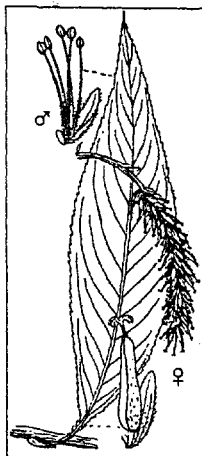
Рекомендується для створення поодиноких, групових посадок, узлісь, підліска або другого ярусу в лісопарках та обсадження берегів водойм у I, II, III районах.

182. Вербя руська — *Salix rossica* Nass. Куш заввишки до 5 м, іноді невисоке дерево. Кора стовбура сіра, пагони прутноподібні жовтуватого або буруватого-сірого, оксамитово-волосяного. Бруньки конусоподібні, спочатку опушені, потім голі. Листки ланцетні, вузьколанцетні до лінійно-ланцетних, 8—10 (20) см завдовжки і 1,5—2 см завширшки, майже цілокраї або маловиразні. Цвіте в квітні — травні, плоди дозрівають у травні — червні (мал. 121).

Природно поширена в Європі, крім Крайнього Півдня, в Сибіру, на Далекому Сході. В Україні росте на берегах річок,

Мал. 121. Верба руська

Мал. 122. Верба п'ятитичинкова

гірських потоків, озер. Росте швидко. Морозостійка. До родючості ґрунту не вибаглива, уникає заболочених місць та місць із застійною водою.

Рекомендується для декорування берегів водойм, створення живих огорож, узлісь у лісопарках та груп на луках у I, II, III районах.

183. Верба п'ятитичинкова, верболіз — *Salix pentandra* L. Дерево заввишки до 15 (20) м або високий (на торф'яниках навіть приземкуватий) кущ. Крона густа, яйцеподібна. Кора стовбура темно-бура, розтріскана. Молоді пагони блискучі, оливково-бурі, на початку клейкі. Бруньки червонувато-бурі, жовтуваті, голі. Листя яйцеподібно-еліптичне або яйцеподібно-ланцетне, з косою гострою верхівкою, до основи заокруглене, завдовжки 4–12 см та 2–4 см завширшки посередині. Прилистки видовжено-яйцеподібні. Квіткові сережки з'являються в червні. Плоди дозрівають у серпні — вересні (мал. 122).

Природно поширена в Євразії, крім Арктики. В Україні найчастіше трапляється на Поліссі, рідше в Лісостепу і ще рідше в Степу. Росте поодиноким або невеликими групами на берегах річок, трав'янистих болотах, в заплавах, піднімається в гори до межі лісу.

Рекомендується для обсаджування берегів річок, водойм, створення груп на сирих ділянках парків і лісопарків на всій території країни.

184. Верба ламка — *Salix fragilis* L. Дерево до 20 (30) м заввишки і до 1 м в діаметрі. Крона шатроподібна. Кора стовбура темно-сіра, коричнювато-сіра, товста, з глибокими позадвожніми борозенками. Пагони голі, блискучі, оливково-зелені або сіро-жовто-бурі, ледь червонуваті, ламкі в сполученнях з гілкою. Бруньки чорні, голі, блискучі. Листки 7–15 см завдовжки і 1,5–3,5 см завширшки, ланцетні, іноді яйцеподібно-ланцетні, з витягнутою, довгою, косою верхівкою, зверху

Мал. 123. Верба ламка

голі, блискучі, темно-зелені, знизу світло-зелені, сизуваті, по краю грубопилчасті. Серезки слабковиразні, з'являються в квітні — травні одночасно з листям. Плід — коробочка, досягає в травні (мал. 123).

Природно поширена в Євразії, крім Арктики. В Україні росте на берегах річок, у заплавах та на інших низинних місцях. До родючості ґрунту більше вибаглива, ніж верба біла. Найкращі для неї глибокі глинисті, вологі ґрунти. Росте також на сирих пісках, часто трапляється разом з вільхою чорною.

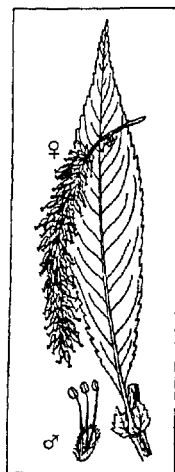
Рекомендується для обсаджування каналів, берегів, водойм, гребель та доріг на всій території країни.

185. Верба тритичинкова — *Salix triandra* L. Великий кущ, іноді дерево до 10 м заввишки. Кора стовбурів і старих гілок попелясто-сіра, жовтувато-зелена або оливково-бура, відстає тонкими пластинками. Пагони на початку трохи опушені, потім голі. Бруньки яйцеподібні, гранчасті, блискучі, жовтувато-зелені, буро-оливкові. Листки ланцетні або еліптичні, загострені, 4—15 см завдовжки і 0,5—4 см завширшки, молоді з розсіяними волосками, пізніше зверху голі, темно-зелені, знизу світло-зелені, сизуваті, по краю зубчато-пилчасті. Прилистки великі, ниркоподібні, довго не обладують. Тичинкові серезки завдовжки 3—10 см із жовтими пиляками, маточкові, світло-жовті, одноколірні. Зацвітають у квітні — травні. Плід — коробочка, дозріває в червні (мал. 124).

Природно поширена в Європі, крім Крайньої Півночі, в Сибіру, Казахстані, на Далекому Сході. В Україні трапляється повсюди, але частіше у заплавах річок, на берегах водойм та на прибережних пісках. До родючості ґрунту не вибаглива, морозостійка, росте швидко.

Декоративні форми: за забарвленням листя — зелена (листки зелені знизу) і білуватосиза (листки знизу білуватосизі).

Рекомендується для декорування і закріплення берегів водойм, створення групових посадок, узлісь на заплавах ділянках парків і лісопарків у всіх районах країни.

Мал. 124. Верба тритичинкова

Рід Тополя — *Populus L.*

Дерева із простими черговими, цілокраїми або зубчастими листками від широкояйцеподібної до видовжено-ланцетної форми. Бруньки вкриті багатьма лусками, часто клейкі, смолисті, пахучі. Квітки роздільностатеві, зібрані в прямостоячі або повислі сережки. Плід — коробочка, яка розкривається 2—4 стулками і звільняє багато дрібного насіння з шовковистими волосками біля основи. Розмножується насінням, кореневими паростками, а деякі види — живцями. Рід об'єднує близько 110 видів, поширених у Північній півкулі. В Україні 4 дикорослих види.

186. Тополя біла — *Populus alba L.* Дерево 30—35 м заввишки, до 2 м у діаметрі, з широкою гіллястою розлогою кроною. Кора стовбура білувато-сіра, у старих дерев тріщинувата. Молоді пагони білувато-повстисті. Листки округло-яйцеподібні, по краях виїмчасто-зубчасті або туполісті, зверху темно-зелені, блискучі, голі, знизу білуваті, повстисті (мал. 125). Чоловічі сережки 3—7 см завдовжки, з червоно-бурою оцвітиною та пурпуровими, а пізніше жовтими пиляками. Жіночі сережки завдовжки 10—12 см. Цвіте в квітні — травні, одночасно з розпусканням листя. Плоди дозрівають у червні.

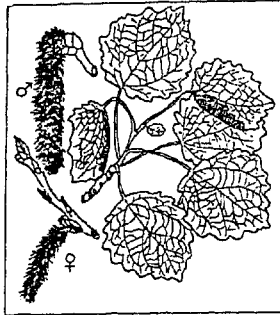
Мал. 125. Тополя біла

Природно поширена в Європі, Західному Сибіру, Середній Азії у заплавах річок на родючих вологих ґрунтах. Найчастіше росте поодиноким. Витримує невелике засолення ґрунту та тривале затоплення. Росте на пісках. Димо- і газостійка. Обрізування витримує незадовільно. На місцях зрізу гілок часто утворюються дупла.

Декоративні форми: за будовою крони — куляста, повисла; за забарвленням листя — Річарда (жовте листя).

Рекомендується для створення поодиноких і групових посадок, монументальних композицій зелених насаджень, особливо декоративна на полянах великих парків та лісопарків по всій території країни, крім сухих степів і Криму.

187. Тополя тремтяча, осика — *Populus tremula L.* Дерево заввишки 25 (35) м і до 1 м в діаметрі, з яйцеподібною, широкоокруглою, неправильною, рідкою кроною. Кора стовбура зеленувато-сіра, світло-зелена, сіра, довго не розтріскується. Розтріскана кора темно-сіра, майже чорна. Пагони голі,

Мал. 126. Тополя
тремтяча

блискучі, червонувато-бурі. Листки округлі, округло-ромбічні з тупою верхівкою, по краю з нерівними, тупими зубцями, сіро-зелені, зі сплоснутим черешком, на вітрі тремтять. Квітки зібрані в сережки, чоловічі сережки завдовжки 7—10 см з пурпуровими тичинками, жіночі коротші, з пурпуровими приймочками, з'являються до розпускання листя. Плід — коробочка з великою кількістю насіння, дозріває в травні (мал. 126).

Природно поширена по всій Європі та в Азії. В Україні у дикорослому

стані трапляється повсюди, за винятком Крайнього Півдня. Росте у заплавних та долинних лісах. Краще розвивається на свіжих, родючих суглинках, може рости на відносно пісних та сухих супісках і пісках. Морозо- та досить посухостійка, не боїться приморозків, світлолюбна, стійка проти забруднення повітря пилом і газами, витримує ущільнення ґрунту. Обрізування крони витримує погано. Живе 60—100 років.

Декоративні форми: за будовою крони — пірамідальна, повисла; за кольором кори — зеленокора, сірокора.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, великих груп, масивів у парках і лісопарках у всіх, крім V, районах.

188. Тополя сіра — *Populus canescens* Sm. Дерево заввишки 25—30 м із широкою розлогою кронею і товстими гілками. Природний гібрид тополі білої та тополі тремтячої, з якими має ряд спільних морфологічних ознак і декоративних якостей. Кора стовбурів сіра, внизу глибокотріщинувата. Пагони сіруваті, а пізніше оливково-сірі. Листки на вкорочених пагонах, як в осики, від округлих до яйцеподібних, сірувато-повстисті, пізніше зверху голі. На подовжених пагонах листки, як у тополі білої, три-, п'ятилопатевої або великозубчасті, знизу білуваті, густоопушені. Чоловічі сережки завдовжки 6—10 см, жіночі — 2—3 см, приймочки карміново-червої. Цвіте в березні — квітні.

У дикорослому стані є в Південно-Східній Європі та в Малій Азії. В Україні трапляється в заплавах річок по всій території. Росте швидко, дає багато кореневих паростків. Морозо- і посухостійка, витримує засолення ґрунту, добре росте на пісках. Стійка, добре росте в міських умовах. Живе до 100 і більше років.

Декоративна форма: за формою крони — повисла.

Рекомендується для створення поодиноких, алейних, рядових посадок, груп, невеликих гаїв, придорожніх насаджень, закріплення піщаних берегів водойм та каналів у I, II, III, IV та іноді у V районах.

189. Тополя чорна, осокір — *Populus nigra* L. Дерево заввишки до 40 м і до 4 м в діаметрі, з могутньою шатроподібною кроною. Кора гладенька лише у молодих дерев, потім темнішає, глибоко розтріскується. Пагони круглі, жовтувато-сірі, жовті, бруньки загострені, на верхівці зігнуті. Листки широкозубчасті, зверху темно-зелені, знизу світліші, 5—10 см завдовжки і 4—8 см завширшки. Чоловічі сережки завдовжки 4—8 см з пурпуровими пиляками, жіночі — завдовжки до 15 см, приймочки жовті, з'являються перед розпусканням листя у квітні — травні (мал. 127). Плоди досягають у червні.

Мал. 127. Тополя чорна

Природно поширена майже по всій Європі, в Західному Сибіру та в Середній Азії у заплавах річок, низинах, біля боліт. Найчастіше росте поодинокі, іноді утворює деревостан. Потребує глибоких, вологих ґрунтів, краще росте на супіщаних, вологих заплавних ґрунтах. На сухих ґрунтах росте гірше, витримує тривале затоплення та незначне засолення ґрунту. Зимостійка, світлолюбна. Стійка проти забруднення повітря димом і газами. Добре витримує обрізування. Живе до 300 років.

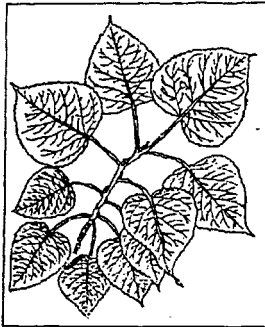
Рекомендується як могутнє швидкоросле дерево для створення поодиноких посадок та груп у парках і лісопарках, гаїв, закріплення берегів водойм, обсаджування доріг між населеними пунктами у відповідних умовах у всіх районах країни.

190. Тополя італійська, пірамідальна — *Populus italica* Moench. Струнке дерево заввишки до 30—35 м з вузькою пірамідальною або майже колоноподібною кроною. Гілки спрямовані вгору і притиснуті до стовбура. Листки широкотрикутні або ромбічні з ширококлиноподібною основою, загостреною верхівкою, довжиною 3—7 см і майже такою самою шириною, по краю пилчасті. Квітки зібрані в сережки, з'являються до розпускання листя. Плоди дозрівають у травні. В Україні переважають чоловічі особини. Батьківщина її невідома. Широко культивується в Європі, Середній Азії, південних районах Казахстану, але найбільше в Італії, через

що вона і дістала таку назву. Тепло- і світлолюбна, добре витримує сухість повітря і невелике засолення ґрунту. За нестачі води в ґрунті у віці 25—30 років, а іноді й раніше, спостерігається суховершинність. Більших розмірів та кращого розвитку досягає у низишніх і достатньо зволжених місцях — на сирих левадах, греблях, берегах озер, ставків, річок, у балках. Доживає до 80 — 100 років.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, алейних, рядових посадок, оформлення водойм і високих захисних стін, обсаджування доріг у відповідних умовах в усіх районах країни.

191. Тополя канадська — *Populus canadensis Moench.* Дерево до 40 (50) м заввишки і до 3 м в діаметрі з високою розлогою кроною. Одна з наймогутніших тополь, яка виникла в результаті спонтанного схрещування тополі дельтоподібної та тополі чорної в 1750 р. у Франції.

Мал. 128. Тополя канадська

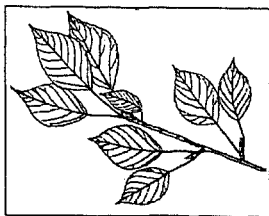
Кора стовбура у старих дерев темно-сіра, тріщинувата. Молоді пагони бурозелені, циліндричні або слабкорібністі. Бруньки смолисті, ребристі, коричневі. Листки широкотрикутні, шкірясті, з прямою або серцеподібною основою, 7—10 см завдовжки і 5—8 см завширшки, зверху темно-зелені, знизу світліші. Черешки листків сплюснуті. Листя розпускається та обпадає пізніше, ніж у інших видів тополь. Цвіте до розпускання листя. Плоди дозрівають у червні (мал. 128).

Як і всі гібриди, природного ареалу немає. Світлолюбна, до ґрунтових умов не вибаглива, добре витримує сухість ґрунту і повітря, його загазованість та забруднення пилом і димом, стриження та обрізування, витримує деяке засолення ґрунту, але потерпає від його ущільнення, непогано росте на ґрунтах з надмірним зволоженням і вважається посухостійкою. Стійка проти шкідників. Живе до 200 років.

Декоративні форми: за терміном розпускання — пізня, маріландська, регенерата; за будовою крони — прямостояча, Євгенія (з вузькопірамідальною кроною); за забарвленням і фактурою листя — золотиста, кучерява.

Рекомендується для створення поодиноких, групових, рядових та алейних посадок, обсаджування водойм і доріг, закріплення днищ ярів та балок, заліснення вологих пісків у Ia, Ib, II, III, IV районах.

192. Тополя Сімона, китайська — *Populus simonii* Carr. Дерево заввишки до 20 (25) м зі струнким, високо очищеним від сучків гладеньким, зеленувато-сірим стовбуром. Крона овальна, гілки звисають. Молоді пагони ребристі, блискучі, на початку червонувато-бурі, а пізніше жовто-бурі. Бруньки великі, клейкі, світло-бурі. Листки овально-ромбічні, овальні, оберненоовальні, до основи та вершини звужені, 4—20 см завдовжки і 3—8 см завширшки, зверху темно-зелені з червонуватими жилками, знизу сизо-білуваті (мал. 129). Жіночі та чоловічі суцвіття (сережки) завдовжки 2—3 см. Плід — двостулкова коробочка завдовжки 3—4 мм, дозріває в травні.

Мал. 129. Тополя китайська

Природно поширена в Північному Китаї, Кореї, Монголії, у верхів'ях Сир-Дар'ї та в Заїлійському Алатау. Широко культивується в Україні. Росте швидко на свіжих сірих лісових ґрунтах. Цілком зимостійка, хоча може ушкоджуватися пізніми весняними приморозками. Досить посухотривала. Міські умови витримує добре. Потерпає від ожеледі, снігопаду та сильного вітру, оскільки обламуються гілки.

Декоративні форми: за будовою крони — повисла, пірамідальна.

Рекомендується для створення поодиноких, рядових, алеєвих посадок, невеликих і негустих груп у Ia, Ib, II, III, IV районах.

РОДИНА МАСЛИНКОВІ — ELAEAGNACEAE LINDL.

Рід Облігиха — Hippophae L.

Листопадні дерева або кущі з колючими гілками. Пагони з сріблястими волосками. Квітки дрібні, невиразні. Плід — соковита кістянка. Розмножують насінням, живцями, щепленням, корневими паростками. У роду 2 види, поширених в Європі та Азії. В Україні один дикорослий вид.

193. Облігиха крупноподібна — Hippophae rhamnoides L. Дуже гіллястий, здебільшого колючий кущ заввишки до 5 м. Листки вузькі, лінійні або лінійно-ланцетні, завдовжки 2—6 см, з обох боків із сріблясто-білими лусками, квітки дуже дрібні, чоловічі — жовті, жіночі — зеленуваті, з'являються до розпускання листя в квітні — травні. Плоди кулясті,

Мал. 130. Обліпиха
крушиноподібна

яйцеподібні, соковиті, завдовжки 0,6—0,8 см, золотисто-жовті, їстівні (мал. 130).

Природно поширена в Середній і Північній Європі, Сибіру, Середній Азії. В Україні росте на південному заході переважно по берегах Дунаю, озер, серед скель, на схилах балок і ярів. До родючості ґрунту невибаглива. Росте повільно, світлолюбна, морозостійка, вологолюбна, витримує солонці, сухість повітря. Може рости на свіжих і вологих піщаних ґрунтах. Димо- і пилюкостійка. Добре переносить обрізування.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, живих огорож, декорування і закріплення схилів, піщаних берегів річок, озер, ставків та груп у всіх районах країни.

Рід Маслинка — *Elaeagnus* L.

Листопадні та вічнозелені кущі й дерева з черговими, простими, сріблястими або повстистими листками. Квітки поодинокі або зібрані в пучки, невеликі. Плід — кістянка з еліптичною кісточкою, солодка. Розмножують насінням, живцями, кореневими паростками. Рід об'єднує понад 35 видів, поширених у середній і південно-східній Азії, Північній Америці та в південній частині Європі.

Мал. 131. Маслинка
вузьколиста

194. Маслинка вузьколиста — *Elaeagnus angustifolia* L. Дерево або кущ заввишки до 5—8 м з розлогою кроною. Пагони покриті сріблястими лусками. Листя лінійно-ланцетне або еліптичне, завдовжки 5—8 см, гострокінцеве, зверху сіруватозелене, знизу сріблясто-біле. Квітки дрібні, завдовжки 0,8—1 см, пахучі, знаходяться по 1—3 у пазухах листків, з'являються у травні — червні. Плід — кістянка, широкоовальна або майже округла, срібляста, дозріла жовто-бура, суха, борошниста, дозріває у вересні — жовтні (мал. 131).

Природно поширена у Південній Європі, Середній і Малій Азії. Широко культивується в Україні. В молодому віці росте швидко. Дуже світлолюбна. Витримує морози до мінус 25 °С, у разі більших морозів підмерзає або вимерзає. Посухостійка, до родючості ґрунтів не вибаглива. Витримує значне засолення ґрунту. При засипанні піском утворює додаткові корені. Добре витримує стриження, забруднення повітря пилом, кіптявою, газами. Доживає до 100 років.

Декоративні форми: за забарвленням листя — зеленувата; за будовою гілок — колюча; за розмірами листя і плодів — культурна.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, груп, контрастних композицій, узлісь, стрижених живих огорож, закріплення схилів у відповідних умовах по всій території країни.

195. Маслинка срібляста — *Elaeagnus argentea Pursh.*

Листопадний кущ або деревце до 3—5 м заввишки, без колючок, з широкою розлогою кроною. Пагони з червонувато-коричневими лусками. Листки яйцеподібні або видовжено-лапцетні, сріблясті, завдовжки 3—8 см. Квітки дрібні, жовтуваті, пахучі. Цвіте в травні — червні. Плоди овальні, завдовжки до 1,2 см, сріблясті з солодкуватою м'якоттю.

Природно поширена у Північній Америці, культивується в Україні. До родючості ґрунту не вибаглива, витримує стриження та міські умови, посухо- та морозостійка, успішно росте на дуже опідзолених супісках і суглинках, на піщаних ґрунтах. Надмірно вологі ґрунти витримує незадовільно. Утворює багато кореневих паростків.

Рекомендується для створення поодиноких посадок, контрастних груп, узлісь, живих огорож, закріплення пісків та схилів у всіх дендродекоративних районах країни.

ПОКАЖЧИК ДЕРЕВНИХ ВИДІВ РОСЛИН, ОПИСАНИХ У КНИЗИ

Номер виду в тексті	Українська і латинська назви виду	Дендро-декоративний район використання	Використання										
			поодинокі	групи	алеї, рядові посадки	схили, гірки	живі огорожі	узлісся	бордюри	вертикальне озеленення	лісопарки	архітектурні композиції	
1	Голонасінні Гінго дволопатеве — <i>Ginkgo biloba</i> L.	Ia, Ib, III, IV, V*	+	+	+								
20	Кедр атласький — <i>Cedrus atlantica</i> Manetti	Ia, Ib	+	+	+								
21	Кедр ліванський — <i>Cedrus libani</i> Loud.	Ia, Ib	+	+								+	
22	Кедр гімалайський — <i>Cedrus deodara</i> Loud.	Ia, Ib	+	+	+			+					
39	Кипарис вічнозелений — <i>Cupressus sempervirens</i> L.	Vb	+	+	+								
41	Кипарисовик горохоплідний — <i>Chamaecyparis pisifera</i> Endl.	Ia, Ib, IIIa, IIIб	+	+	+			+					
40	Кипарисовик Лавсона — <i>Chamaecyparis lawsoniana</i> Parl.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, Vb	+	+									

35	Криптомерія японська — <i>Cryptomeria japonica</i> Don.	Ia, Ib	+	+	+								
32	Метасеквоя розсічено-шишкова — <i>Metasequoia gliptostroboides</i> Hu et Cheng.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb	+	+	+								
46	Мікробіота перехреснопарна — <i>Microbiota decussata</i> Kom.	Ia, Ib, II, III		+		+							
19	Модрина опадаюча — <i>Larix decidua</i> Mill.	I, II, III	+	+	+								
12	Псевдотсуґа Мензиса — <i>Pseudotsuga mensiesii</i> (Mirb.) Franko.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, III, IV*, V*	+	+									+
34	Секвоя вічнозелена — <i>Sequoia sempervirens</i> Endl.	Vb	+	+	+								
33	Секвоядендрон гігантський — <i>Sequoiadendron giganteum</i> Lindl.	Vb	+	+	+								
26	Сосна Банкса — <i>Pinus banksiana</i> Lamb.	I, II, III		+								+	
31	Сосна Веймутова — <i>Pinus strobus</i> L.	Ia, Ib, II, III	+	+								+	
25	Сосна гірська — <i>Pinus mugo</i> Turra.	I, II, III, IV*	+	+		+	+						
23	Сосна звичайна — <i>Pinus sylvestris</i> L.	Ia, Ib, II, III, IV, V	+	+								+	

*Рекомендується використовувати у відповідних екологічних умовах

Номер виду в тексті	Українська і латинська назви виду	Дендро-декоративний район використання	Використання											
			поодинокі	групи	алсі, рядові посадки	схили, гірки	живі огорожі	узліся	бордюри	вертикальне озеленення	лісопарки	архітектурні композиції		
28	Сосна кедрова європейська — <i>Pinus cembra</i> L.	I, II, III	+	+										
29	Сосна кедрова корейська — <i>Pinus koraiensis</i> S. et Z.	I, II, III	+	+										
24	Сосна кримська — <i>Pinus pallasiana</i> D. Don.	Ia, Ib, IIa, IIIa, IIIб, IVa, V	+	+										
30	Сосна румелійська — <i>Pinus peuce</i> Gris.	Ia, Ib, IIa, IIб, III	+	+	+								+	
27	Сосна чорна — <i>Pinus nigra</i> Arn.	Ia, Ib, II, III, IV, V	+	+	+									
3	Тис гострокінцевий — <i>Taxus cuspidata</i> Sieb. et Zucc.	I, II, III, IV*	+	+										+
2	Тис ягідний — <i>Taxus baccata</i> L.	I, IIa, IIб, III, Vб	+	+				+		+			+	+
13	Тсуга канадська — <i>Tsuga canadensis</i> (L.) Carr.	Ia, Ib, IIa, IIб, IIIa, IIIб	+	+				+		+			+	+

36	Туя західна — <i>Thuja occidentalis</i> L.	I, II, III, IV, V	+	+	+			+	+	+			+	
37	Туя складчаста — <i>Thuja plicata</i> D. Don.	I, II, III, IVa*	+	+	+									
38	Широкогілочник східний — <i>Platycladus orientalis</i> (L.) Franko.	Ia, IIIa, IIIб, IVa, IVб, Vб	+	+				+		+				
14	Ялина звичайна — <i>Picea abies</i> (L.) Karst.	I, II, III	+	+	+			+					+	
16	Ялина канадська — <i>Picea canadensis</i> Britt.	I, II, III	+	+	+								+	
15	Ялина колчуга — <i>Picea pungens</i> Engelm.	Ia, Ib, II, III, IV, Va, Vb	+	+				+						
18	Ялина сербська — <i>Picea omorika</i> Purk.	Ia, IIб, IIIa, IIIб	+	+										
17	Ялина Шренка — <i>Picea schrenkiana</i> F. et M.	Ia, Ib, IIa, IIб, IIIa, IIIб	+	+										
11	Ялиця алжирська — <i>Abies numidica</i> De Lannoey.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb	+	+	+									
4	Ялиця біла — <i>Abies alba</i> Mill.	I, II, III	+	+	+									
9	Ялиця грецька — <i>Abies cephalonica</i> Loud.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa,	+	+	+									
10	Ялиця іспанська — <i>Abies pinsapo</i> Boiss.	IVa, Va, Vb	+				+							
7	Ялиця кавказька — <i>Abies nordmanniana</i> (Stev.) Spach.	I, IIIa, IIIб, Vb	+	+	+								+	

Номер виду в тексті	Українська і латинська назви виду	Дендро-декоративний район використання	Використання											
			поодинокі	групи	алеї, рядові посадки	схили, гірки	живі огорожі	узлісся	бордюри	вертикальне озеленення	лісопарки	архітектурні композиції		
5	Ялиця одноколірна — <i>Abies concolor</i> Lindl.	I, II, III, V	+	+	+									
8	Ялиця сибірська — <i>Abies sibirica</i> Led.	I, II, III	+	+	+								+	
6	Ялиця дільночоліста — <i>Abies holophylla</i> Maxim.	I, II, III	+	+	+									
42	Яливець звичайний — <i>Juniperus communis</i> L.	I, II, III	+	+				+						
43	Яливець високий — <i>Juniperus excelsa</i> M. B.	Ia, V	+	+										
45	Яливець віртинський — <i>Juniperus virginiana</i> L.	Ia, Ib, II, III, IV, V	+	+				+						+
44	Яливець козачий — <i>Juniperus sabina</i> L.	Ia, Ib, II, III, IV, V		+		+								
80	Покритонасінні Абрикос звичайний — <i>Armeniaca vulgaris</i> Lam.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb	+	+					+					

Продовж. покажи.

71	Айва довгаста, звичайна — <i>Cydonia oblonga</i> Mill.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb	+	+			+	+					
109	Айлант високий — <i>Ailanthus altissima</i> Sw.	Ia, Ib, IIa, IIб, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb	+	+	+	+							
171	Актинідія гостра — <i>Actinidia arguta</i> (Sibet. Zucc) Planch.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa*										+	
172	Актинідія коломікта — <i>Actinidia kolomicta</i> (Rupr.) Maxim.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa*										+	
106	Аморфа кущова — <i>Amorpha fruticosa</i> L.	I—V		+		+	+	+					
149	Аristoloxія великолиста — <i>Aristolochia macrophylla</i> Lam.	Ia, Ib, IIIб										+	
90	Аронія чорноплода — <i>Aronia melanocarpa</i> (Michx.) Elliot.	Ia, Ib, II, III, IV	+	+			+	+	+				
54	Барбарис звичайний — <i>Berberis vulgaris</i> L.	I—V	+	+			+		+				
55	Барбарис Тунберга — <i>Berberis thunbergii</i> D.C.	I—V	+	+			+		+				
107	Бархат амурський — <i>Phellodendron amurense</i> Rupr.	Ia, Ib, II, III, IVa*	+	+									
154	Береза даурська — <i>Betula dahurica</i> Pall.	I—III	+	+									
155	Береза плосколиста — <i>Betula platyphylla</i> Sukacz.	I—III	+	+	+							+	

Номер виду в тексті	Українська і латинська назви виду	Дендро-декоративний район використання	Використання									
			поодинокі	групи	алеї, рядові посадки	схили, гірки	живі огорожі	узлісся	бордюри	вертикальне озеленення	лісопарки	архітектурні композиції
153	Береза повисла — <i>Betula pendula</i> Roth.	Ia, Ib, II, III, IV*, V	+	+	+						+	
169	Вірочина звичайна — <i>Ligustrum vulgare</i> L.	I—V	+	+				+			+	
142	Буяна червона — <i>Samolus ruscoposa</i> L.	I, II, III	+	+						+	+	
141	Буяна чорна — <i>Samolus nigra</i> L.	I—IV, Va*	+	+							+	
167	Бузок звичайний — <i>Syringa vulgaris</i> L.	I—V	+	+	+	+		+		+		
168	Бузок угорський — <i>Syringa josikae</i> Jacq.	I—V	+	+				+		+		
162	Бук європейський, лісовий — <i>Fagus sylvatica</i> L.	I, II, IIIa, IIIb, Vb	+	+	+						+	
98	Бундук дволомний — <i>Gymnocladus dioica</i> K. Koch.	Ia, Ib, IIIa, IIIb, IVa, Va*, Vb*	+	+	+							
114	Бруслина бородавчата — <i>Euphysa verticillata</i> Scop.	Ia, Ib, II, III		+						+		+

Продовж. покази.

113	Бруслина європейська — <i>Eupotamus europaea</i> L.	Ia, Ib, II—IV, Va*, Vb*	+	+			+	+			+	
147	Вейгела квітуча — <i>Weigela florida</i> (Sieb. et Zuss.) A. DC.	Ia, Ib, II, III, IV*	+	+				+				
179	Верба біла — <i>Salix alba</i> L.	I—V	+	+							+	
180	Верба гостролиста — <i>Salix acutifolia</i> Willd.	I—V	+	+		+	+	+			+	
181	Верба козяча — <i>Salix caprea</i> L.	I, II, III	+	+				+			+	
184	Верба ламка — <i>Salix fragilis</i> L.	I—V	+		+						+	
183	Верба п'ятитичинкова — <i>Salix pentandra</i> L.	I—V			+						+	
182	Верба руська — <i>Salix rossica</i> Nass.	I, II, III		+			+	+			+	
185	Верба тритичинкова — <i>Salix triandra</i> L.	I—V		+				+			+	
137	Виноград амурський — <i>Vitis amurensis</i> Rupr.	I—V									+	
136	Виноград звичайний — <i>Vitis vinifera</i> L.	I—V									+	
81	Вишня звичайна — <i>Cerasus vulgaris</i> Mill.	I—V	+	+			+	+				
83	Вишня повстиста — <i>Cerasus tomentosa</i> (Thunb.) Wall.	Ia, Ib, IIa, IIб, IIIa, IIIб, IVa, Va	+	+				+				
82	Вишня пашинна — <i>Cerasus avium</i> (L.) Moench.	Ia, Ib, III, IV*	+	+	+							+

Номер виду в тексті	Українська і латинська назви виду	Дендро-декоративний район використання	Використання											
			поодинокі	групи	алеї, рядові посадки	схили, гірки	живі огорожі	узлісся	бордюри	вертикальне озеленення	лісопарки	архітектурні композиції		
156	Вільха клейка — <i>Alnus glutinosa</i> (L.) Gaertn.	I—V	+	+	+								+	
157	Вільха сіра — <i>Alnus incana</i> (L.) Moench.	I—III		+					+					+
107	Вістерія, глицинія китайська — <i>Wisteria chinensis</i> (Sims.) Sweet.	Ia, Ib, IIIa, Va, Vb, IIIb, Va	+											
175	В'яз гладенький — <i>Ulmus laevis</i> Pall.	Ia, Ib, II, III	+	+	+								+	
174	В'яз голий, шорсткий — <i>Ulmus glabra</i> Huds.	Ia, Ib, II, III, IV*	+	+										
173	В'яз приземкуватий — <i>Ulmus pumila</i> L.	III—V	+	+	+									
133	Гіржакаштан дрібнокітковий — <i>Aesculus parviflora</i> Walt.	Ia, IIIa, IIIb, Va*	+	+										+
131	Гіржакаштан звичайний — <i>Aesculus hippocastanum</i> L.	Ia, Ib, II, III, IV*	+	+	+									

Продовж. показч.

132	Гіржакаштан червонокітковий — <i>Aesculus sativa</i> Mill.	Ia, Ib, IIIa, IIIb, Va*, Vb*	+	+	+									
97	Глідичія триколючкова — <i>Gleditsia triacanthos</i> L.	I—V	+	+	+									
76	Глід колючий — <i>Sidaeaugus oxycantha</i> L.	I—V	+	+	+								+	
77	Глід олімнаточковий — <i>Sidaeaugus pinnatifida</i> Jac.	I—V	+	+	+								+	
163	Горіх волоський, грельський — <i>Juglans regia</i> L.	Ia, IIIa, IIIb, IVa*, V*	+	+	+									
74	Горобина звичайна — <i>Sorbus aucuparia</i> L.	I—V	+	+	+									
64	Горобинник горобиннолистий — <i>Sorbaria sorbifolia</i> (L.) A. Br.	I—IV		+					+				+	
86	Гортензія деревоподібна — <i>Hydrangea arborescens</i> L.	Ia, Ib, III, IV	+	+					+					
87	Гортензія мітелчаста — <i>Hydrangea paniculata</i> Sieb.	Ia, Ib, II, III	+	+										
150	Грід звичайний — <i>Sarpinus betulus</i> L.	Ia, Ib, II, III, IV*	+	+	+								+	+
92	Груша звичайна — <i>Pyrus communis</i> L.	I—V	+	+	+								+	
89	Дейція шорстка — <i>Deutzia scabra</i> Thunb.	I—V	+	+										
116	Дерезогубник піткідий — <i>Celastrus scandens</i> L.	Ia, Ib, III, IVa*							+					

Номер виду в тексті	Українська і латинська назви виду	Дендро-декоративний район використання	Використання											
			поодинокі	групи	алеї, рядові посадки	схили, гірки	живі огорожі	уазіся	бордюри	вертикальне озеленення	лісопарки	архітектурні композиції		
50	Магнолія Суланжа — <i>Magnolia soulangeana</i> Soul.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Vb	+	+	+									
194	Маслинка вузьколиста — <i>Elaeagnus angustifolia</i> L.	I—V	+	+		+	+	+						
195	Маслинка срібляста — <i>Elaeagnus argentea</i> Pursh.	I—V	+	+		+	+	+						
91	Мигдаль трилопатеувий — <i>Amygdalus triloba</i> (Lindl.) Rick.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb	+	+	+									
193	Обліпіха крушиноподібна — <i>Hippophae rhamnoides</i> L.	I—V	+	+										
138	Партеноцисус п'ятилистяний — <i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.) Planch.	I—V				+	+							
53	Півонія деревоподібна — <i>Paeonia suffruticosa</i> Andr.	I—V									+			
75	Піраканта шарлахова — <i>Pyracantha coccinea</i> Roem.	IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb		+										

57	Платан західний — <i>Platanus occidentalis</i> L.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va	+	+	+									
58	Платан кленолистий — <i>Platanus acerifolia</i> Willd.	Ia, Ib, IIIa, IVa, Va, Vb	+	+	+									
176	Птелея трилиста — <i>Ptelea trifoliata</i> L.	I—V	+	+								+		
59	Пухироплідник калинолистий — <i>Physocarpus opulifolia</i> (L.) Max.	I—V	+	+				+						
102	Робінія клейка — <i>Robinia viscosa</i> Vent.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb	+	+	+				+					
101	Робінія псевдоакація — <i>Robinia pseudoacacia</i> L.	I—V	+	+			+		+				+	
178	Рододендрон жовтий — <i>Rhododendron luteum</i> Sweet.	Ia, Ib, II, III	+	+					+					
110	Самшит вічнозелений — <i>Buxus sempervirens</i> L.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Vb	+	+				+						
140	Свидина біла — <i>Swida alba</i> (L.) Opiz.	Ia, Ib, II, III, IV*	+	+		+	+						+	
111	Скумпія шкіряста — <i>Cotinus coggygria</i> Scop.	I—V	+	+				+	+				+	
79	Слива колюча, терен — <i>Prunus spinosa</i> L.	I—V		+				+	+				+	
78	Слива розлога, алича — <i>Prunus divaricata</i> Led.	I—V	+	+		+	+	+						
93	Смородина альпійська — <i>Ribes alpinum</i> L.	I—III	+	+		+	+						+	

Номер виду в тексті	Українська і латинська назви виду	Дендро-декоративний район використання	Використання										
			поодинокі	групи	алей, рядові посадки	схили, гірки	живі огорожі	уліття	бордюри	вертикальне озеленення	лісопарки	архітектурні композиції	
94	Смородина золотиста — <i>Ribes aureum</i> Pursh.	I—V	+	+		+	+	+					
95	Смородина чорна — <i>Ribes nigrum</i> L.	I—V	+	+		+	+	+				+	
148	Сніжноягідник білий — <i>Symphoricarpos albus</i> (L.) Blake.	I—V	+	+								+	
99	Софора японська — <i>Sophora japonica</i> L.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va*, Vb*	+	+	+					+		+	
112	Сумах пухнастий — <i>Rhus typhina</i> L.	Ia, Ib, III, IV, Va, Vb	+	+		+							
62	Таволга Вангутта — <i>Spiraea vanhouttei</i> Zab.	Ia, Ib, III, IV*, V*	+	+				+	+				
61	Таволга середня — <i>Spiraea media</i> Fr.Schmidt.	I—IV	+	+				+	+				
63	Таволга японська — <i>Spiraea japonica</i> L.	I—III, IVa	+	+						+	+		
186	Тополя біла — <i>Populus alba</i> L.	I—V	+	+								+	

190	Тополя італійська — <i>Populus italica</i> Moench.	I—V	+	+	+								
191	Тополя канадська — <i>Populus canadensis</i> Moench.	Ia, Ib, II, III, IV	+	+	+							+	
192	Тополя Сімона, китайська <i>Populus simonii</i> Carr.	Ia, Ib, II, III, IV	+	+	+								
188	Тополя сіра — <i>Populus canescens</i> Sm.	I—IV, V*	+	+	+							+	
187	Тополя тремтяча — <i>Populus tremula</i> L.	I—IV	+	+								+	
189	Тополя чорна — <i>Populus nigra</i> L.	I—V	+	+								+	
143	Форзиція поникла — <i>Forsythia suspensa</i> Vahl.	I—V	+	+		+			+	+			
70	Хеномелес японський — <i>Chaenomeles japonica</i> (Thunb.) Linl.	Ia, Ib, II, III, IV*, V*	+	+				+	+	+			
96	Церис канадський — <i>Cercis canadensis</i> L.	Ia, Ib, IIIa, IIIб, IVa, Va, Ib	+	+					+				
84	Черемха звичайна — <i>Radus racemosa</i> Gilib.	I—III, IV, V	+	+	+							+	
85	Черемха пізня — <i>Radus serotina</i> (Ehrh.) Agardh.	I—V	+	+	+								
88	Чубушник звичайний — <i>Philadelphus coronarius</i> L.	I—V	+	+					+				
52	Шизандра китайська — <i>Schizandra chinensis</i> (Turcz.) Baill.	Ia, Ib, II, III, IV*										+	

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

- Адаптація** – пристосування рослин до умов середовища впродовж онтогенезу.
- Ажурність** – показник, що характеризує кількість просвітів у кронах окремих дерев, кущів та насаджень у цілому.
- Акліматизація** – пристосування рослин до нових кліматичних екологічних факторів.
- Ампельні рослини** – рослини з виткими або звисаючими стеблами.
- Ареал** – територія, на якій природно поширені рослини певного виду.
- Аспект** – зовнішній вигляд рослинного угруповання, який змінюється впродовж року згідно з чергуванням фаз розвитку рослин.
- Асортимент** – склад і співвідношення видів та форм рослин, які вирощують у розсаднику або використовують для озеленення певної території.
- Вегетативне розмноження** – розмноження рослин безстатевим способом.
- Вегетаційний період** – період, упродовж якого рослини, виявляючи активну життєдіяльність, проходять повний цикл розвитку.
- Вид** – основна таксономічна одиниця у систематиці рослин. Вона об'єднує рослини з подібними морфо-фізіологічними ознаками, які передаються потомству і займають певну територію.
- Видовий склад** – перелік видів, які складають дендрофлору, флору, певне рослинне угруповання.
- Вікаріанти** – систематично і біологічно близькі види, які замішують одне одного в різних географічних регіонах або екологічних умовах.
- Габітус** – зовнішній вигляд рослинного організму.
- Галофіти** – солевитривалі рослини середніх за зволоженням місць зростання.
- Галофоби** – рослини, які уникають засоленних умов зростання.
- Гігрофіти** – рослини вологих місць зростання.
- Гігрофоби** – рослини, які уникають вологих місць зростання.
- Дводомні види** – види, в яких чоловічі та жіночі генеративні органи розміщуються на різних особинах.
- Двостатеві квітки** – квітки з тичинками і зав'яззю.
- Декоративні якості рослин** – кількісні та якісні характеристики рослин, які враховують під час створення садово-паркових об'єктів і озеленення територій.
- Декоративність** – показник естетичних якостей певних рослин, груп, масивів (визначається декоративними якостями рослин).
- Декоративні рослини** – рослини, що мають декоративні якості й здатні виживати в міських умовах.
- Дендрологічне районування** – поділ континентів та країн на області, провінції, райони, підрайони, які мають подібні умови для зростання видів деревних рослин.
- Дендрологічний район** – елементарна одиниця районування деревних рослин з відносно однорідним комплексом фізико-географічних факторів і потенційно однаковими умовами для їх росту і розвитку.
- Ендеміки** – види, роди, родини та інші таксони рослин, які поширені на обмеженій території.

Жаростійкість – здатність рослин переносити високі (плюсові) температури без помітних ушкоджень.

Живець – частина пагона з бруньками, відокремлена від рослин з метою його вкорінення або прищеплення.

Життєва форма – зовнішній вигляд рослин, який відображає їхню пристосованість до умов середовища у процесі філогенезу.

Життєвий цикл – сукупність етапів розвитку, після яких рослини закінчують індивідуальний розвиток (онтогенез).

Засухостійкість – здатність рослин протистояти у процесі онтогенезу посухам і здійснювати за цих умов нормальний ріст і розвиток.

Зимостійкість – здатність рослин протистояти умовам зимового періоду.

Інтродукція – перенесення рослин виду за межі його природного ареалу.

Інтродуцент (екзот) – вид, інтродукований у певний регіон.

Кальціфілі – рослини, що ростуть на ґрунтах, багатих на вапно.

Кальціфоби – рослини, що уникають ґрунтів, багатих на вапно, але добре ростуть на ґрунтах з нейтральною і кислою реакцією.

Ксерофіти – рослини сухих місць зростання.

Мезофіти – рослини умов зростання з надмірним зволоженням.

Морозостійкість – здатність рослин протистояти низьким температурам без значних ознак обморожування.

Нітрофілі – рослини, які ростуть на ґрунтах, багатих сполуками азоту, солями нітратної кислоти, амонію.

Нітрофоби – рослини, що уникають місць зростання, багатих сполуками азоту.

Однодомні рослини – рослини, в яких чоловічі й жіночі квітки знаходяться на одному екземплярі.

Оліготрофи – рослини, що переважно ростуть на бідних ґрунтах.

Онтогенез – індивідуальний розвиток рослин від запліднення яйцеклітини до природної смерті.

Парость – молоді пагони, які появляються зі сплячих або додаткових бруньок на пеньку або коренях.

Придаткові корені – корені, які утворюються на підземних, інколи надземних пагонах і листках.

Релікти – популяції, види та угруповання рослин, які залишилися з флори минулих геологічних епох.

Рефугіум – ділянка земної поверхні, на якій група особин виду пережила несприятливий час геологічного періоду.

Ріст – незворотне збільшення розмірів і маси рослин.

Сплячі бруньки – бічні бруньки, які тривалий час знаходяться в загальмованому стані та не утворюють бічних пагонів.

Умови існування – сума факторів середовища, необхідних рослині або угрупованню для нормального розвитку.

Фенотип – сукупність усіх зовнішніх і внутрішніх структур та функцій рослин, які можуть бути описані й вивчені морфологічними, анатомічними, фізіологічними методами.

Фенологічні фази – фази онтогенетичного розвитку, зафіксовані в морфологічних ознаках.

Фенологічний спектр – графічне зображення фенологічних фаз.

Філогенез – процес історичного розвитку деяких видів, груп організмів, органічного світу в цілому.

Цикл розвитку – етапи розвитку рослини впродовж життя, які повторюються в тій самій послідовності в потомстві.

Ювенільні форми – форми органів, характерні для молодого віку рослин.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Галактионов И. И., Ву А. В., Осин В. А.* Декоративная дендрология. — М.: Высш. шк., 1967. — 318 с.
2. *Дендрофлора України.* Дикорослі та культивовані дерева і кущі. Голонасінні: Довідник / За ред. М. А. Кохно, С. І. Кузнецова. — К.: Вища шк., 2001. — 207 с.
3. *Деревья и кустарники СССР дикорастущие, культивируемые и перспективные для интродукции* / Под ред. С. Я. Соколова. — М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1949—1962. — Т.1. — 463 с.; Т.2. — 611 с.; Т.3. — 872 с.; Т.4. — 974 с.; Т.5. — 544 с.; Т.6. — 379 с.
4. *Деревья и кустарники. Голосеменные* / Под ред. Л. И. Рубцова. — К.: Наук. думка, 1971. — 155 с.
5. *Деревья и кустарники. Покрытосеменные* / Под ред. Л. И. Рубцова. — К.: Наук. думка, 1974. — 590 с.
6. *Деревья и кустарники, культивируемые в Украинской ССР. Голосеменные* / Отв. ред. Е. Н. Кондратюк. — К.: Наук. думка, 1985. — 200 с.
7. *Деревья и кустарники, культивируемые в Украинской ССР. Покрытосеменные* / Под общ. ред. Н. А. Кохно. — К.: Наук. думка, 1986. — 720 с.
8. *Журбин А. И.* Ботаника с основами общей биологии. — М.: Медицина, 1968. — 504 с.
9. *Колесников А. И.* Декоративная дендрология. — М.: Госстройиздат, 1960. — 675 с.
10. *Лесная энциклопедия: В 2 т.* / Гл. ред. Г. И. Воробьев. — М.: Сов. энцикл., 1985. — Т. 1. — 563 с.
11. *Лыпа А. Л.* Определитель деревьев и кустарников. — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1955. — 299 с.
12. *Лыпа А. Л.* Определитель деревьев и кустарников. — К.: Изд-во Киев. ун-та, 1957. — 386 с.
13. *Липа О. Л.* Дендрология з основами акліматизації. — К.: Вища шк., 1977. — 223 с.
14. *Липа О. Л., Івченко І. С., Решетняк Т. А.* Визначник хвойних рослин. — К.: Вища шк., 1993. — 187 с.
15. *Щепотьев Ф. Л.* Дендрология. — К.: Вища шк., 1990. — 287 с.

ЗМІСТ

Передмова	3
1. Значення декоративних насаджень для населених пунктів	5
1.1. Вплив насаджень на тепловий режим	5
1.2. Вплив насаджень на швидкість вітру	7
1.3. Вплив насаджень на вологість повітря	7
1.4. Вплив насаджень на склад повітря	7
1.5. Вплив насаджень на зменшення інтенсивності міського шуму	9
1.6. Архітектурно-планувальне значення декоративних насаджень	10
2. Природні умови і дендродекоративні райони України	11
2.1. Природні умови	11
2.2. Дендродекоративне районування	17
2.3. Відношення деревних рослин до факторів зовнішнього середовища	18
2.3.1. Групи рослин за їх вибагливістю до кліматичних екологічних факторів	20
2.3.2. Групи рослин за їх вибагливістю до родючості грунту	23
3. Загальні відомості про деревні рослини	25
3.1. Життєві форми деревних рослин і їхнє декоративне значення	25
3.2. Основи систематики рослин	27
3.3. Декоративні якості деревних рослин	29
3.3.1. Декоративні якості крони	29
3.3.2. Декоративні якості листя	32
3.3.3. Декоративні якості квіток	37
3.3.4. Декоративні якості плодів	39
3.3.5. Декоративні якості стовбурів	41
3.4. Зміна форми деревних рослин	41
3.5. Оцінка декоративності деревних рослин	44
3.6. Поняття про інтродукцію рослин та її значення для садово-паркового будівництва	44
4. Найпоширеніші в Україні деревні декоративні рослини	47
4.1. Відділ Голонасінні — Pinophyta	47
Родина Гінкгові — Ginkgoaceae Engelm.	47

Родина Тисові — Taxaceae Lindl.	48
Родина Соснові — Pinaceae Link.	49
Родина Таксодієві — Taxodiaceae Neger.	64
Родина Кипарисові — Cupressaceae Neger.	67
4.2. Відділ Покритонасінні — Magnoliophyta.	74
Родина Пальми — Palmae Juss.	74
Родина Магнолієві — Magnoliaceae J. St. Hil.	75
Родина Шизандрові — Schizandraceae Blume.	78
Родина Півонієві — Paeoniaceae Rudolphi.	78
Родина Барбарисові — Berberidaceae Torr. et Gray.	79
Родина Платанові — Platanaceae Lindl.	81
Родина Розові — Rosaceae Juss.	82
Родина Гортензієві — Hydrangeaceae Endl.	98
Родина Агрусові — Grossulariaceae DC.	102
Родина Цезальпінієві — Caesalpinjiaceae Taub.	104
Родина Бобові — Fabaceae Lindl.	106
Родина Ругові — Rutaceae Juss.	113
Родина Симарубові — Simarubaceae Lindl.	113
Родина Самшитові — Buxaceae Dumort.	114
Родина Сумахові — Anacardiaceae Lindl.	115
Родина Бруслинові — Celastraceae Lindl.	117
Родина Липові — Tiliaceae Juss.	119
Родина Кленові — Aceraceae Lindl.	122
Родина Гіркокаштанові — Hippocastanaceae Torr. et Gray.	128
Родина Жостерові — Rhamnaceae R.Br.	131
Родина Виноградові — Vitaceae Lindl.	132
Родина Кизильові — Cornaceae Link.	134
Родина Жимолостєві — Caprifoliaceae Vent.	135
Родина Кирказонові — Aristolochiaceae Blume.	141
Родина Берсзові — Betulaceae S.F.Gray.	141
Родина Букові — Fagaceae A.B.R.	147
Родина Горіхові — Juglandaceae A.Rich. ex Kunth.	151
Родина Маслинові — Oleaceae Lindl.	152
Родина Бігнінієві — Bignoniaceae Pers.	157
Родина Актинідієві — Actinidiaceae Van Tiegh.	158
Родина В'язові — Ulmaceae Mirb.	160
Родина Тутові — Moraceae Lindl.	162
Родина Вересові — Ericaceae DC.	163
Родина Вербові — Salicaceae Lindl.	164
Родина Маслинокві — Elaeagnaceae Lindl.	173
<i>Показчик деревних видів рослин, описаних у книзі</i>	176
<i>Словник основних термінів</i>	195
<i>Список рекомендованої літератури</i>	197

Навчальне видання

Калініченко Олександр Анастасійович

Декоративна ДЕНДРОЛОГІЯ

Оправа і титул художника *Ю. О. Коваленка*
Художній редактор *Г. С. Муратова*
Технічний редактор *А. І. Омаховська*
Коректори: *Л. О. Зеленько, Р. Б. Попович*
Комп'ютерна верстка *А. А. Коркішко*

Свідоцтво про внесення до Держ. реєстру
від 04.12.2000 серія ДК № 268

Підп. до друку 12.03.2003. Формат 84×108/32. Папір офс. № 1.
Гарнітура Peterburg. Офс. друк. Ум. друк. арк. 10,50.
Обл.-вид. арк. 12,09. Тираж 3000 пр. Вид. № 10408. Зам. № 3-218

Видавництво «Вища школа»,
01054, Київ-54, вул. Гоголівська, 7г

Надруковано з плівок, виготовлених у видавництві «Вища школа»,
у ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»,
09117, Біла Церква, вул. Л. Курбаса, 4

